

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY ÉS DRASKÓCZY EDE

1938. március-április

VII. évf. 3.-4. szám

DRASKÓCZY EDE üdvözlő beszéde	97
CZIRÁKY IMRE: Hej... Mári!	101
KÁZMÉR ERNŐ: Szvetiszláv Sztefánovity	106
HERCEG JÁNOS: Halálos tréfa	116
CSUKA JÁNOS: A jugoszláv agrárreform	122
GÁL LÁSZLÓ: Életem	132
DUDÁS KÁLMÁN: Miniaturók	133
DUDÁS KÁLMÁN: Téli vágta	134
HORT DEZSŐ: A megújuló szocialista eszmevilág	135
BORSÓDI LAJOS: Csabayék	141
BERÉNYI JÁNOS: Hajnal a harmadik erdőben	148
DRASKÓCZY EDE: Az első Ábécé	156
SPECTATOR: Világteremtési mondák	160
TÓTH BAGI ISTVÁN: Tökölj Száva	168
KÁZMÉR ERNŐ: Zmáj és a »szerb Athén«	171
KÁRMÉR ERNŐ irodalmi szemléje (<i>Reményi József: Amerikai írók, Török Sándor: Valaki kopog, Karel Csapek: Egy min- dennapi élet</i>)	179
KISBÉRY JÁNOS: Leltár; Laták István	185
TARTALOM-MUTATÓ	187

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára .. .	10 Din
Negyed évre .. .	30 Din.
Félévre .. .	60 Din.
Egész évre .. .	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . .	1'50 Pengő
Negyed évre . . .	4'50 Pengő
Félévre	9— Pengő
Egész évre	18— Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60.— 3 meseca Din. 30 — Pojed. broj Din. 10. —

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim!*

A művészi munka kiinduló pontja a meglátás, vagy amint azt az annyira ismeretes szóval jelezni szoktuk: intuición.

A meglátás azonban magában véve nem elegendő a művészi munkához. Az intuición formát kíván, mert külső forma elnyerése nélkül nincs művészi alkotás. A forma az, melyben a művész munkája létesül. A formábaöntés: maga az alkotás.

Egyik elfogadott formája az alkotásnak: a novella. Különös és nehéz műfaj. Nem egyszerűen csak elbeszélés a szó eredeti jelentésében, mert ez nem tesz egyebet, mint a multban történeteket jelenbe vetíti, tehát egyszerűen leszögez, regisztrál. Nem is tárca, a közönségnek vonal alatti könnyű csemegeje, irodalmi izléssel gyurt és sültött friss süteménye. Reggelink mellé készített omlós kalács, csak azért, hogy hamarosan bekapjuk és azután rohanjunk az irodába és hivatalba. A novella épen ott válik el ezektől a műfajoktól, hogy nem készen kapott tetszetős eseményeket picéz ki, és talál fel irodalmi izléssel. Nemcsak kerekíti, nyújtja, és teregeti azokat, hanem belső meglátásokat vetít ki. Nemcsak egyszerűen külső eseményeket szögez le, hanem belső élményeknek ad formát. De viszont nem a meglátások sorozatát önti formába, hanem csak egyetlen egy intuiciónót. Ezért van az, hogy nem igényel hosszabb terjedelmet. Alakja prózai és rövid. Cselekménye nem ágazatos és bonyolult, mint a regényé, hanem egy szálu. De mert épen rövid, minden szava, minden mondata hordozója a művészi meglátásnak. A belső látás feszül minden szóban, mozdul és gazdagodik minden mondatban, míg ki nem teljesül. Az intuición egészeben így élnek bent a szolgáló részek, s minden egyes részben él az egész megmásíthatatlan kapcsolatban. A novella csak forma, amelyben a művész meglátása valóságos életre kel. De a maga zártságában külön világ. A meglátás föléje feszül, mint az égbolt, de egyszersmind le is zárul. A regényt lehet folytatni, hiszen az élet keresztmetszete. A novella zár egész, tehát nem is lehet folytatása. Az egyetlen — egy meglátás formát nyer, a teremtés műve befejeződik. De épen a műfaj rövidege, sűrítettsége, és zártsága miatt mindig van benne

* Draskóczy Ede beszéde Cziráky Imre febr. 12-i ezüstkoszorús ünnepején.

valami drámai, s ezért éppen a novellát lehet leginkább drámai nyelvre lefordítani.

A novella egyik elfogadott formája az alkotásnak, de ez a forma próbára teszi a művészt, akár klasszikus, akár romantikus, akár lírai, akár drámai, akár köveket görget, akár könnyedén ábrázol, akár közvetlen, akár pedig szimbólumokon keresztül beszél. Az intuíció villanásánál látni és teremteni művészi feladat. A legmagosabb rendű erőpróba.

»Ugy kerültem bele mint Pilátus a krédóba« — szoktuk mondani.

Ezt a közhelyet azonban Anatol France az intuíció fényénél látja. Látja Pilátust, a nagy urat, aki a barbár keletről a római nyugatra jön üdülni. A tengerparton Jézus Krisztus felől kérdezik, de hiába kutat emlékezetében. Közvetlen közelében született meg a kereszténység, de a nagy helytartó sem arra, sem Jézusra nem emlékezik. Ime a meglátás és a novella. Az intuíció és a forma.

A közönséges élet lusta és közönyös tespedtségét és az esze-lősen belénk vijjogó tragédiát vetíti ki Kosztolányi meglátása. Délután fél háromkor a laudatur ige alakjait gyakorolja az elbukott kis diák, s még nincsen három óra, mikor holtan huzzák ki a Balatonból. Így nyer formát az élmény a novellában.

Az akaraton kívül elkövetett bűn, a büntudat, és bűnhődés élményét formázza meg Nyíró József egyik novellájában. A székely pásztor elveszti kedves borját. Abban a hitben, hogy farkasok tépték szét, megöli a farkas kölyköket. Tévedett, a kisboriu megkerül. De a farkasanya ordítva fedezi fel a gyilkosságot. A pásztor a találkozást el nem kerülheti: a lelkiismeretet kikerülnie nem lehet, meg kell vele ütköznie. A reggeli nap két mozdulatlan tetemre tekint: pásztor és farkas a harcban elesve, összeölekezve halottan nyulik el a harasztos füben. Ime a művész és a kifejezés. A lélek villanása és megjelenési formája. A novella.

Valójában azonban a magyar novellának korántsem innen vezethető le a családfája.

A százados bajok: kulturánk és irodalmunk fejlődésének kerékkötői, nyilván egészen külön utra szorították a novella műfaját is. Mi volt ez a külön ut és vajjon mi volt közvetlen őse a magyar novellának.

A fegyverek között hallgatnak a muzsák, de még jobban hallgatnak ott, ahol csak a zsenik törhetnek át, hébe-korba, századonként egyszer a közöny, tunyaság, és fásultság lomha, lusta és füllesztő légkörén. Ez a levegőtlen és fojtó lelkeség a tehetségeket megölte. Lehetséges, hogy ez a lelki forma a magyar lélek önvédelme volt a századok megpróbáltatásai ellen, de annyi bizonyos, hogy itt az írás és irodalom csirájában elpusztult. De megmaradt valami. Megmaradt a szó és a hagyomány. Az élet védekezik a sivárság ellen. Virágot termel ki, hogy ékitse magát. Azok, akikben művészi vér folydogált, meglátták az élet számtalan eseményt, melyet az maga költött, megláttak számtalan történet, melyet sze-

rencsés kézzel maga az élet szőtt. Megfigyelték az élet apró virágaiban a színt. Megéreztek az illatot, érzékelték formáját, felüdültek himporán és harmatán s öntudatlanul is élvezték az élet csodáját: ime ez a mi földünkben nőtt és van.

Ezt az életet jó ideig nem érintette az irodalom. Nem keresett és nem talált magának formát. Szájról-szájra járt és öröklődött mint a hagyomány.

Kuriáról-kuriára hurcolták mesélőkedvű elődeink. Lehet, hogy éppen a farsang, rokonlátogatás, megyegyűlés, vagy talán a birtokper kivánta, hogy utra keljenek, behajtsanak egyik-másik rokoni kapun, s megrakodva izes történetekkel, tovább álljanak, ki kétlovason, ki négylovason, ahogy az akkor éppen illett és szokás volt.

Az élet teremtette kis történetek pedig kerengtek udvarháztól-udvarházig, megnövekedve, megszinesedve, itt-ott megtoldva, kikekerekítve, az előadóművészet himporába meghentergetve.

Mikor a közügyek tárgyalásába belefáradtak, más-képen szórakoztak, mint mi manapság. Egy kis fordulat a példázat felé, s már is meglódult az áradat: az anekdota aranyos árja.

A magyarság anekdotás kedve volt közvetlen elődje a magyar novellának, az a kincs, amely uton-utíélen hevert, és mégsem vette észre senki. A nemzet mesélt, a nélkül, hogy irodalmat csinált volna belőle.

Első novellistánk, aki ezt az életet fölfedezte Mikszáth Kálmán volt. Hagyományai ebbe az életbe nyulnak vissza, és élete ebből a világból sariad.

Mikszáth Kálmán a tarokkozó, pipázó, politizáló, és a maga életét jól-rosszul élő köznemesség és bocskoros nemesség írója. Akár másokról mesél nekik, akár róluk mesél másoknak, mindig úgy tetszik, hogy valamelyik udvarházban, kuriában, vagy kastélyban ül bodros füstfelhőben, a kandalló barátságos közelében, lába előtt agár, s a röppenő szavak izeket, fényeket, hangulatokat, rezdüléseket, néhol könnyel mosott mosolyt, néhol mosolyt robbantó kacajt idéznek. Mikszáth Kálmán a magyar anekdota első igazi művésze. S mert épen nagy író volt, a magyar novellára ráütötte a hagyományok bélyegét.

A magyar novella ennek a családfának lemenője tehát és nem az esztétizáló művész meglátásaiból és forma keresésétől származik.

Cziráky Imre is a Mikszáth-i hagyományok utján jár. Csak-hogy mikor ő mesél, nem a nemesi udvarházak ámbitusán és kastélyok tornácán üldögél gomolygó pipafüst mellett, hanem egyszerűen csak a pitarban. A pipászó, kandalló, agár, kényelmes karosszék; az elgondozottság és gondtalan úri jólét szimboluma. Ő az egyszerű kis fapadon leli kényelmét és a kékellő füstöt nem az epikai lélekzetű pipa, hanem a gyorsan égő cigaretta bodorítja. Hja, itt a pitarban idegesesbb és gondterhesebb az élet, mint volt akkorában, mikor házunk egyuttal várunk is volt.

Az élet azonban gazdag, ha nem is suitásos. Az élet dus, ha

talán néha meztelen is. Az élet gazdag, dus, és ajándékozó mindeütt, ahol csak élet van. Tehát itt ezekben a kis fehér házakban is. A hátsószobában, a konyhában, a tisztaszobában, vagy a pítvarban, az utcán a kispadon, vagy bent a bubos mellett. Élet van kint a mezőkön vagy bent a köri helyiségben, a mákos guba mellett otthon, vagy mindnyájunk legszentebb otthonában. Isten házában. Élnék ezek a fehér házikók, néha örömben, boldogságban, de jaj sokszor bajban, fájdalomban és megpróbáltatások sulya alatt.

Ennek az életnek ajándékait gyűjti össze Cziráky Imre, hogy istenadta érzékével beállítsa történeteinek tengelyébe.

Ilyen az élet mifelénk. Könny és mosoly. Így van, mélységesen igaz.

De ha néhol rá is tapint a fájdalmas pontokra, Cziráky nem élezi a tragikumot. Egy-egy mosollyal elsimít és megszépít. Mint anya gyermekét, szebbnek látja az életet, szebbnek akarja látni, mint amilyen. A durva valóságoknak élet veszi, ölébe emeli, eldajkálja, és a maga képéhez idomitja azokat. Nála nem robban a sors, nem vet szét emberi véres cafatokat. Néha könnyek, néha mosolyok árán megnyugszik és elcsitul.

Nem emberábrázoló igényű, nem irodalmi szobrász, de egy-két tulajdonsággal jellegzetesen világít rá történeteinek utjára.

Sohasem lép túl azon a határon, melyet ismer. Alakjai mind személyes ismerősei. Beszédjük, nyelvük, erkölcsük, tempójuk valódiságáért szinte a személyes barátság bensősége szavatol. Ezért ha valamelyikük megszólal, úgy szól, mint az a körülményekhez és alkalomhoz illő és illendő.

Az elbeszélés kis kanyargóit szereti. Be-be kukkant ide-oda: mit csinálnak az ő alsóvárosi emberei így gyertyagyújtás körül, de hirtelen észre veszi magát, és belekezd történetébe, mely megindította elbeszélő kedvét.

Sohasem ajzotta fel tulságosan mondanivalóit, s ezért nem is drámai igényű. De nem is akar az lenni.

Ő mesél. Mesélni szeret a kis magyarok és a magyar kisemberek életéről. Az esztétika elméleteiben és formáskodásában nem sokat bizik, de annál szívesebben bizza magát írói ösztönére.

Közeleső a témája és mese a formája. Ez a két tulajdonsága tette vajdaságszerte népszerű íróvá.

Érdem-e nálunk a népszerűség, s mit jelent ez a fogalom kisebbségi szempontból.

A népszerűség ma kisebbségi érték. Az irodalomban az olvasó és közönség erős kapcsolatát jelenti. A legnagyobb eleven erő, mely a betű szeretetét, az olvasás vágyát és élvezetét, s mindezen keresztül az irodalom bensőséges becsülését váltja ki.

Hiába prédikálunk, hogy irodalmunk: életünk talpköve és támasza. Cselekedetek kellenek.

És Cziráky Imre írói munkássága: cselekedet.

Népszerűsége mifelénk: maga a tett.

Ez a tett, ez a cselekedet jutalmat érdemel. Necsak önmagában

Cziráky Imre: Hej... Mári!

és önmagáért legyen. Kell, hogy külső jelét adjuk annak, hogy mi érettünk is van.

Ime, ezért határozott úgy a Magyar Népkör, hogy az ezüst koszorúval az 1937 évre Cziráky Imrét jutalmazza.

1938. február hó 12-én.

Draskóczy Ede

HEJ... MÁRI!

Még csak vagy két forgatásnyi hiányzott ott a Laposban. A többi már kész volt. Fahegybe bukkott már a nap és kora hajnal óta tartott a munka. Igen iparkodott pedig, mert hogy igazán megmondjuk, sehogy sem tetszett neki a Mári nyagdalkodása. Már harmadnapja nyavalyog. Tegnap meg már ágyának is esett. De nem lehet a baján kiokoskodni. Tegnap már a szüle is beállt apolónak.

Mondom, ép neki kezdett a Laposnak Kis Ferenc, amikor a szomszédos buzavetésből nagy lihegve elibe törtetett Pici: a házőrző kutya. Nem látszott azon sem örvendezés, sem busulás, csak ép, hogy lihegett.

Az ember sem tudott hamarjában mit mondani a lábához dörgölődő kutyának, csak inkább elcsodálkozásból csöppent ki a száján a szó: — az anyád....!

Hogy felpillantott, észrevette a gyereket is, a Péterkét, amint a hajlatról nagy iparkodással szaladt volna feléje. Mikor észrevette, hogy az apja meglátta, újra nekilódult a szaladásnak és fuldokló lélekzettel kiáltotta:

— Édesapám... édesapám... jaj...!

Az apa előbb letette kezéből a krumplis szakajtót, belevágta a földbe a kezében tartott kapát, aztán megindult a rögs földön feléje törtető gyerek felé.

— No, mija?

— Nem tudott feleletet adni a gyerek, pedig ott állt már az apja előtt. A megerőltető futástól pirosra hevitett, poros arcán sáros árkot mart magának lecsorgó könnye. Csak akkor szólalt meg, mikor az apja rákiabált:

— Hát mi lelt?

— Édesanyám... meg... halt...!

— Micsinát?... kiáltotta ez megragadván a gyereket.

— Meghalt.

— Mikó?

— Az előbb.

— Hun..., hogy...?

— Én nem tom, csak eccé kiszaladt a szüle a házbu, a Bözsét papé szalajtotta a parokjára, engem meg kizargatott kisübbet ide, kedé.

— Oszt végkép meghalt, vagy... csak ugy halódik?

— Nem a! — bizonykodott a gyerek — mer mire én elindultam, mán a Vica ángyi is előgyütt, oszt mosdatik is mán anyámat. Aszonták.

— Mosdatik? Hát akkó...

— Mosdatik hát, mer... hogy igen véres vót... Láttam, amikó szették ki az ágybu a sok véres ruhát!

— Véres ruhát...? — átalkodott meg az ember — Hát akkó... hát akkó... gyerünk gyerekem!

Vállára vetette a kapát, a tarisznyát és megindultak.

Nem szaladtak, már csak a gyerek miatt sem, hiszen szegényke így is alig győzte szedegetni lábait apja lépései után. A gyerek beszélt szakadatlan. Csordultig volt a lelke rettenetes szenzációval, melynek egyes, előkívánkozó részletei most apró mondatfoszlányokban bugyogtak ki a száján.

—...láttam hát...! — lihegte. Akkó is fölérzettem, amikó hajnába kee begyütt. Oszt nevetett édesanyám... hogy aszongya semmi... asztán meg, hogy kee kigyütt akkó meg ritt. Meg a szüle akkó megest mosta a sok véres ruhát .. Csak eegyugta a szüle ked elü!

Az ember borostás arcán mind merevebbekké váltak a vonások. Mintha a lélekzete valamivel szaporábbá vált volna. De nem is csoda, hiszen a lépései is megnöttek. Péterke alig bírta követni. Aztán, hogy a megette kocorászó gyerek megbotlott, átvette a kapát a másik vállára, kemény markába fogta a maszatos kis öklöt és rekedt hangon odaszólt neki:

— Ne ríj!

A gyerekbe beleszakadt a sirás erre a hangra. Az apa is észrevette és nagy, csontos marka engesztelően morzsolgatta meg a benne szinte elvesző gyerekkezet. Lágyba ereszkedett a hangja is, amint megismételte:

— Ne ríj, gyerekem!

A faluba érve vagy három asszony is megállította őket.

— Fercsi, igaz, hogy a Máritok?...

— Aszongya a kis gyerek. Most szalajtották utánam.

— Oszt mi lelte? Igaz, hogy megszakadt benne valami?

— Nyilván ugy eshetett... mer... izé... csak a gyomra tájékát fájláta. Oszt most ehen e!

— Teremtő Isten... mi lesz veled Fercsi, evvee a három gyerekkee!?

Nem adott erre a kérdésre feleletet. Pedig mindenütt megismétlődött a kérdés, míg csak haza nem értek.

Péterke a sarokról előre szaladt, ugy, hogy mire az ember a kapuhoz ért, már mind a három gyerek ott állt előtte. Bözse, a legnagyobb, hangos sirással furta bele fejét apja poros, piszkos

ingébe. Péterke, mint akinek már több mondanivalója nincsen, a kis Teconkát igazgatta, a legkisebbet, aki kenyérhéjat maiszolván állt köztük. Az nem sirt. Csak nézte sirdogáló testvérkét. Meg az apját. Az sem sirt. De beszélni sem tudott. Csak állt ott előtük tanácstalanul. Melengető, vigasztaló, simogató, puha szökat szeretett volna mondani, de nem tudott.

— No mán no... csak ne ríjjatok... — mondta, hogy meg-simogatta Bözse fejét. Aztán hagyta, hogy a gyerekek vezessék be, a házba.

A halottas szobából kihallatszött a Szüle sirató javeszéke-lése. De hogy az apa a három árvával belépett, hát elhallgatott.

Az asszony meg ott feküdt az ágyban. Nyugodtan, csende-sen. Mintha mosolygott volna. Mintha csak aludt volna.

Megálltak ott négyen, szemben a halottas ágyval. Szemben a mozdulatlan, néma asszonnyal, aki máskor, így hazaérkezés ideién szép szóba, meleg simogatásba, csökba fűrösztötte mind-annyiukat. Aki oly sok, szép, szerelmetes, hízegző szöt tudott mondani nekik. De ök csak hallgattak. Bözse ugyan odatérdelt az ágy lábához a Szüle mellé és sirva ismételtette — jai Istenem, mi lesz velünk?

De a másik három csak hallgatott. Teconka a kenyeret mai-szolván nem tudta még, miért sirjon. Péterke már kisírta magát, el is álmosodott, az ember pedig...

Ugy érezte, hogy kegyetlenül hasogatja valami belül, egészen belül... Valami mintha fel akarna szakadni benne. Olvan jó lett volna elsírnia magát! Ugy, mint gyerekkorában!

Nem birt. Kemény vaspántok, a nehéz paraszti élet gondon, darabosságon hizlalt, érzélgésre soha nem szoktatott, minden ke-serüséggel, csalódással szemben kiedzett vaspántiai szoritották össze a pattanásig dagadó szívet, hogy még jobban fájjon. Meg-reszkettették a szempillákat görcsösen, de ugy, hogy könny még se tudjon kicsurrani alóruk... Összeszorították a torkot a gorom-ha fojtogatással, fájjon, élesen, de ugy, hogy szó nem szakadhatott fel a ziláló mellkasból... Pedig mondani, kiabálni, elsírni szeretete volna bár ennek a három kis árvának... bár annak a mosolygó csendes halottnak, hogy fáj... hogy nagyon fáj...

De nem szölt semmit, csak állt ott, farkasszemet nézve a félig nyitott szemü halottal és csak belül, egészen belül reszke-tett fel benne két értelmetlen szó... nem mondta ki, de minden, minden benne volt, mikor elgondolta...

— Hej... Mári...!

Később meghozták a koporsót is. Ugy, ahogy Kis Ferenc meg-parancsolta. Felér legyen, ékes, aranyos kereszttel a közepén, az oldalán pedig aranyos betükkal: Faragó Mária, élt 29 évet.

Megjöttek a virrasztók is. Énekük elálmosította a fáradt em-bert. Közönyösségük fájt neki. Kimenekült közülük az istállóba. De ideje is volt. Akkor látta, hogy a Virág előtt füres a jászol. Lám, ez is az asszony dolga volt máskor.

Megetette, megította a tehénkét, aztán hanyattvágta magát az ágyon és iparkodott ráeszmélni a történetekre.

— Hát... meghalt a Mári... Itt hagyott a három gyerekkel...

És az istálló csendes, éjszakai magányában Kis Ferenc beszélgetni kezdett. A halottjával. Akit benn, a tiszta szobában hangos énekszó és eperpálinka mellett virrasztottak a környékbeliek.

— Ládd e, Mári — suttogta maga elé — mondtam ugy-e? Mer ha nem válátam vona tán... De mondtam, ugy-e, hogy ahun öten jóllakunk, jut a hatodiknak is! Montam, ne hallgass senkire, szidtalak is érte, hogy elögyütté vele... Montam ugye, hogy nem az ilyen, magunkfajta népeknek való az ilyesmi, de te... Lám, mink is tizen vótunk! De te nem hallgattá rám! Mer ugy is tudom, Mári... ugy is tudom, hogy mi veszejtett el!

Felült az ágyon és a sötétségbe ugy sugta belé mégegyszer:

— Ugy is tudom! Hiába is tagadnád...!

Mer a Péterke is látta a véres ruhákat!... De azé hainába csak letagadtatok az anyáddá együtt! Még nevétté is, hogy vakijj, hogy ne tudjam. Oszt most ehen e...!

Indulattól reszkető, suttogó szavaira senki sem felel. De ő folytatta a disputát végeszakadatlan. Folytatta egész addig, mig... mig egyszer csak az istálló ajtaján be nem lépett az asszony... A párja... A Mári...

Babos kendő volt a fején, hátrakötve, menyecskésen. Mosolyogva nézett a heverő emberre. Odaült az ágy szélére és megsimogatta az ember homlokát.

— Hát kisz a Lapos is? — kérdezte mosolyogva. — Kifáradtál-e hékám? Jaj, csak csendesen beszéljünk, mer hallod-e a nótaszót a a ház felü...? A Szülike altatja a Teconkát... Oszt tudod, hogy menten kiszáll az álom a szentem szemibül, ha meghallja a hangom! Ládd e, ha én is kimentem vona veled a földre, mán a Lapos is kisz lenne! De hát a gyerekek...! Nem maradhatnak magukra. A Szülike meg nem gyűihet mindig

Az asszony feljebb huzódott az ágy szélére. Ferenc tisztán, élesen látta a felcsuszó szoknya széle alól kimosolygó fehér, gömbölyü térdét.

— Sok a karaj, párom — folytatta — oszt kicsi a kinyérke! No de beszélhetsz te nekem! Fölokositott mán a Juli! Ládd, azok hogy megvannak egy gyerekkel! Másfé lánc földet meg má vettek is! Minek még... Ehen e, a Teconka még alig jár, oszt ehun lenne a másik! Ne szójj bele Fercsi! Ne szójj! Fercsi...! Fercsi...!

A szülinek meg kellett ráznia az álomba zuhant embert, hogy felbredjen.

— Fercsi, kelj föl! Mennek a virrasztók, bár kisird ki őket!

Ugy tápáskodott fel, tántorogva az álom és ébrenlét fájdalmai között.

Aztán reggelig már aludni sem tudott.

Gondolatai kirángatták a sivár jelenből a multba, hol meg a kétségbeesítő jövőbe. Érezte, hogy nem tud gondolkodni sem már.

Hogy miből teremti majd elő a koporsó meg a temetés árát? Ez volt az egyetlen realitás, mely felett még szabályosan tudott gondolkozni. Ezt számolgatta hát reggelig.

Szép temetést akart. Még ha rámegey a Virág is! Hiszen, Istenem, szegény Mári megdolgozott érte. Meg aztán több költség már ugy sem esik rá ebben az életben.

Maga rendezett el mindent. A sok ide-oda való szaladgálásban csak azon vette észre magát, hogy lám, telik lassan az udvar, erősödik az ének, a pap is itt lesz nemsokára!

Már ott álltak, kinn az udvaron, a koporsó mellett.

Teconkát a karjában tartotta, szabadon lévő másik kezébe meg Péterke kapaszkodott.

A megszokottságukban is fájdalmas dallamu latin szavak úgy doboltak a szívéen, mint a hirtelen jött jégeső a kukorica levelén. Hasogattak, fájtak.

Aztán elkezdte a kántor...

»— Nincsen szebb szó széles e világon; e szép szónál, hogy: édesanyám!«

Teconkát átvette a másik karjára és kigombolta a kislajbi felső gombjait. Érezte, szük... szorit...

»— Nincsen olyan szép szó a világon, olyan édes és olyan meleg, mint amilyen az ő ajkán termett, amikor szól: párom, gyermekem...«

Bőzse, a legnagyobb, fájó zokogásba kezdett.

Odalépett hozzá és nagy tenyerét a vállára téve megpróbálta elhuzni a koporsó mellől.

— Ne ríjj, lányom! — mondta neki bizonytalan hangon.

»— És nincs fájóbb, keserűbb bucsuzás, mint amikor ő eltávozik, amikor koporsója mélyéből hideg, néma aika bucsuzik.«

Péterkét magához rántotta a keservesen siró szüle.

— Jaj, mi lesz veled, kis árvám! — sirta a fülébe.

A gyerek sirni kezdett. Teconka is. Lekiváncozott a földre az apja karjából. Az letette. Aztán csak állt ott, sután lógatva le munkához szoktatott két hatalmas karját és nagyon érezte, hogy nem tud a kezeivel mit csinálni.

»— Isten veled Kis Ferenc hü párom...«

A vaspántok belül pattanásig feszültek már. Nagyot, erőset szippantott az orrán és kínos zavarában porolgatni kezdte a kabátja alját. Pedig az poros sem volt. Ha csak a koporsó aranybetüjéről nem hullt rá valamicske... Nézte a betüket...

— Faragó Mária — betüzgette... a Mári...! Jaj... Hát elmén...?

»— Tudom visszasírsz engemet százszor, hiszen hü párod voltam neked!

Légy jó apja szegény árváimnak...«

A többit már nem hallotta.

Mintha belül, egészen belül, ott, ahol a szív urnál, parasztnál

már egészen egyforma, mondom, mintha ott, legbelül csikorogva, ropogva felpattant volna az első pánt... majd nyomában a többi...

A felszabadult fájdalom hatalmas ereje odadobta a nagytestű parasztembert arra a fehér koporsóra. Szájában csikorogva csapódtak össze erős fogai, a koporsófedélhez nagy koppanással zuhanó fején szétomlott sűrű haja és melléből szinte üvöltve szakadt fel a szó:

— Hej... Má-á-ri...!

És sirt. Csorgott a könnye. Hagyta csorgani. Jól esett neki a csorgása. Érezte, hogy hűsíti lángban égő, pántok szorításához szoktatott szívét ez a könnyfolyás, ez a meztelen, mesterkéletlen fájdalomkitörésben felszabaduló menekülés.

Aztán, hogy ez is véget ért, meg hogy a menet is megindult, ő is karjába vette újra a Teconkát. Péterke hangos sirással csatlakozott az apja mellé.

Az lenézett rá. Előbb szőrös öklével megigazitotta szétcsapzott, könnyes bajszát, aztán megsimogatta a gyerek fejét és mielőtt megindultak volna, lehajolt hozzá vigasztaló, édes, apai szóval:

—...ne ríj, gyerekem...! No mán no...!

Cziráky Imre

SZVETISZLÁV SZTEFÁNOVITY

A KÖLTŐ

Az az emberien tiszta szerb költő, aki most ért a hatvanévesek sorába, megérdemli, hogy a magyar olvasó pillanatokra megálljon előtte s számba vegye azt az általános, a logika s az irrealitás közötti belső válaszfalat lebontó, a legteljesebb közvetlenséggel éneklő lírikust, aki lassu éréssel, műveltsége emelkedett szellemével és mint a nagy költők, a szintézis egységében zengi himnuszait. Mert Szvetisláv Sztefánovity, a szintétikus költők sorából való, a végtelenségből fakadó költészetek ama áhítatos művészeiből, akik, mint az európai líra kisebb-nagyobb csillagai, szertezüllő, szépet és értéket romboló napjainkban, értelmünket a lélekre, a jószágra, a humánusra emlékeztetik.

Kortársainak, a zárt forma, a nagy hagyományok mesterének. Milán Rákitynak, a parnasszien érzelmességét lírai képekbe nemesítő Jovan Ducitynak költészete a nagy franciák lirizmusából teljesedett ki és testetlen, párás gondolataik, a fény és tisztaság sugaraiban megfürdött nyelvük, a szymbolisták uravirágzására emlékeztetnek. A szlovén Zsupancsity ösélménye az impresszionizmus,

mely egyfelől a naturalizmus, másfelől az expresszionizmus hajlik és képzeletére a goethei fenségesség, Nietzsche termő tűz-zuhataga borul. A horvát Milan Begovity dalmáciai táj, a pálmák, olajfák alatt ihletődtek gáláns finomságokká, az olasz trubadurok szonettjeinek érzelmes játékvá. Szvetiszláv Sztefánovity költészete az egyetemes líra széles országutját járja. Verseiben azzal a nyugtalan európai hanggal találkozunk, amely a régi formától a formabontásig, az ősi gondolatától a még mindig le nem szegzett gondolatnak végtelen lehetőségéig ivel. Van kritikusa, aki az angol-amerikai költőkkel állítja párhuzamba. Whitmanra példáz, az egyszerű, jó ácsnak demokráciájából kioldódó élethimnuszaira, arra az átlátszó idealizmusra, amely ma csak azért hat, mert a költő embersége élményét korlátlan vágy és féktelen szabadság szilajítja. Sztefánovityban valóban sok van abból a whitmani vágyból, hogy a formák tökéletességére törekvő külön zárkózottságot, azt a bizonyos elefántcsonttornyot, a fogalmak tisztázása és a gondolat mélysége kedvéért elhagyja. Inkább a gondolati, mint a formai lírának zengője, annak a gondolatnak, mely fölötté áll minden világszemléleti elkülönülésnek, társadalmi vagy politikai elkötelezettségnek. Minden versében csak európai, a balkáni-dunai népek vérözönéből kimagasló, *békét és szellemi ideált áhító új szerb lélek típusa*, aki lelkét, szellemét, tekintetét mindig az európaiság horizontja felé szegzi, arra, amerre Paul Valéry, Stefan George és a mi Babits Mihályunk is tekint. Költészetének több közössége van az angol lírával, mint az érzéki szemlélet síkján uralkodó francia vagy a nyelv szellemében megfürdő, szintaktikai eszközöket és érzelmi mozzanatokot hangsúlyozó, a georgei és a delme'i áhitatba merülő német lírával. Ez abból a valóságból adódik, hogy költőnk *elsősorban gondolati költő*. Nem tud a gondolattal, az örök természettel és a tiszta lélekkel nem harmonikus eszközökből költészetet csinálni. Nem tud ellentmondani annak a világnak, amelynek minden porszemét csodálja. Ennek a gondolati lírának sokszor tökéletesen elég a szonett is. Ebben az örök formában elfér a panteizmus, a végtelenbe kalandozó gondolat, a szívet csapkodó érzelmesség, a hatalmas himnuszt lendítő fenségesség és az örök végzet mementója is. Aki a »Pesme« és »Sunca i senke« kötetek nemesveretű szonettjeit ismeri, az a zárt forma sorait elöntő lírai sodrásából is tisztán kihallja a gondolatot, amelyet a költő a pepecselő líra apró realitásainak szépségeiért sohasem áldoz fel.

*»Természet és ember még megremege a kintul,
Az Örökkévaló azonban utnak indul
S az órszemek felett már halk béke lebeg.«*

(»Mir«.)

A szonettek sorairól-soraira ömlő lendülete, a későbbi évek verseiben a szabad vers felé tör. A forma pántjaitól elszabadult költő, a természet és a gondolat egységesítését, bölcséleti társi-

tását, korlátatlan soraival erőteljesebben zengi, mint a forma lehatárolt börtönében. Sztéfánovitynak ezek a versei a legangolabb versek. Valóban van bennük Swinburne gáttalanul hömpölygő zenéjéből is, abból a senkivel össze nem mérhető hatásból, ami ennek a páratlan angolnak líráját a hellén kórusokra emlékezteti. A szabadabb forma, mint minden európai kortársánál s talán a legszembevetőbben a mi Babitsunknál, Sztéfánovitynál is újabb, korláttalannabb szellemi és gondolati problémákat sodor magával. Nincs eszme és nincs kor, nincs szenvedés és ujjongás, nincs öröm és bánat, nincs szerelem és nincs utálat, amivel Sztéfánovity új lírai kitárulása nem társulna, ami után ez a valóságosan tikkadt lírai szomjúság ne törne. A »Lázadás énekei«-ben ott van az európai lírának az a meghajszoltságában is tisztulásra vágyódása, a szimbolizmus talajából felszakadt expresszív kibomlás, ami közel jár ahhoz a kollektivistá lírához, ami Babitsnál a »Versenyt az esztendőkkel« és Kosztolányinál a »Meztelenül« kötetek kortvállaló és új lírát kereső verseiben is megmutatkozott. Mert senki se higgye, hogy Sztéfánovity lírai fordulása magábanálló eset! A kortársi kapcsolattól, a kor kritikájától, a tömegek és az idő nyugtalanságától, a kor igazi költője nem tud elfordulni. Az az igazi alkotó, aki korának minden pillanatát, gondolatát, viharát egyaránt zugja. Mégsem ez a mindenre kitárulás a legjellemzőbbje. Ha rá is talál mindig az emberi közösség felé vezető utra, tulajdonképeni egyéniségéhez, az élő, a lényeggé és beteljesüléssé érő gondolati lírához egy pillanatra sem lesz hűtlen.

*»Ami bennem mélység, mind felszínre törne,
Ami sötét bennem, mind fény után vágyik,
Az én szerény lelkem eltelt a magánytól
Soká éltem úgy, hogy nem ismert a másik.*

*Minden gondolatom pusztaságban fonnyad
Szenvedélyem lángja megfagyott a jégtől
Végtelen a bánat beteg lelkem mélyén
Fájdalmas magányom a világba készül.«*

(»Puste misli«.)

Ebből a magasságok felé ivelő, legtöbbször a kozmikusság inspirációjától formált, bölcsészeti hajlandóságu költészetéből kivételes emberség bontakozik ki. Saját fájdalmában az emberiség fájdalmát, önmagával viaskodásában pedig a minden ember viaskodását keresi. Költészetének valóságos vezérmotívuma az, amit egy tanulmányában ír, hogy: »a kis költők mindig a maguk jajját sirják, míg a kiválasztottak az emberiség fájdalmát panaszolják.«

Ha eddig kihangsúlyozottan, mindig visszatérően mutattunk Sztéfánovity bölcséleti, gondolati lírájának arra a rendeltetésére, hogy a vers célja a lélek és a végzettel szembenező ember erősitése, mulasztás lenne rá nem mutatni a Sztéfánovity-i költészetnek

arra a tisztán lírai sikon, legszemélyesebb érzületén át formált verseire, amelyek közül a »Tavasz«-hoz írott óda a mai világköltészet legszebb alkotásai közé sorozható. A költő a tavaszi lég melegségében, a zöldelő fűben, az ősi tölgyfa árnyékában pihen. A föld muzsikáját hallgatja, az érésbe fogó gyümölcsök életét és megfagyott szívéből felenged a pogányság, a zabolátlan természet barbar-ságának új imája, hogy a föld szagától megrészegedve, ember és természet egygyé válhasson az anyafölddel. Megjelenésekor, ezt a nagy verset a különben közömbös szerb kritika csodálattal fogadta. A szerb irodalom Gyulai Pálja; Bogdán Popovity, a beográdi egyetem nagynevű irodalomtörténésze, Sully Prudhommeak, ennek a nem is nagyon jellegzetes parnasszien költőnek minden apróságra felügyelő nagy érzékenységgel való rokonságára mutatott. Valóban, van is a »Tavasz«-ban valami, ami erre a sokszor hideg francia költőre emlékeztet, de semmiesetre sem panteizmusa, hanem a versnek bölceleti törekvései. De hol van Sully Prudhomme elvontsága ettől a titoknélküli természetimádástól, amelynek száguldása egy pillanatra sem fogható a klasszicista akadémia lassan guruló szekérébe. A gondolatoktól tépett, filozófiától érett lírától a panteizmusig nem nagy az út és aki gondolatoktól terhelten, versről-versre vizsgálja azokat a jelenségeket, amelyek önelkényben és körülötte lezajlanak és aki az emberek, a harcok özönében magányosan, baráttalanul áll, az a költő mindig a panteizmus felé tör és a kozmosz titkáig ér. Ebben a kozmikuságban a szerelem is más értelmet, más fogalmazást kap és Sztefánovity szerelmi lírájában az élet és az elmulás gondolata egyszerre, szinte együttes szenzuális duóban lép fel.

*»Emlékezem rád Kedvesem,
Valahol a szemem már látott,
Mikor álomban kívántam
Átélni az egész világot.*

*Emlékszem Kedvesem reád,
Éreztem érted már gyötrelmet,
Mikor végtelen vágy ölén
Átélni vágytam a szerelmet.*

*S tudom, emlékszem, Kedvesem,
Hogy újra élelem hoz az álom,
S kereslek mindörökre én
Mikor utolér a halálom«.*

(»Sečanje.)

Nála a szerelem mindig a szépség, az áhitat, a Kozmosz gondolatával testvériesülő szeretet, amit félelem kísér, hogy titkos vágy, durva kéz rombadöntheti az oltárt, amit ennek a sokszor vallásos áhitatottságra emlékeztető mély érzelmenek emelt. Ebben

az extázisos szerelmi hangulatban íródott az »Ajándék«, az égő nappal, pirosan lángoló rózsák színével impresszionista vers, amelynek szenvedélyében, sóhajában, az álomból feltörő szerelmet a felfeslő bimbónak napfényre szomjas vágvához s a napsugár perzselésének hervasztó aggodalmához hasonlítja. Ebből az időből való a »Mindenható nevében« (U ime Večnoga) c. verse is. Ebben a kis ötszakasos dalban kedvesét hívja, akinek a bölcsék könyvéből akar majd olvasni, idézni a nagyszakálluak fenséges, hadakozó szellemét s míg éjre nap jó:

*»Igy mesélek s egyszer csak megveted
Szemed szüz horgonyát fővenyén
Szapora szómnak s szől tekinteted:
Tied vagyok s Te az enyém«.*

Szerelmi lírájában mutatkozik meg legjobban, hogy szláv költő. A szláv lélek alázatával közelíti meg az asszonyt, titokzatosságot keres benne. Tulfinomult lelke gondolati neuraszténiájával aggódik, vajjon az élő, a valóság asszonya olyan-e, mint az örökkévaló »I'oezia«, akinek arcát, alakját még álmában sem látta, csak tudja, hogy van és sohasem tud tőle eltépődni. Ezeket a szerelmi verseket hangulatok kísérik, sokszor zenei hatásra törekszenek, puha dallamosságra, amiben a szó, az érzés, az értelem abba a gyengéd és hánatos monoton muzsikába olvad, ami a régi, szerelmes, népi szerb daloknak is annyira jellemzője.

Vannak nemzeti érzéssel fűtött versei is. Ezekben inkább a szláv népek testvériesülésének gondolatát éneklí, vagy a szántóvető parasztot, akinek az eke vasától felhasadó fekete földje dicső multról beszél, s akinek sik földjét, mint a jó emberek sima lelkét, az éggel köti össze. Ezekben a versekben is az örök gondolat a teremtő, a folytonosan csodálkozó és fűrésző tépelődés az örökkévalósággal. Csak ez az egyetlen nyugvópont zajló életünkben, ez az, aminél szenvedő, vergődő lelkünk horgonyt vethet. Háborus költészetc, népe tragédiáját sirató verse kevés, de mélyen jellegzetes. Az albániai hegyek lejtőin aláereszkedő, menekülő szerb katonák között, magábaroskadva gyalogol az öreg király. Autók romjai, szekerek törött kerekei, olyanok mint a göncöl szekere. Messze távolból már megcsillan az Adria kékje, és a hegyek fölött lebukó nap utolsó aranya, mint egy guruló, fenséges korona, ami fölött csakhamar bezárul az alkony sötétje. Másik verse: a »Smrt«, egy kis szonett. A menekülők sorai után lépkedő, sebektől vérző lovat legyek raja lepi be és károgova csapkodó varju kíséri. A hegyek lejtőjén már olajfák, ciprusok, messze a tenger mindent megbékítő moraja, de mire üveges szeme a tenger kékjéig ér, lerogy a földre s pupillái mélyén szülőföldje, régi, kis istállójának álma remeg.

Azt a teremtő magot, amiből Szeptánovity költészete kinőtt, ne bontogassuk tovább. Csak összehasonlításokat adhatnánk, érzéseit

szedhetnénk atomjaira s eljutnánk odáig, amin túl már a költő sem elemezhető. Verseit magyarázni felesleges, mert sohasem jelképes. Ősztönös és egyszerű, mint a természet, amelyben minden verse él s amelynek titkát keresni, egyetlen versében sem szűnik meg. Művészi módszerének, költői fölényének a kultura, a kutatás, a filozofia a legjellemzőbbje. A forma csak eszköz, a gondolatallig nő össze. A rim csupán közlési mód, művészi jeu, a gondolat aláztatos szolgája. Nevezhetném néha a szerb Shelley-nek. Sok van benne az ő elvontságából, a külső világgal való nemtörődéséből. Mint az angol költő, ő is az ideális költészet hős forrásán oltja szomját. De ezek a hasonlóságok mégsem adhattak hasonló eredményeket. A mi költőnk a ma gyermeke, a ma tépelődő Hamletje, ahhoz a költőtípushoz tartozik, melyikhez Babits Mihály, akihez hasonlóan a végtelent keresi, hogy a végtelen gondolatok és a formai végtelenség örökös tépelődése között érien a tökéletességhez.

A FORDITÓ

Szvetiszláv Sztefánovity egyik legjelentősebb korszaka, hatalmas fordítói tevékenysége, amely az »Énekek éneké«-nek az eredetiből, sőt az őshéber akcentusból fakadó ritmussal való rekonstrukciójától Wildenek a readingi fegyház balladájáig éri. Ez az óriási időköz, ami e két örök értékű irodalmi alkotás között van és a bibliai kort a mával összeköti, tulajdonképpen az irodalom funkciójának megszakítatlan folytonosságát bizonyítja, azt a folytonosságot, amelytől egyetlen igaz költő sem tud elszakadni. Mert a műfordító Szvetiszláv Sztefánovity minden fordításában hiánytalan költő marad, akit ha érdekel is a filológusi feladat, mely a fordítás művészetének jelentőségét a versforma gondos, hűséges megőrzésében látja, sohasem az a fordító, ahogy azt az iskola vagy az akadémia értelmezné. Ha csupán filológiai vágy vagy a nagy költők formai sokféleségének szolgálai másolása érdekelné, a szerb irodalom bizonyára sohasem kapja azokat a tökéletes, művészi fordításokat, amelyek tizennégy Shakespeare-drámát, Goethe Pandoráját és a nagy angol, amerikai lírikusok legjelentősebb alkotásait ölelik fel. A fiatal Sztefánovity, aki még noviszádi gimnáziumi évei alatt Petőfi és Arany Shakespeare fordításait olvassa, majd később a Lazar Kosztity romantikus és bölcselkedő lírája szertelenségével átütetett királydrámákkal ismerkedik meg, költészete legjelentősebb feladatának azt tartotta, hogy népét a teljes Shakespeare-rel ajándékozza meg. Hogy ezt a nagy munkát ma sem fejezhette be, annak oka, hogy a tiszta művészet jegyében álló nagy feladatának a kor nem kedvezett. Prágai, bécsi orvosi tanulmányok, klinikai gyakorlatok, közben a vágy, többet tudni, az orvosi tudomány mellett esztétikát, filozófiát is hallgatni, majd apró szerbiai városkákban az elhanyagolt népegészségügyet szervezni — s mikor

vége a férfikor kiteljesedésében nyugodtan élhetett volna irodalmi álmainak, jött a balkáni, majd a világháború. Mire a világháború végetért, a kis Szerbia nagy Jugoszláviává terebélyesedett. A friss népi erőktől duzzadó ország lázasan hozta be az elmulasztottakat s az irodalmi és kulturális élet felfokozott tempója nem kedvezett a shakespearei hallhatatlanságnak. Olyan idő volt ez, hogy szinte archaizmusként hatott Shakespeare drámáit, komédiáit elegáns rimekbe öltöztetni, a szláv nyelv zsongató muzsikájába fogni, a formát a tartalommal egységbe hozni s a szavak nehéz pompája alatt. Vuk izes népi nyelvét a ma dekadenciájával, a nyelvből tolokodott, idegen, kesernyés izekkel, neuraszténiás érzékenységgel, modern jugoszláv nyelvvé hajlítani. Ez az ösztön, ami különben a szerb irodalom nagy fordítóinak, elsősorban Lázár Kosztitynak és Zmajnak hagyományába fogódzott, már az esztétikus hajlandóságu költő fordító, filológizálni szerető ösztöne is, aki a drámát, verset olyan művészi feladatnak tekinti, amivel meghitt órákat kell tölteni és a kifejezéseket úgy tologatni, mintahogy a szenvedélyes játékos teszi a sakkjáblán a figurákkal. A sakkjátékos a felsőbb matematika képleteibe burkolózik, a műfordító az értelem, az érzelem, a hangulat logikájába s ha lirizmusa sajátosságának rejtett asszociációit a feladott problémával, a megoldásra váró költemény hangulati egységébe tudja fogni, akkor biztos a megoldás. Sztefánovity, aki csak azt a költőt fordítja, akivel hangulati, érzelmi és értelmi kapcsolatban van. Shakespearehez sem egy mesterkelt, archaizáló nyelvvel közeledett. Lehetetlen is lett volna pl. a szentivánéji álomvilágot, Puck nagyszerű bucsudalát, vagy a Romeo és Julia Lőrinc barátjának a szerelem heves gyönyöreire feletti bölcselkedéseit megmerevedett, elkoptatott képekkel és elhasznált hasonlatokkal visszaadni. Ujrateremtette tehát magának a shakespearei örök alkotásokhoz simítható szerb nyelvet, a szavak összerakását pedig egyéni játékká nemesítette. A nyelv, a szellem történetében s a különböző nyelveket összehasonlító filológiában járatos költőnek sikerült is így fordulatokkal, mondatritmusokkal az új szerb irodalmi nyelvnek olyan újabb értékeket adni, amelyek a szabadabb szárnyalás bátorságával, a természetes nyelvi és verselési kedv frissességével új szinpadit nyelvet hoztak. A nyelvi hagyományokat begyepesedetten őrző esztétikusokat ezek az új nyelvi lehetőségek természetesen meghökkentették. Gondolni sem mertek arra, hogy a népi nyelvből ily lehetőségek s ily változatosságok oldhatók fel. Mikor azonban a fordítások szinpadra kerülése után a közömbös Beograd kezdte Shakespeare-t felfedezni, megismétlődött itt is az az irodalmi csoda, ami a magyar irodalomban is döntő fordulat volt, amikor a Babits fordította »Divina Commedia« képeinek ragyogó hatásától valóságos Dante-láz kezdődött és emberi s költői szavainak hídát vertek korunk és Dante kora között.

Lirája gondolatainak tételődésében, az örök végzettséget látó bölcselkedésében Szvetiszláv Sztefánovitynak el kellett jutnia az angol és az amerikai költőkhöz is, így Swinburnehez, Rossettihez,

Poehoz, Wildehoz, Whitmannhoz, akiknek mindegyike természettel társuló, panteizmusba olvadó érzelmeivel, költőnk lírájára döntő hatással volt. Swinburne görögös, szinte tragikus elégiát, Rosetti érzésben és formában tiszta szonettjeit, a poei »Holló« és »Annabel Lee« tudatos művészetének sugarasan szép zenéjét, Wilde tragikusan nagy fegyházi balladáját, Whitmannak szinte ősemberi érzéssel hullámmzó himnuszait fordította. A jugoszláv irodalom modern lírájában így tört utat annak az angol-amerikai költészetnek, amely az antik érzés és a mai ember szenvedése lelki közösségét az Istent dicsőítő természet közösségébe vonta. Ezekben a fordításokban már nem a kutató és nem is a filologus fordító. A gondolati közösség hevületében, valósággal lávaszerűen ömlik belőle a lírai közösség. Minden sorának nemes veretében ott az angol, az amerikai költő Sztefánovitytal asszociatív gondolata, amit egy lágy, egy keletien nyugalmas bölcs higgadtságával hűsít.

AZ ESSZÉIRO

A saját lelki, gondolati összefüggését kereső Szvetiszláv Sztefánovity fordítói érdeklődése azonban sohasem merült ki abban, hogy rátalálván a keresett, a vele rokon alkotás szépségére, azzal, mint valami mai aszkéta, addig bibelődjék, ütemeit és rimeit addig csiszolja, míg az eredeti tökéletes szépségét vissza nem adhatja. Az ő keresése, a hozzá közelálló költő lelki és szellemi életének minden ösvényére, minden titkára kíváncsi, és képzelete addig követi, míg csak el nem ér a Halálhoz, ami elvitte. A zseni titkát keresi a multba és a magányba burkolódzó élet alkotó vágyait s ebben a keresésben fogant irodalmi oeuvejének egyik jellegzetesen dus hajtása: esztétikai és irodalomtörténeti kutatása.

Tanulmányai négy hatalmas kötetet tesznek ki. A nagy lírikust kiegészítő mély intellektusnak átfogó világirodalmi érdeklődésére mutató esszéi, egy negyedszázad irodalmi hatásainak izgatón érdekes és költőien szép történetei. Legkorábbiak a Rosetti-ről, Swinburne-ről és Browning-ről szóló tanulmányai. Elmondtuk már hogy a fiatal Sztefánovity fogékony lelkének a világ lírája felé kitérő s termékeny asszimilációju éveiben, főleg a bécsi évek alatt, sckat foglalkozott az angol költészettel. A »Beata Beatrix« éterikus festője és a »sirba vitt« tiszta szonettek költője: Dante Gabriel Rosetti döntő hatással volt a fiatal Sztefánovityra. A legendásan érzelmes preraphaelita korszaknak ezt az álmódosóját ő a »splendid isolation« forradalmárjának látta, a »praeaphaelita testvérség« apostolának, aki hat testvére életére éppen olyan szuggesztív hatást gyakorolt, mint mindazokra, akik Firenzében a pisai Campanon a praeaphaeliták örök rajongóivá válnak. Ez a tanulmány még a lelkes és az áradozó fiatal költőé, aki lelkendezve örül, hogy valóságos hitvallásként mondhatja el mindazt, amit Rosettiről tud,

szemérmesen elhallgatva azokat az okokat, amelyek felesége, Elisabeth Siddal öngyilkosságát okozták. A Swinburne tanulmány már a hellén szépségideálokért is rajongó lírikus értékmérő írása, aki az angol költő drámai kórusaiból a dyonisoszi fenségesség zenei szolamát látja, míg a Browning-esszében a Victoriánus-korszak angol nyelv művészei és költői dus virágzásából emeli ki ezt az élet és a lélek mélységeiig érő fájdalmas költőt, ki, mint valami fenséges diszharmonia, optimizmusának eszméit, kemény, szinte erőszakos eszközökkel forrasztja idomtalan anyagába. Browningban is az Itália-szomjat látta meg s mint a Rosetti tanulmányban, alkotó vágyukat az olasz ég sugaras özönébe állítja, amelynek kiapadhatatlan, éltető eleme: a művészi harmoniára való törekvés volt. A »Paracelsus« tanulmány már az orvos érdeklődéséből fakadt, de erős történeti kultúra és szélesen ivelő szellemtörténeti látás árad belőle, a miszticizmusnak és a felszabaduló, korlátlan gondolatnak az a küzdelme, amely ennek a tizenhatodik századbeli német orvosnak és kémikusnak életét kitöltötte. Láza Kosztityról és a politikai lírával kapcsolatosan Zmájról, a vajdasági szerbségről kikerült és a szerb irodalom egységébe forrott e két nagy költőről írott tanulmányai a szerb irodalomtörténeti kutatás két legjelentősebb esszéje. Láza Kosztity romantikus, világcsavargó alakjában, első Shakespeare fordításainak átütő hatásában és Zmáj programverseinek társadalmi, politikai jelentőségében a kort rajzolja, azokat az évtizedeket, amelyek Szerbia felszabadulásával egy saját utjait kereső ország szellemtörténetének új energiáit jelentik. Ebből a perspektívából nézi a két költő uttörő jelentőségű munkáját és a magyarországi szerbek szellemi életének lüktetését, amelynek a maga utjait kereső szerbiai szellemi életre döntő hatása volt. Zmáj politikai verseinek irodalmi értékelésénél a szabadság és a népi mozgalmak nagy költőit idézi: Petőfit, Heinét, Freiligrathot. Világirodalmi objektívitasát mi sem jellemzi hívebben, mint hogy ebben a vonatkozásban Alexander Block »Tizenketten«-jére, erre a forradalmi messzianizmust dicsőítő disszonáns époszra is rámutat. Az ős-Hamletről, az angol misztikus költészetről írott nagy esszében, a szigetországba beözönlő normannok legendáinak ősi nyomait kutatja és Offa király legendájában, ebben a hetedik századbeli töredékben, az angol nemzeti époszok gyökereit látja. Ez az esszéje valóságos forrásmunka.

Nagy tanulmányainak legértékesebbjei a szerb népmesékről, népdalokról írottak. Ezekben szembeáll azzal az avult felfogással, mintha azok a balkáni, ősi népek népi szellemétől külön, csak a tizenkettedik században keletkeztek volna. Döntően kimutatja, hogy a balkáni népi keveredésben minden népi, szellemi megnyilvánulás: kölcsönös hatás és visszahatás eredménye, s hogy a népmesék gyökerei visszanyútnak a régi balkáni korig, sőt a kereszténység felvétele előtti időkig is, amit még a pogányság motívumaival tele-tűzdelt, első istenes énekek bizonyítanak, amelyekben, mint minden európai nép ősköltészetében, a napmitoszok maradványai is

fellelhetők. A régi népi legendák és népdalok kutató munkája közepette ér Szvetiszláv Sztefánovity a mi Kőműves Kelemen balladánkkal annyira rokon »Skutari vár legendájá«-hoz, melyről kimutatja, hogy maga a legenda későbbi keletű, mint annak ősrégi szokáson alapuló s ősi balkáni motívumkörbe tartozó elemei, amelyek a legenda szálaít az építésnél feláldozott élőlények köré fonják. Kutatásaiban először a Vuk Karadzszity folklorgegyűjteményében megjelent és Goethe csodálatát is felkeltő szerb változattól indul ki, ebből a tisztozagu trocheusokban, tehát a szerb népdalok modorában írott legendából, amelyben Mrnyasevity Vukaszin fejedelem két bátyjával és háromszáz kőművessel felépítenék Skutari várát, de amit nappal építenek, éjszaka ledől. Erre a három királyi fivér legfiatalabbjának feleségét falazzák be, csupán említi számára hagynak kis nyílást, hogy kicsi fiát szoptathassa. Ennek a szerb változatnak nyomán, több albán, tizenegy görög, tizenhét macedon, majdem ugyanannyi bolgár, tíz román változatot jegyzett fel s így ér a legenda utolsó állomásához a Kőműves Kelemen balladához. Itt olyan mozzanatokra is talál, amelyek a balkáni változatokban nem lelhetők fel. A magyar változatokban az asszonyt nem falazzák be, hanem vagy vérét veszik, vagy elégetik, vagy hamvát a dévai várépítésére használt keverékkel vegyítik. Sztefánovity érdekes és eredeti megállapítása, hogy a magyar változat teljesen nélkülözi a balkáni rokonyváltozatok hősi és misztikus elemeit. A magyar változatokat emberibb, realisabb gondolatok fogják át. Költői alakjuk is más. Az alexandrinusok verssorai balladahatást váltanak ki s a szereplők közötti párbeszédék az ősi skót-balladákra emlékeztetnek. Magyar vonatkozású irodalomtörténeti kutatásait folytatva, Sztefánovity az igricekkel, ezekkel a muzsikával és énekkel szórakoztató középkori vándorénekesekkel és az ajkukon felhangzott »Sabác megvételé«-vel is foglalkozik. Az igriceket ő is a régi szerb udvarokban élt német »Spielmann«-ok utódainak tartja. (Igrács — játékos) Ők vitték udvarról udvarra a sabáci legendát. Így került Tinódihoz is, aki a szerb énekesek énekmodorát s versformáit is átvette. Nem is tagadta le, hisz ő maga is említi:

*»Sok hegedűs vagyon itt Magyarországbán,
Kármán Demeteruél nincs az jobb r á c módban«.*

AZ EMBER

Szvetiszláv Sztefánovitynak, a magyar ősi és középkori költészet terén folytatott értékes kutatásai s az idetartozó magyarországi irodalom teljes és alapos áttanulmányozása olyan európai jelenség, ami szellemének, életformájának és teljesen felszabadult művészi látása küzdelmének nagyszerű erkölcsét mutatja. Nem egyéni élet és egyéni érvényesülés kelt benne harcra a tiszta művészi vágyakkal, hanem az a tiszta irodalmi erkölcs, mely alkotó

erejét minden nép alkotó szellemének kisugárzó szépségével itatja át.

Hatvanadik évében is, mint életében mindig, Sztetiszláv Sztetánovityban a művész áll az előtérben, műveiben pedig a tiszta gondolat, az erkölcs, a boldogságkeresés, mely gondolkodó lényének, művészi vágyainak forrása. Ezért sem lehet véletlen, hogy egyforma megértéssel tud becsülni minden kulturát. Veleszületett művészi látása is arra ösztökéli, hogy élete eszményéül még mindig a népek közös kulturájában való találkozást hirdesse. Ezt a találkozást, — ahogy ő mondja — sohasem az »Uebermensch«-ek, hanem a »Geistmensch«-ek, tehát a szellem emberei fogják megteremteni.

Sztetiszláv Sztetánovity, az író és ember mindenesetre a szellem embereinek ebből a legelőkelőbb fajtájából való.

Beograd, 1938. március közepén.

KÁZMÉR ERNŐ

(A tanulmányban idézett versszakaszokat *Ambrus Balázs* fordításaiból vettem át.)

HALÁLÓS TRÉFA

Kinos körülmények között ismerkedtem meg Meznerits Athanázsal, azzal a kedves, kellemes, régimódi öregurral, aki később, csunya ismerkedésünk ellenére is, atyai barátom és pártfogóm lett. Még ma is magam előtt látom hosszú hajlott alakját, nemesvágású arcát, szép hófehér fejét és gondosan fésült kecskeszakállát; még ma is hallok, mintha csak itt lenne a másik szobában, roskadt járását, hosszú és unalmas csoszogását azokban a gyékénypapucsokban amelyekben képes volt lemenni még az utcára is, noha kifényezett, finom cugoscipőit örökké ott álltak éjjeliszekrénye előtt.

Szomszédom volt ő akkori lakásomban, amelyet oly boldogan foglaltam le, mert szép tágas szoba volt, tiszta, barátságos butorokkal; ablakán behajoltak a puposhátu, zöld hegyek és egy kék csik is idelátszott a nagy folyóból. A háziasszony nem volt bőszédű, viszont szép szőke lánya volt, kékszemű és sötétszőke haja, mint a rozsszalma. Ezenkívül nevelésesen kicsiny volt a bér.

Nem vagyok gyanakvó természetű s így nem töprengtem rajta, hogy miért kapom oly olcsón ezt a pompás szobát. De már az első éjszaka mindent megmagyarázott. Ez a magyarázat kissé szokatlan volt, körülményes, de főleg borzalmas. Nem szeretném még egyszer átélni.

Első este későn jöttem haza és rögtön lefeküdtem. Éppen, hogy elszenderedtem. Álomra sem volt még időm, amikor egy

rettenetes vitás kiugraszott ágyamból. Mintha gyilkoltak volna valakit, és a szerencsétlen segítségért kiáltoznék. Riadtan álltam a szoba közepén. Egy pillanat alatt átvillant agyamon, hogy értesitem a rendőrséget, de egy újabb velőtrázó sikoltás megmásította elhatározásomat. A szörnyű kiáltások a másik szobából hallatszóttak, a gyilkos tehát a szomszédomban van, s míg kintről segítség érkezik, nyugodtan végezhet áldozatával. Nekem kell segítenem!

Fegyverem nem volt, még egy vacak botom sem, amivel védekezhetném az elszánt fickó ellen. Szörnyű. Az üvöltések egyre erősödtek. Nem olyan könnyű egy emberre! végezni, gondoltam. Talán a torkát szorongatja, meg akarja fojtani, azért oly rekedt a kiáltás. És női hang. Csak nem a széke lány?

Pillanat alatt kiugrottam a folyosóra. Belerugtam a szomszédos ajtóba, nekifeszítettem a hátamat, öklömmel dörömböltem rajta:

— Nyisson ki — ordítottam — mert betöröm az ajtót!

Halk brummogást hallottam a szobából és fáradt csoszogást. Ökleimet készenlétbe helyezve vártam, hogy megnyíljen az ajtó. Végtelenül hosszú időnek tűnt, amíg a csoszogás egészen közlőrl hallatszott és a kulcs belőlől megfordult a zárban. Akkor jelent meg Meznerits Athanáz ur hajlott alakja először a szemem előtt.

— Mi az kérem? — dörmögte indignálódva — Mit zörög kérem? Nem cigányputri ez! Mit akar?

— Eresszen be! — kiáltottam és el akartam lökni az ajtóból. — Eresszen, fegyver van nálam!

Rémülten húzódtott vissza. Egyetlen ugrással bent termettem, végighordoztam tekintetemet a szobán. Kerestem a szerencsétlen áldozatot, de senkit sem találtam. Ebben a pillanatban ismét felhangzótt a szörnyű sivitás és számomra megoldódott a rejtély.

A falon egy ezüstrefestett kalitkában sárga papagáj vilhancolt, sikított és kacagott rajtam, mintha tudná, hogy milyen sikerült tréfát üzött velem. Bosszusan és szégyenkezve konyult le a fejem. Meznerits ur alsóruhában a hátam mögött reszketett, mert biztos volt benne, hogy örült vagyok.

— Bocsánatot kérek — dadogtam iszonyu zavaromban — bocsánat, félreértés volt. Ugy tűnt nekem félálomban, mintha segítségért kiáltott volna valaki. Nagyon sajnálom...

Könyörgő hangomra azonban az öregurba visszatért a bátorság, Hát, ha nem örült, akkor szemtelen fráter, gondolhatta, és legényesen kihuzta magát előttem. Remegő kezével megigazitotta pápaszemét, hogy jobban lásson és fenyegető hangon így szólt:

— Honnan veszi a bátorságot, hogy ének idején betörjön a lakásomba? Micsoda neveltlenség ez? Mi közöm hozzá, hogy mit gondolt? Ez az én szobám, azt teszek benne, amit én akarok. Távozzék, mert rendőrt hívok!

— Értse meg kérem — motyogtam — félreértés volt. Felizgattott ez a borzalmas hang...

— Mit kérem? Miért borzalmas, mit, hogyan borzalmas? --

hadarta ő sértődöttségében vörösre váltan, de nem folytathatta, a kalitka felé kapta fejét, mert a papagáj talán megrettent tőlem, vagy színházat csinált újra, olyan hangosan kezdett visitani, mint-ha sirna. Sirt, mint egy gyermek, akit megvert a mamája. Meznerrits ur megfélelkezve rólam és haragjáról, odatotyogott a kalitkához és hizelegni kezdett a madárnak:

— Bandi, Bandikám, nicht weine, hozok én neked valamit, amit te szeretsz. Kapsz cukorkát, mindjárt, mindjárt.

Aztán a szekrényhez csoszogott, kihuzta fiókját, dörmögött és kotorászott benne, sokáig, a papagáj pedig még keservesebben sirt. Oly élethüen zokogott, hogy szinte láttam huncut zöld szeméből potyogni a könnyeket.

— Mit csináljak — fordult a szekrénytől a madár felé az öregur — mit csináljak, Istenem, egy szem cukor sincs itthon... Elfelajtettem venni neked ma este.

— Van nekem — kiáltottam diadalmasan. Még délután vettem egy doboz zserbót, hogy átadom a háziasszony lányának, de nem találkoztam már vele. Rögtön hozom a cukrot, ha megengedi.

Az öregur nem tiltakozott, sőt megbocsájtó mosolyt láttam bajusza alatt. Türelmetlenül téptem fel a diszes doboz fedelét és átnyujtottam neki.

Egy szemet kapott a papagáj és rögtön elhallgatott. Megkönnyebbülten álltam, szinte boldogan. Az öregur hálásan nézett rám, de amikor a madárhoz szólt, csillogott a szeme és a hangja remegett:

— Du dummer kerl, hát ez kell neked?

Igy kezdődött a barátságunk.

Később sokat voltam vele. Megszerettem ezt az emberkerülő, különöc öreg urat, megszerettem papagájával együtt, noha sok álmatlan éjszakámba került, amig megszoktam rikácsolását.

— Ó, a madarak — áradozott papagájával kapcsolatban — okosak ők, aranyosak. Hiszen ők Istennek legkedvesebb teremtményei... Az én Bandikám is sok boldog órát szerzett nekem. Ha ő nem lett volna, én sem élnék már talán. — Messze nézett ilyenkor az öregur és szemében könnyek jelentek meg.

Nevettem magamban gyermeketeg bölcsességén és a papagáj iránti hűséges szerelmén. Ugy élt ő, ezzel a szinestollu lármás madárral, mint a feleségével él az öregember. Zsörtölődött és olykor emlékeiről beszélt vele. Egy kicsit papucs alatt nyögött szegény Meznerrits ur, a papagáj kordában tartotta és sokszor alaposan megmondta neki véleményét.

— Hol volt kedves Athanáz ilyen hosszú ideig — rikácsolta felé gyakran, ha az öregur a városból hazatért — nem vagyok megszokva ehhez...

— Ejnye, ejnye, — mentegetődött gyengéden ő — az ember már a barátaival sem találkozhatik, nem állhatok meg egy percre, hogy megnézzem a kifüggesztett újságokat, hogy hírt halljak a

nagyvilágról... Ha még dorbézolnék, kocsmába járnék és részegre innám magamat, de így? Ejnye Bandi, ejnye...

Álmatlan éjszakáimon, amikor a szőke lány járt a fejemben, aki csak nem akart tudomást szerezni vonzalmamról, néha odaszoritottam fülemet a falhoz, és olyankor hallottam, hogy mit beszél öreg barátom a papagájnak. Karolának szólitotta ilyenkor és valósággal szerelmet vallott neki. Először azt hittem, hogy tényleg van nála, a szobájában valami Karola és azzal enyeleg. Még mondtam is magamban: ki hinné, hogy ilyen vén kujon, azzal a komoly szakállai és ártatlan papucsaival? De tévedtem, senki sem volt nála. Azaz hogy, egy napon ezt is megértettem. Az öregur maga mesélte el furcsa szerelmét. Mint mondotta: csak nekem. Én vagyok az egyetlen ember, akit beavat féltett, drága titkába.

— Látom, hogy maga is szenved, fiatal barátom, reménytelen szerelme miatt. Mimi iránt. Sajnos az ilyesmin nem lehet változtatni. Én megkíséreltem már többször, hogy segítek, mert úgy tűnt nekem, hogy a lánynak tetszik maga. Tegnap reggel is, amikor a tejet melegítettem a konyhában, magáról beszéltem neki. Komolyan mondom, érdeklődéssel hallgatott. De hát a szerelem nem egyszerű dolog. Nem bizony... — és sóhajtott.

— Nekem az életembe került. Öregember vagyok, maga unokám lehetne, s így egy kicsit röstellek beszélni róla, de mondom, látom szenvedését, és ez közel hozta hozzám. Tudom, hogy meg fog érteni.

— Régen volt nagyon, hogy Bánkúthy Karolával megismerkedtem. Ő egyedül élt, szülei nélkül, valami távoli rokon kegydi-jából. Fiatal volt és szép, és én is fiatal voltam. Sok-sok évig jártam a házába, sok szép délutánt és estét töltöttem vele. De szerelmről soha sem esett szó közöttünk. Ő, nem, Karola nagyon erkölcsös hölgy volt, sohasem fogadott egyedül, mindig nála volt vén dadája, amikor megérkeztem. Ismétlem szép időket töltöttem vele, de, ha egyedül voltam valahol, kimondhatatlanul szenvedtem, úgy éreztem, hogy soha sem szabad megmondanom Karolának, hogy szeretem, mert ugyanis reménytelen dolog volna. De hiszen magának ezt érteni kell.

— Így teltek az évek, és egy reggel azzal ébresztettek, hogy Karola meghalt. Minek részletezzem, minek mondom mekkora csapás volt ez nekem? Félőrvülten jártam az emberek között sokáig, s akkor ez a kis madárka, a Bandi vigasztalt engem. Mert ő Karoláé volt, én örököltem tőle. Ő volt a tanuja szerelmünknek, egyedül ő, uram, s hogy Karola szeretett engem, azt is tőle tudtam meg. Valószínűleg hallotta már Bandit, amint lány, finom nő hangon felém kiált:

— Szerelmem, édes Athanázom!

— Nagyon boldog vagyok ilyenkor, uram, lehunyom szememet, Karola, mondom, Karola, hát mégis igaz, hogy szeret? Mert olyankor én szentül hiszem, hogy ő is itt van a szobában. De ne

higyje, hogy Bandit én tanítottam ezekre a szavakra, ő nem, ezeket ő nekem az első napokban mondta, tehát nyilván urnőjétől hallotta. Nem igaz, uram?

Meznerits ur hosszú ujjával belefésült a szakállába, aztán levetette szemüvegét, rálehelte, majd megtörölte, köhécselt néhányat, aztán, mint aki megbánta, amit tett, gyengéden megfogta vállamat és az ajtó felé tuszkolt.

— Menjen fiatal barátom, menjen, azt hiszem nagyon nevetéses lehetek ebben a pillanatban Ön előtt.

Mit tagadjam, nem is volt nevetséges az öreg. Azokban a napokban magam is szívesen vettem volna egy papagájt, aki elárulta volna nekem, hogy a szőke lány szeret, és helyette tette volna meg szerelmi vallomását.

Nem, én csak tiszteletet érezhettem Meznerits ur iránt még olyankor is, amikor az utcán láttam lógó nadrágtartójával, zizéző gyékénypapucsában, mert nyilván elfelejtett felöltözni; és hálás is voltam neki egy kicsit a pártfogásért, azért, hogy reggelente, teiforralás közben mindig rólam mesélt a lánynak. Tulajdonképen hállamat akartam kifejezni akkor is...

Egy este a városban járva, gondtalanul bámultam a kirakatoakat. Ödöngtem egyik üzlettől a másikig. Egyik kirakat előtt felcsillant a szemem. Madárkereskedés előtt álltam. Felöltött bennem, hogy meglepem öreg barátomat; veszek neki ajándékba egy madarat. Bementem az üzletbe és hosszú válogatás után megállapodtam egy ugyanolyan papagájnál, mint a Bandi volt. Boldogan vittem haza kabátom alatt

Ragyogó arccal törtem be hozzá s már messziről kiáltani akartam; mennyasszonyt hozok Bandinak! De az öregur nem volt a szobában. Lent járt valahol, talán madáreleségért. S akkor foggant meg bennem a pokoli gondolat. Benyultam a kalitkába, kiemeltem Bandit és az új papagájt tettem a helyére. Bandival visszarohtam az üzletbe, megkértem a kereskedőt, hogy etesse néhány napig, megfizetem. Utána hazamentem, bezárkóztam és vártam.

Nemsokára megérkezett az öregur. Hallottam brummogni, dudolni, csicseregni a kalitka felé: Bandi, Bandikám, itt a cukorka, da hast madárkám, finom cukorka, nyisd ki a csőrödet...

De az új madár nem ujjongott, nem repdesett, az új madár sokáig hallgatott. Nyilván szokatlan volt neki a környezet s talán Meznerits ur szakállá sem tetszett neki. Kuncogtam és dörzsöltem a kezem, szinte láttam az öreget, amint zavartan a fejét csóválja. De aztán egyszerre olyan éles rikoltással mutatkozott be az új jövevény, hogy rajtam is végigfutott a hideg:

— Te csibész! — rikácsolta — Tönkre akarsz tenni? Ki akarsz forgatni vagyonomból?! Te gazember, utolsó pernahajder!

Egy darabig nem hallottam az öreg ur hangját, első megdöbbenésében szóhoz sem tudott jutni szegény. Aztán hízélsbe fo-

Herceg János: Haldios tréfa

gott: »ne légy rossz, hiszen látod cukrot hoztam neked, édes cukorkát Bandinak, mert Bandi jó madárka, Bandi okos, nem rakoncátlankodik, no szépen, nyisd ki a csőrödet«...

Ugy beszélt hozzá, mint féltékeny asszonykához a bölcs férfi. A papagájának azonban ez mitsem használt, rajta nem fogott a szép beszéd, ő tovább szórta éktelen szidalmait az öregur becsületben megöszült fejére. Végül azonban neki is elfogyott a türelme, hangosan felcsattant a hangja, s talán életében most először szidott madarat:

— Du gauner, majd adok én neked! Kitől tanultad ezeket a szemtelenségeket? Nincs cukor! Tudd meg, hogy nem kapsz cukrot, míg meg nem javulsz...

Azt hittem, megpukkadok a nevetéstől. Soha olyan jót nem mulattam, mint akkor. Pokoli volt! Ugy kellett kisurrannom a folyosóról, mert amint öreg szomszédom airtaja elé értem, robbanás-szerűen tört ki belőlem a nevetés. Nem is mentem át hozzá azokban a napokban. Lehetetlen lett volna megőriznem komolyságomat. Viszont egyelőre nem akartam megfosztani magamat ettől a mulatságtól.

Egy reggel riadt kiáltozásra ébredtem. A takarítóasszony sikoltozott, ajtók csapódtak, rémült hangok röpködtek. S egyszerre, mintha kergették volna, Mimi ugrott be hozzám, harisnya nélkül, kék atlasz-papuccsal a lábán, borzas hajjal, rémült szemekkel, hálóinge kilátszott a hirtelen magára kapott utcai kabát alól.

— Jaj, menjen ki az Istenért — suttogta borzadva — menjen, nézze meg mi történt vele. Talán még nem halt meg...

— Kicsoda, Mimike — szóltam és kinyújtottam a kezemet utána, mint egy szép álm után — jöjjön közelebb, ne féljen tőlem, kit néztek meg?

— A madaras bácsi, a Meznerits, meghalt.

Dermedten álltam öreg barátom ágya előtt. Feje sápadtan feküdt a párnán, de arca mosolygott. Szeme csukva volt, ajka szederjes. Az orvos csuklója után nyult, de úgy ejtette vissza, mint egy darab fát.

— Meghalt, mondta, meghalt.

Papagájom a kalitka dróttján élesítette fekete csőrét, néha ab-bahagyta és felsikoltott: »Te csibész, te! Himpellér!«

Abban a pillanatban úgy éreztem, hogy én vagyok a gyilkosa. Ez a csunya tréfa ölte meg szegényt. Hiába konstátált szívszélhű-dést az orvos, én tudtam, hogy nagy izgalmába, a madárral folytatott csunya perlekedésbe halt bele.

A lakásból még aznap elköltöztem, nem is jártam azóta azon a vidéken, de Bandit sem váltottam ki a kereskedőtől. Jó haszon-nal adta el, vagy talán még ma is ott van nála és minden jött-ment előtt leleplezi Bánkuthy Karola és Meznerits Athanáz szerencsétlen szerelmét.

Herceg János

A JUGOSZLÁV AGRÁRREFORM

Ez a cikk bevezetése annak a tanulmányorozatnak, amelynek keretében ismertetni akarjuk Jugoszlávia agrárviszonyait és szövetkezeti életét. Azt hisszük, hogy nem végzünk hiábavaló munkát, mert mindezekről a kérdésekről a magyarság nagyon keveset tud s ezért reméljük, hogy olvasóink láradozásainkat megértéssel fogadják és türelmesen követnek bennünket tájékoztató utunkon.

A jugoszláv agrárreform a sajtóságotan berendezett szerbiai demokrácia hatását tükrözi vissza. Ez tapasztalható úgy az agrárrendszeren, mint végrehajtási módján. A délszláv állam vezető politikusai ugyanis kivétel nélkül abból a felfogásból indultak ki, hogy a kicsiny Szerbiát a kisbirtokos parasztság tartotta fenn azaz, hogy szívósan ragaszkodott a darab földjéhez, amely leszorított igényeit, mindenkor biztosítani tudta. Ezt vették tehát alapul a földbirtok-reformnál is, hogy még jobban erősítsék a kisbirtokos-ságot, a nemzet legfontosabb fenntartó elemét.

A szerbek, horvátok és szlovének egyesülése után az államhatalom legelső feladatának az agrárreform végrehajtását tartotta. A nincstelen paraszttömegek földhöz juttatása volt minden kormány-politika tengelye. A földosztással a feudális rendszert igyekeztek megszüntetni, mert a háboru előtti Szerbiában nem ismerték a nagybirtokot. Ilymódon a terméketlen, passzív vidékek szegény lakosságának elhelyezésére könnyü alkalom kínálkozott. Széles-körü, következetes agrárpolitikával a buzatermelő földeken az összeomlás után nemsokára megkezdték a földműves nép elhelyezését.

Az agrárreform a szláv ajku lakosság által lakott területeken a nincsteleneket juttatta földhöz s ezzel a demokráciának tett érdemes szolgálatot. A kisebbség által lakott területeken a földosztást más szempontok irányították. Az agrárreformnak itt kettős célja volt. Az egyik: a Vajdaság kisebbségeinek ellensúlyozása s gazdasági ellenállásuk gyöngítése — a másik: a szláv jelleg hatásosabb kidomborítása. E kettős feladat elérésére számos kísérlet, kezdeményezés történt. A szláv ajku lakosság tervszerü telepítésével igyekeztek a nacionalizmus s a demokrácia igényeit kielégíteni.

Igy keletkezett az az érdekes kép, amely élénk tárul az agrárreform tüzetesebb megvizsgálásánál.

*

A régi Szerbiában már 1804 óta nem ismerték az agrárállamokat gyötrő problémákat. Az első szerbiai felkelést a földéhség okozta. Mikor a szerb hercegségnek a portához való viszonyát először rendezték, már akkor megszűnt Szerbiában a kimondott feudalizmus. A szerb földműves szabad polgár lett, nem függött többé a török kmettektől. A beográdi kormány a török földesuraknak semmiféle kárpótlást nem adott, de 1878-ban, amikor Szerbia újabb területekkel gazdagodott, a berlini szerződés értelmében kártalanítani kellett a török földbirtokosokat. A szerb kormány ezt a kártalanítást a földművesekre hárította, majd 1882-ben államkölcsőnt vett fel és siettetette a kifizetést. A feudalizmus megszüntetése segítette elő Szerbia gyors ütemben bekövetkezett demokratizálását. Azóta nem ismerik Szerbiában a nagybirtok fogalmát. Már 1897-ben 50.541 birtok terjedelme nem haladta meg a két hektárt, 2—5 hektár földdel rendelkezett 73.627 család, 5—10 hektárral 78.260, 10—30 hektárral 48.510, 30—60 hektárral 3.229 és csak 397 birtok haladta meg a 60—100 hektárt. Kimondott nagybirtok egyáltalában nem létezett, mert 100—300 hektár földje mindössze 83 családnak volt, s ennél nagyobb birtokkal csak hárman rendelkeztek. A 100 hektárnál nagyobb birtokok különben is a falusi szövetkezetek között oszlottak meg, bár európai mértékkel mérve 100 hektárnál nagyobb birtok még nem nagybirtok.

*

A fiatal jugoszláv állam Európa egyik legérdekesebb összetételű kisbirtokos állama. A kisbirtokosság a régi Szerbiában a legrégebb gyökerű. A százados török elnyomás alatt a szerbség érthetően a földekre menekült, ott élt visszavonultan, minden talpalatnyi földet megművelve. Szerbiában már 1905-ben két millió hektár megmunkált földet találunk, amelynek terméséből 542.000 család, tehát két-hárommillió lélek élt. Minden családra átlag 3,7 hektár föld jutott, és ha ennek a szerény területnek a jövedelme nem is nyújtott fényes megélhetést, de biztosította a betevő falatot, emellett a föld tulajdonosa a maga gazdája volt és nem kellett másnak dolgoznia. A szerbiai kisbirtokosság megoszlására jellemző, hogy a földtulajdonosok 54,65 százalékának öt hektárnál kevesebb földje van. A megmunkálható föld 96 százaléka kimondottan kisbirtok. Az agrárreformnak a régi Szerbiában tehát semmi dolga nem akadt, más volt azonban a helyzet azokban az országrészekben, amelyeket a trianoni békeszerződés juttatott a délszláv államnak. Horvátország volt a monarchia testéről leszakadt országrészek között az egyetlen terület, ahol a nagybirtokok fölmorzsolódása már hamarabb bekövetkezett. A háboru előtti esztendőkből 23 százalékról szinte ugrásszerűen 70 százalékra emelkedett azoknak a földbirtokosoknak a száma, akik átlag öt hektárnyi földön gazdál-

kodtak. De az összeomláskor a földnek 30 százaléka még mindig nagy- és középbirtokosok kezében volt. Az általános földosztáskor néhány szerémségi és szlavóniai mágnásbirtok jött figyelembe.

✱

A világháború s a délszlávok életének legválságosabb esztendeiben, amikor az összeroskadt Szerbiát a központi hatalmak tartották megszállva, született meg a híres korfui deklaráció, amely a szerbek, horvátok és szlovének területi egyesülését kívánta. A deklaráció kilátásba helyezte a délszlávok etnográfiai egyesülésén kívül a földosztás kielégítő s demokratikus végrehajtását is. Néhai Péter király és fia, a tragikus sorsu Alekszandar király többek között a földosztás ígéretével buzdította kitartásra a szalonikii fronton harcoló katonákat, akik hazájuktól távol a délszlávok boldogabb jövőjében reménykedtek. Az Amerikában élő hatalmas szláv tömegek soraiban, az orosz és olasz fogságba esett szláv aju osztrák és magyar katonák között szintén termékeny talajra talált a földosztás ígéretével kecsegtető agitáció. A délszlávok nemcsak a rokon szláv nemzetekkel való egyesülés reményében jelentkeztek önként az antant hadseregben, hanem nagyon sokukat a kilátásba helyezett ajándékföld, a biztosabb és nyugodtabb megélhetés reménye csábította a fogolytáborból, vagy az amerikai gyárak munkapadjai mellé a szalinikii frontra. A legtöbbit nincstelen földműves volt odahaza, Bosznia, Hercegovina, vagy Horvátország sziklarenetegei s a Lika passzív vidékein, ahol még ma is alig ismerik a buzalisztből készült kenyeret, s ahol a lakosság kukoricaliszten tengődik. E vidéken található házak a legjobb akarattal sem nevezhetők kielégítő emberi lakóhelynek, a lakosságnak alig van jószágjuk, s az étellel folytatott küzdelemben szinte a kecske az egyetlen háziállatuk.

Az 1918 őszen bekövetkezett összeomláskor már több tízezer önkéntes (dobrovolyác) harcolt a szalonikii antant-hadsereg csapataiban. Az önkéntesek, akik a fogolytáborokból, vagy Amerikából kerültek a frontra, jelentkeztek az ígért földért, s a délszláv kormány ezer más gondjában is ura maradt szavának. Igaz ugyan, hogy a kellően elő nem készített agrárreformnak később sok nehézséggel kellett megküzdenie, a végrehajtás során súlyos komplikációk merültek fel, mert sokáig hiányzott az egységes tervszerű irányítás.

Bácskában, Bánáthban, Baranyában, Horvátországban, sőt Bosznia, Hercegovina és Szlovénia egyes részeiben is elég nagybirtok állott a földosztásnál a kormány rendelkezésére, miért is siettek a nagybirtokokat lefoglalni. A szerbiai körök ezt azért is kívánták, hogy az újonnan szerzett területeken szintén megszűntessék a feudalizmust. Céljuk az volt, hogy a föld annak kezébe kerüljön, aki azt valóban meg is munkálja s hogy megszűnjenek az óriásbirtokok. A Pasic-kormány első teendői közé az agrártörvény meghozatalát sorozta, bár azóta a változott viszonyokhoz és

a gyakorlatban mutatkozó követelményekhez mérten a törvényt gyakran módosították, s az még a legutóbbi időben is korrekurára szorult. A törvény egyik leglényegesebb rendelkezése, hogy a földbirtok maximumát ötszáz holdban állapítja meg. Ennek hatálya egyedül a mintagazdaságok és szőlők területét nem érinti.

Amikor a nagybirtokok elfogytak, az erdőbirtokok kisajátítására került a sor. Az erdőségek agrárreformja, továbbá a mocsarak, rétek kiszáritása, s ezzel újabb földterületek biztosítása most van fojamatban.

*

A jugoszláv állam új területein a földbirtokok helyzete ország-részenként különböző volt. Bosznia-Hercegovinában még a török uralom emléke kísértett. A nagybirtokok ugyanis jórészt bégek kezében voltak. Az agrárreform a legkomplicáltabb viszonyokat Dalmáciában találta, a legtöbb felosztásra alkalmas földet pedig Vojvodinában és Horvátországban. Hogy az új délszláv államban milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak a parasztok földhöz juttatásának, eléggé kitűnik Alekszandar királynak a néphez intézett kiáltványából, mely többek között ezeket mondja:

»Azt kívánom, hogy azonnal fogjanak hozzá az agrár-probléma megoldásához, a jobbágság és a nagybirtokok megszüntetéséhez. A nagybirtokokat felosztjuk a szegény földművesek között, és a nagybirtokosokat megfelelően kártalanítjuk. Minden szerb, horvát és szlovén ur legyen a maga földjén, s a szabad országban csak szabad földtulajdonosok legyenek.«

Az egyesülés első napjaiban hangzottak el a királyi szavak. Már 1919. február 25-ikén megjelent az első agrártörvény, amely a nagybirtokok kisajátítását rendelte el a telepítés helyes alkalmazásával. Nem volt könnyű dolog ilyen hatalmas kérdést egyik napról a másikra megoldani, és a gyakorlati életben bizony sok mindent meg kellett változtatni. Az 1921-es alkotmány pontosan megjelölte az agrárreform feladatát, a telepítés keresztülvétel és a kártalanítást. A legjobban a bégek jártak, akik először 275 millió dinárt kaptak. A bégek pártja ugyanis politikus alkalmazkodással kihasználta a viszonyokat, mert — az akkori időkben 15—20 szavazatuknak döntő befolyása volt a szkupstinában. A nagybirtokok kártalanításáért szívesen támogatták a kormányokat. — A többi országrészekben a kártalanításra csak később került a sor.

*

Az agrárreform súlypontja tehát a nagybirtokok és nábobok régi világára, a Vajdaságra esett. Először a dobrovolyácokat telepítették a régi nagybirtokokra, de itt-ott helyi igénylők is részesültek a földosztásban. Emellett a magyarországi optánsoknak is jutott föld. Az agrártörvény nem mondja ugyan, hogy a nemzeti kisebbségek nem kapnak földet, azonban érthetően először a szláv földigénylőket igyekeznek kielégíteni, s mivel ezek száma még mindig igen

nagy, a kisebbségek eddig még nem jutottak ajándékbirtokhoz. A helyi reilektánsok csoportjába a kisebbségek is beletartoznak, de alig van példa rá, hogy magyarok és németek földhöz jutottak volna. Gyakoribbak azonban azok az esetek, amikor olcsó házhelyeket osztottak ki közöttük. (Különösen a régi pártpolitikai életben kaptak házhelyeket a kisebbségek, ha a kormánypárti jelöltre szavaztak.) A vojvodinai telepítés, amit tulajdonképpen felesleges hangsúlyozni, az elmulasztott magyar telepítések következményeképpen a magyar zsellérek nagy tömegét katasztrófálisan érintette. A nagybirtokok megszüntetésével a magyar földműves elvesztette azt a kisdarab kenyeret is, amelyet azelőtt megkeresett a nagybirtokon.

Már husz éve folyik a telepítés, melynek eredménye sok szláv telep a régi nagybirtokok területén. A jelszó ma is, hogy fokozni kell a telepítést és a szláv elemek felfrissítését, de hogyan történjék ez? Felosztásra váró föld már nincsen, kiszárítható mocsár is alig akad, maradna tehát a kisebbségi kézen levő s eladásra kínált föld összevásárlása. A paraszt ragaszkodik a földhöz. De ez első sorban nem a magyarok, hanem a németek sajátsága, akik bámulatosan szívósak, s a kisebbségi sorsban is gazdagodnak. Földjeik már belenyulnak a szinmagyar járások szívébe, a topolai és sztári becseji járások mélyében már kezdi megvetni a lábát a német akarat és a német erő. A németek, akik régebben élnek kisebbségi sorsban, a mult tanulságaiból tudják, hogy az a kisebbség, amely hozzáért a földhöz, eredményesen tud harcolni minden idők fergegével. Mindezt jól látják szláv körökben is. A Szpszka Matica ezért azt ajánlotta, hogy a szlávoklakta országrészekből nagyobb tömegekben költözzenek a Vajdaságba, nemcsak földművesek, hanem iparosok és kereskedők is, és hozzák ide vagyonukat. Az egyesület még legalább háromszázezer szláv letelepedését sürgeti, hogy a szlávság imponáló fölényét kiharcolja. Számos kísérletezés is történt ez irányban, azonban hamar belátták, hogy a kérdés sokkal mélyebb, semhogy egykönnyen meg lehetne oldani.

*

Nagyon gyakori kritika érte az agrárreform alkalmazásának módját. Nedelykovity Milorád dr. a szubotociai jogi fakultás volt dékánja s a postatakarékpénztár vezérigazgatója szerint az első agrárreform végrehajtása tervszerűtlenül történt, minden irányítás és tapasztalat nélkül. Mulasztást követtek el azzal is, hogy nem irták azonnal össze a kisajátításra alkalmas földeket és az igénylő családokat. Ötletszerűen ment minden az első években. Az idegen vidékekről érkező földművesek részére nem gondoskodtak megfelelő emberi lakóhelyről, állattakarmányról, s vetőmagról. Ez volt egyedüli oka annak, hogy a telepések közül eleinte sokan elhagyták az agrárföldeket, vagy a jobbik esetben bérbeadták környékbeli földműveseknek — nagyon gyakran magyaroknak és németeknek — és csak aratáskor jöttek el megnézni, hogy milyen termést

hozott a földjük. A telepítés különben is állandóan változó rendelkezések és utbaigazitások alapján történt, és ezért sokévi szívós munkára volt szükség, míg az agrárreform képe némileg kialakult. Ma azonban már pártállásra s világnézetre való tekintet nélkül elismerik az összes délszláv körök az agrárreform óriási szociális jelentőségét. Az új állam történelmi fejlődése szorosan bekapcsolódik az agrárreformba, amely a hivatalos helyen is elismert, s parlamenti üléseken szóváltott hibák, s tévedések ellenére is új, társadalmi réteget teremtett. Bosznia és Hercegovinában 113.103 család jobbágyságát szüntették meg, és majdnem ugyanannyi délszerbiai családot függetlenítettek a török bégektől. Ezenkívül 210.912 falusi családot telepítettek le a szlovéniai, horvátországi, vojvodinai és délszerbiai régi nagybirtokokon. Boszniában és Hercegovinában a kormány még tovább ment áldozatkészségében, hogy a muzulmán pártnak kedvezzen, és többszázezer hektár földet vásárolt a bégektől az agrárreform céljaira. Közel ötszázezer szegénysorsu, földtelen zseliér család lett földtulajdonos, aminek jelentősége csak akkor mérhető fel kellően, ha figyelembe vesszük, hogy az ország lakosságának nyolcvanöt százaléka földműves. Ma szláv körökben már általános a vélemény, hogy az agrárreform az államhatalom és a nemzet szempontjából értékes munkát végzett, nemcsak a földbirtokok demokratizálásával, hanem azzal is, hogy a délszláv lakosságot erősítette a vegyes lakosságú területeken. Az agrárreform alapos rendezése érdekében a mai kormány tett a legtöbbet, midőn tervbe vette azt is, hogy a még kielégítetlen dobrovoljacokat és helyi reflektánsokat is földhöz juttatja, ha az módjában áll.

1936 végéig Bácskában és Baranyában 220.000 hold földet vettek igénybe telepítési célokra. A hatalmas kiterjedésű föld még sem volt elegendő a sok földigénylő kielégítésére. Miután az ötszáz holdban megállapított maximumhoz nem akarnak hozzányúlni, az erdőségeket kell igénybe venni, a mocsarakat és réteket lecsapolni, hogy az agrárreform céljaira további területet szerezhessenek. A pancsevói nagyrétt kiszáritása is e célból történt. Az év végén a pancsevói nagyréten 27.311 hold föld szabadult fel újabb telepítésre. Itt is több ezer családot lehet letelepíteni. De mivel még 7400 kielégítetlen dobrovoljac igénylő van, ha a pancsevói rétet fel is osztják, a végleges igénykielégítésre legalább negyvenezer hold földre lesz még szükség. Hol vannak azonban még a helyi szegények, akiknek nagyrésze szintén kielégítetlen, s a jelek szerint a mai törvény szerint egyhamar nem is lesz kielégíthető, mert a buzatermő vidékeken már nincs több felosztható föld.

Hogy csak megközelítőleg is képet alkothassunk magunknak az agrárreformmal járó kiadásokról, elég utalni arra, hogy egyedül a pancsevói nagyrétt kiszáritása 280 millió dinárjába került az államnak, s hogy az újabb telepítéshez még legalább 120 millió dinárra lesz szükség. A bégek és egyéb nagybirtokosok kártalanítására

milliárdokat fordítottak. A háboru befejezése óta 400.000 hold földet váltottak meg, ebből 250.000 holdat elvettek a nagybirtokosoktól és más vidékekről 22.000 családot telepítettek le.

*

A legutolsó népszámlálás adatai szerint 1,985.000 önálló mezőgazdasággal foglalkozó család él Jugoszláviában. Teljesen megbízható adatok szerint Jugoszlávia majdnem 15 millió lakosa közül 9.2 millió él földművelésből. A kb. két millió önálló gazdaságból 158.904 gazdaság terjedelme haladta meg a fél hektárt, a megmunkált föld nyolc százalékát. 175.532 gazdaság terjedelme 1—1 hektár volt, ami a megmunkált föld 8.8 százalékát teszi ki.

377.429 családnak	1— 2	hektár földje van	(17.—%)
407.237 »	2— 5	» » »	(20.50%)
174.068 »	10— 20	» » »	(8.80%)
49.414 »	20— 50	» » »	(2.50%)
5.166 »	50—100	» » »	(0.39%)
1.099 »	100—200	» » »	(0.10%)
494 »	200—500	» » »	

Az ötszáz hektáron felüli birtokok 208 gazdaság között oszlanak meg, tehát a nagy- és középbirtokok teljesen eltűntek.

Megállapítható továbbá, hogy 671.865 gazdaság mindössze 1.2 hektár területű, ami a családok megélhetéséhez még megközelítőleg sem elegendő. Ha családonként csak öt személyt veszünk, úgy azt látjuk, hogy a létminimum biztosítására sem elegendő birtokokon 3,359.325 ember tengődik.

676.284 család 2—5 hektár földet vallhat magáénak, ami újabb három és félmillió lelket jelent, vagyis majdnem hétmillió földműves a legnehezebb viszonyok között él és nem rendelkezik a legszerényebb megélhetés feltételeivel sem. Mindezekre való figyelemmel sokan újabb s még nagyobb mérvű agrárreformot ajánlanak, mert elképzelésük szerint csak így lehet a földművesproletáriátus megélhetését biztosítani, s városokba özőnlését meggátolni.

A gazdaságok megoszlása hektáronként és bánságonként

Bánság:	0,0—10,50	0,51—1,00	1—2	2—5	5—10	10—20	20—50	50—100	100—200	200—500	felel 500	Összesen
Dráva	18,234	13,208	19,695	37,655	28,632	24,470	10,785	1,764	299	131	55	154,628
Drina	14,540	17,159	34,602	73,148	48,141	23,036	6,742	503	82	27	6	217,366
Duna	25,992	27,561	53,347	104,015	71,545	38,172	13,821	1,560	313	147	52	336,618
Morava	8,967	13,115	33,778	90,310	57,270	20,005	3,395	219	27	7	13	227,106
Tengermellék	19,400	23,732	32,847	35,739	12,012	3,903	1,245	206	68	15	3	129,170
Száva	34,264	39,439	84,104	163,522	78,115	20,389	3,116	316	128	106	50	423,849
Vardar	18,412	18,791	36,455	76,260	43,959	14,913	2,834	199	69	31	19	211,982
Vrbasz	7,335	10,005	21,846	54,519	39,549	15,357	2,968	190	34	15	3	151,821
Zeta	11,376	12,278	21,110	40,322	27,434	13,636	4,407	595	74	14	6	131,222
Beograd	414	264	245	394	340	187	101	14	2	1	1	1,963
Összesen	158,904	175,532	337,429	676,284	407,257	174,668	49,314	5,156	1,059	494	408	1,983,725

Jugoszláviában tehát közel kétmillió önálló gazdaság van. Különösen a törpebirtokok nagy száma szembetűnő. A földek terjedelme hektáronként és bánságonként a következő:

Bánság	0,01—0,50	0,51—1,00	1—2	2—5	5—10	10—20	20—50	50—100	100—200	200—500	felel 500	Összesen
Dráva	4,422	9,842	29,173	125,809	207,704	344,021	306,579	82,427	40,173	38,828	89,658	1,278,638
Drina	4,153	14,146	54,202	234,532	347,795	322,231	191,099	33,124	11,015	8,004	5,095	1,143,396
Duna	6,562	20,349	79,443	352,198	503,842	523,174	391,204	107,449	41,993	44,464	72,364	2,143,039
Morava	2,583	10,993	54,039	313,285	405,741	269,854	91,902	14,328	3,550	2,036	17,827	1,186,140
engermellék	6,056	18,535	49,748	114,985	83,673	53,091	35,841	13,893	9,899	4,729	42,345	432,796
Száva	8,692	28,746	123,290	533,056	530,398	263,935	80,355	21,071	17,107	30,730	128,968	1,766,351
Vardar	5,407	15,081	56,586	260,537	309,768	201,159	77,567	13,471	9,353	9,473	24,044	982,451
Vrbasz	2,203	8,195	34,995	193,367	286,054	213,401	83,283	12,720	4,737	4,161	2,417	845,531
Zeta	3,226	9,682	32,544	138,493	195,704	187,410	127,859	38,639	9,800	3,778	6,526	753,700
Beograd	106	191	354	1,309	2,476	2,546	2,841	951	239	345	580	11,938
Összesen	43,410	135,760	514,372	2,287,570	2,873,155	2,380,826	1,388,570	338,076	147,868	146,549	389,824	10,645,980

A kimutatásból kiderül továbbá, hogy a tengermelléki bánságban a föld 85% nem haladja meg az 5 hektárt, a Szávabánságban pedig a 75%.

A statisztikusok szerint minden földmives családra átlag 8,4 hektár föld jut, ebből 4,2 termőföld. A kisebbségek tulajdonában levő föld megosztásáról nem áll megbízható statisztika rendelkezésre, mégis kétségszű, hogy a magyar családokra még megközelítőleg sem jut átlag 4,2 hektár föld, mert akkor nem volna a magyarság sorában szegény földmives. A 4,2 hektár föld a dolgos és szerény magyar paraszt kezében ugyanis meghozná a legszükségesebbet.

A nagybirtokot a háboru utáni demokrácia eltüntette, de a magyar zsellér a maga kegyetlen szegénységében megmaradt. Nagyon gyakran hallani egyszerű zsellérek szájából, hogyha minden magyar annyi földet kapna, mint amennyi a szlávoknak jutott, akkor megszűnnék az ő földéhségük is. A mai körülmények közt azonban alig számíthatnak ingyen földre, mert a felosztható föld elfogyott, s még a szláv igénylők számára sem volt elégséges.

Vojvodinában az agrártelepek nagyobb része a kisebbségek által lakott falvak közelében létesült. A telepek önálló életet élnek, sokat hallatnak magukról és nehezen fejlődnek. Fletüket agrárszövetkezetek irányítják, amelyek némi hitelről is gondoskodnak. Vojvodinában és Szerémségben ma már 203 telep (kolónia) van 12.900 házzal. Az agrárreform az egész országban körülbelül 400 új község létesítését biztosította s a felosztott földekre kerülő telepeken eddig 25.000 ház épült. Vojvodinában az állam eddig 50 millió dinárt fordított a telepek gazdasági emelésére és a telepések jólétének növelésére. Minden családra átlag 1800 dinár jutott, ami megközelítőleg sem volt elegendő. A letelepedett földművesek bizony nyakig el voltak adósodva egészen a legutóbbi időkig. Ekkor a földművesvédelmi törvény adósságaik egy részét elengedte, és anyagilag némileg megerősítette őket. A telepések a sok nehézség ellenére is tartják magukat, és igyekeznek telepüket fejleszteni. Az északi országrészekben az agrárföldekre telepített földművesek vagyonát már 300 millió dinárra becsülik. A legtöbb telepes Likából, Horvátországból, Bosznia, Hercegovina, Montenegró inséges vidékeiről való, de vannak Magyarországból érkezett optások is (körülbelül ezer). Ezek közül soknak nem jutott Bácskában föld, úgyhogy Délszerbiába költöztek, ahol azonban csak kevesen tudtak megmaradni, részben az egészségtelen éghajlat, részben a talajviszonyok miatt.

A telepéseknek az anyagi jólétet elősegítő intézkedések ellenére is sok nehézséggel kell megküzdeniök, s még ma sem teljesen nyugodt az életük. A hegyvidéki lakosság nem tudja elviselni a klímát és sokat betegeskedik. Anyagi helyzetük azonban ma már össze-

hasonlíthatatlanul jobb, mint néhány évvel ezelőtt. A kormányok a Vajdaság népi összetételénél fogva sem haladhatnak el közömbösen az agrárkérdés mellett. A telepeket igyekeznek erősíteni és támogatni. Különösen a terményárak esése idején volt nehéz a telepek élete. Azok, akik régebben kerültek a földekre, már kezdik el-sajátítani a bácskai föld megművelésének módját. Az alföldi poros levegő, azonban nagyon ritkítja az idegenek sorait. Ezért sokan be sem várják, amíg a tüdővész az egész családot kipusztítja, hanem visszatérnek régi lakóhelyükre. A kormány persze mindenkit maradásra igyekszik bírni. Most hajtják végre egyébként a telek-könyvekben a tulajdonjogi átírást, ami újabb jelentős haladás. A földet különben nem kapták teljesen ingyen, meg kell váltaniok. A föld megváltása 500—3000 dinár között változik.

*

A jugoszláviai agrárreformnak megvannak tehát a maga árny-oldalai is. Az utóbbi időben kétségtelenül eredményesen fáradoztak a bajok megjavításán. A jugoszláviai agrárreform vizsgálatánál azonban arra a tapasztalatra jutunk, hogy minden agrárreformot gondosan elő kell készíteni.

A fiatal jugoszláv állam a korszellem sürgetését megértve föld-höz segítette a nincsteleneket. Ha a kisebbségeknek eddig nem jutott a földből, ei kell ismerni, hogy az agrárreformnak társadalmi, politikai és gazdasági szempontból óriási a jelentősége. Mindent összegezve: a tapasztalatok és megpróbáltatások arra figyelmeztetnek, hogy a földosztással párhuzamosan a szegény ember, az agrárigénylő jövőjének a megalapozására is tekintettel kell lenni.

A földtulajdonosok új társadalma nem nő ki magától a földből. A zsellérnek házat, mezőgazdasági szerszámokat, állatállományt, hosszulejáratu kölcsönt kell biztosítani, és végtelen szeretettel és türelemmel kell előkészíteni az új rend, az új osztály boldogulását.

Csuka János

Életem

*Mikor születtem, oh szép volt nagyon,
éppen a burokat verték agyon.
Aztán egy édes, gyermeki emlék:
Port-Arthurt bevették
mandulaszemű, csöppnyi japánok.*

*Az élet tudom nem sokat ér, —
de folyton-folyvást folyt a vér.
Hol arab vér folyt, hol török
és szerb és bulgár és görög ...
Tripolisztól—Délszerbiáig.*

*Beh csuf az élet, beh szegény:
tizenkét éves voltam én
és játszottam ... ólomkatonákkal.*

*És újra felzugott: ad arma!
és minden pokol minden hatalma
és nem volt sehol semmi rév:
négy szörnyű év ...
Pokolban forrtak szörnyű katlanok
és béna szörnyek és szörnyű vakok.
Emberek!*

Tizenhét éves voltam és fáradt.

*Akkor még mindig nem volt elég,
felgyült az éjből minden szemét.
Hát ez az élet, ez lenne, ez? ...
Gépfegyver-ritmusra pattog a dzsessz
és halottat szül szent millió anya.*

*A kínai vér már nem érdekel,
s az, hogy meghal újra százezer.
Unom magam és gyűlölöm magam
és most már nagyon csendes a szavam
és nem is gunyos ...*

*Ha úgy borosan, néha összecsuklom
s nem érti senki színenincs hitem, —
higgyék el, nem bortól dadogok ...*

*Olyankor én nagyon büszke vagyok,
hiszen ember
és a teremtés koronája vagyok!*

Gál László

Miniatűrök

1.

*Nem is sejtéd, hogy az a dallam,
mit nálam véletlen daloltál —
hogy egyre csodásabbnak halljam
a magányomban mindig ott száll...*

*Ugye nem bűn? ha sokszor este
ugy tűnik kezed körém fonod,
s képeden mintha révedezne
— s én megcsókolom — a mosolyod.*

2.

*... Felforgatod olykor, ami volt
s egy sóhaj nyit feléd utat: ... ha
titkodba leshetnék kutatva,
mint bus éjjéli, kandi hold
elhagyott, babonás kutakba —
rámdöbbenne a régi arcod,
az éj, mely érted sirni hallott, —
vágyad, mely utánam sikolt...*

3.

*Nekem elég ennyi a tavaszból:
megállok egy kis virágbolt előtt
s nézem, hogy ezer kedves keszkenőt
lengetnek felém a magnóliák:
a kis hugaid — s közējük rajzol
képzeletem, mely tűnt tavaszba vitt —
egy pillanatra a mult ködlik át:
...szemed színéből nyílnak az egek —
a magnóliák: a te csókjaid —
hajad mámorát bontják rám a fák —
s egy felhőben hangodra révedek...*

Dudás Kálmán

Téli vágta

Öcsém, fogj be két vakderest
a széllal rokon szánba, —
aztán röptünket ne keresd:
nincs annak csak az árnya!
A paripákban gerjedez,
zenél a sejtett vágta —
megfürdünk mire este lesz
e patyolat világba...

Alig hallhatón szólítom
s már lendül sima trappba,
megeged két szilaj csikóm,
páráz a habzó zabla;
fogatom minden erejét
a vágatásba adja:
lemarad lomhán a setét
ég füstszin szárny-csapatja.

Hogy maradoznak a tanyák,
zuhognak le a dombok!
Nézd az ut lusta kanyarát —
a táj a fáknak rontott
hogy fogy a sik, ugrik a táj —
tán nem is ér már földet
lovaim patája s a szán —
nyomukban homály csörtet.

Amott a téli alkonyat
arany kapuit tárja:
a fénylő, zengő partokat
sóvárgja ez a vágta!
Rajtuk tul csodát tartogat
meséből való mátká:
suhanj te sebes halk fogat,
vigyél egy szebb világba...

Dudás Kálmán.

A MEGUJHODÓ SZOCIALISTA ESZMEVILÁG

A hatalmas méretű és egyre jobban el is mélyülő amerikai társadalomtudomány egyik legelső képviselője: Charles A. Elwood egyik műve néhány mondatában ragyogó és módfelett időszerű jellemzését adja a marxizmusnak:

»Azok a célok, írja, amelyekért a marxizmus legkiválóbb képviselői küzdenek, teljes összhangban vannak az igazi tudományal, vallással és etikával. Hogy az emberiség létének feltételei fölött kollektív ellenőrzést gyakoroljon — ez a végső és legmagasabb célja minden tudománynak, minden nevelésnek és minden kormányzatnak.« De — és itt következik Elwood nagyvonalú Marxkritikája — az *a társadalombölcselet, mely e célkitűzés elméleti alapja*, sok tekintetben elhamarkodott, és az *a gyakorlat, mely a megvalósításnak állítólagos útja*, teljesen hibás... (Social Problems; A Sociology 1924).

Hendrik *de Mannak*, akiben az európai szocializmus elméletének és gyakorlatának megüjtőjét tiszteli, teljesen azonos az álláspontja: A marxista *társadalom-bölcselet gyökeres revíziójára* törekedett De Man is németországi működése folyamán. S amikor a weimari köztársaság marxista-szocialista pártjainak katasztrófája elkövetkezett és De Man hazájába visszatért, végrehajtotta — épp a német tapasztalatok s az itt szerzett meggyőződés alapján — a szocialista *módszer és taktika gyökeres revízióját* is.

De Man kritikájának kiindulópontja az, hogy a marxi gondolatrendszer telegyszerűen, szinte mechanikus egyvonalusággal látja és látatja a társadalom alakulását, a szocialista átalakulást. A két szembenálló tábor, a tőkés és a proletár, melyből az egyik egyre fogy s a másik egyre nő számban, szellemi erőben, morális fölény és alakító bátorságban, nem tényleges valóság, hanem utópia. A valóság, a késő-kapitalista gazdasági és társadalmi rend tényleges valósága az, hogy a proletáriátus számában csökken, akarata egységében megtört, a középosztály pedig nemcsak hogy nem tűnt el, de egy új és nagyon jelentős réteggel: az új középosztálybeliekkel (a köztisztviselőkkel, az árvelosztást végző alkalmazottakkal, a fejlett technika jólfizetett szakmunkásaival s a szabad pályákon levőkkel) lényegesen megnövekedett és megerősödött. S amíg így

a bérmunkásosztály számában csökken, világszemlélete is, mely egykor magas erkölcsi nivóju szociális humanizmus volt, bérharcok és pillanatnyi előnyhajhászások, vagy épp a fizikai erőszak tényleges materializmusává fajult. A szellem, »az örök forradalmár« szellem célbanező elégedetlensége, eszmei célkitűzése tünt el a mozgalomból... Ezért a társadalom haladó alakulásának előfeltétele ma *a szociális adottság s a szellemi célkitűzés új kézfogója*, mely csupán a szocializmus elméletének új, *lélektani* alapokkal való kibővítéséből születhetik meg. A marxizmus gazdasági fatalizmusa és az ugynevezett történelmi materializmus mögött is mély erkölcsi meggyőződés lappang — az a morális hit, hogy a kapitalista »rend« méltatlan és erkölcstelen, mert az emberi méltóság ellen való. Ezt a morális, mélységesen ó-testamentumi felháborodást öltöztette Marx az ökonómikus törvényszerűség s a gazdasági adottságból folyó osztályharc-elmélet ríktó jelmezébe. Ma — a változott viszonyok változott szimbolumokat követelnek: új »munkahipotéziseket«, melyek szélesebb körre fejtetik ki hatásukat... Mi sem természetesebb, mint hogy Marx maga nem alkothatta meg a fejlődő szocializmus ez új tudományát. Hol voltak még az ő halála idejében is a szocialista parlamenti többségek, a munkáspárti vezetés alatt álló koalíciós kormányok, hol a szociális törvényhozás, mely a gazdasági és társadalmi rend szerkezetét van hivatva átalakítani — hol a népség tulnyomó többségének növekvő és egyre nagyobb aktivitású vágya a társadalmi szolidaritás után... Bármiképp alakult légyen is a »tudományos szocializmus« marxi fejezete, az új, a mostani: *a lélektani alapokra támaszkodó* nem fogja figyelmen kívül hagyni, hogy a társadalomban nem a természeti törvények biztosságával és egyvonaluságával alakulnak az életfolyamatok: s hogy különösen a »társadalom« élő és saját sorsukat egyre tudatosabb akaratú alakító emberek munkaközössége — a társadalom-lélektan prizmáján át nézve: »értékelések és szociális akaratképzetek« halmaza, egyre inkább közös célba néző emberi tett...

Ez új-idealista társadalom-szemlélet alakította át a történelmi materializmus ó-marxista, elavult elmélet. E társadalom-szemléleten épül az a *Szocialista Munkaterv*, melyet egyik legutóbbi interjújában a következőképp jellemez De Man:

A Munkaterv oly célokat állít, melyeket *meg is lehet valósítani*. S ép a szocialista alakító akarat erejének tudatában nem elégszik meg az elosztás reformjaival, hanem *a gazdasági-társadalmi szerkezet átalakítására törekszik*.

A Munkaterv nem hagyja figyelmen kívül a *nemzet* tényét, hanem megkísérli az elérhető megvalósítását a nemzeti kereteken belül, ahelyett, hogy egy platónikus nemzetköziség kényelmes területére menekülne.

A Munkaterv nem csupán egy társadalmi réteg érdekeit védelmezi, hanem minden ország *munkáspolgárai tulnyomó többsé-*

gének érdekeit. Ez alapon a tőkemonopóliumok elleni harc közös frontját állítja fel.

Mindent egybevéve a Munkaterv tisztában van vele, hogy »a mi nemzedékünk szocializmusa annyira fog különbözni atyáink szocializmusától, minthogy ez különbözött a Kommunista Kiáltvány előtti szocializmustól«.

*

Ha most a De Man személyében kristályosodó belga szocialista mozgalom vizsgálata után a szomszédos *francia mozgalom* felé fordítjuk tekintetünk, nyilvánvalóvá lesz, hogy a belga elmélet és gyakorlat célkitűzései a francia politikában váltak az egész kontinens sorsát döntően befolyásoló tényezővé.

Harold J. Laski, a politikai tudomány, a »political Science« nagyhirű tanára a londoni egyetemen, joggal írhatta még 1931-ben A demokrácia krízise című művében, hogy a demokrata Franciaországnak sohasem volt olyan kormánya, mely összefüggő és összetartó parlamenti többséggel rendelkezett volna; a kormánytöbbség mindig csak olyan parlamenti csoportokból állott, amelyek ideig-óráig egyesültek a szocializmus elleni küzdelemre... Ez az 1931-ben még oly találó jellemzés az 1936-i tavaszeleji választások óta nem aktuális többé: A francia kormányt pozitív, alkotó célkitűzéseiben erős és összetartó parlamenti többség támogatja, mely időnként a nemzet életére döntő kérdések tárgyalásánál impozáns, a francia demokrácia történetében szinte példátlan egységé emelkedik.

Mikor Léon Blum átvette az első Népfront-kormány vezetését, egyik rádió-beszédében a következőképp jelölte meg politikájának irányvonalát: »Arról az egész Európa sorsára döntő kérdéstről van szó, lehetséges-e és mily mértékben lehetséges *a szociális haladás egy bizonyos mennyiségének megvalósítása* a fennálló törvények s az érvényes tulajdoni rendszer keretein belül.« És a francia viszonyok között szokatlan hosszú ideig tartó kormányzása a bizonyosság rá, hogy ez a célkitűzés, *e nyilvánvalóan munkatervi álláspont*, közelről sem volt utópia. A Blum-kormány »az érvényes tulajdoni rendszer keretein belül« igen jelentős eredményeket ért el: szociálpolitikája szinte forradalmi méretű szerkezeti változásokat vitt végbe a francia gazdasági és társadalmi rend területén. Bevezette a 40 órás munkahetet s a fizetett szabadságot, a munkálató és munkás közti kollektív szerződést, sőt a munkásdelegáltak intézményét is az üzemi tanácsokban; létre hozta az első valóban nagyszabású nemzetközi valuta-megegyezést, a frank-font-dollár egyezményt; sőt már a hitel s a kulcsiparok köztulajdonba vételének útján is elindult, mikor a francia jegybankot állami ellenőrzés alá helyezte és megkezdte a hadi-iparágak nacionalizálását.

Igy a Blum-kormány eldöntötte annak a hatalmas méretű társadalmi harcnak *első szakaszát*, melyet egy francia közíró találoán nevezett *a második és vértelen francia forradalomnak*; a 11 millió-

nyi bér munkást és alkalmazottat igen jelentős eredményekhez juttatta s az elfogyasztható jövedelmek mennyiségének emelésével emelte a 8 milliónyi kis- és középüzemtulajdonos jövedelmét is. A »második és vértelen francia forradalom« *végleges* sorsa mégis attól függ, *sikerül-e tartósan és intézményesen összeegyeztetni a Népfront két alkotó tömegének: a munkás-alkalmazottaknak s a középosztálybelieknek érdekeit és igényeit.*

A francia szociáldemokráciában, mely a Népfront derékhada, minden készség megvan a radikális párttal, vagyis a francia paraszt- és középosztállyal való teljes megegyezésre.

Lucien *Laurat*, a »Combat Marxiste« csoport vezetője, mely azzal a céllal kezdte 1929-ban működését, hogy a »marxista elméletet összeegyeztesse napjaink reális adottságaival«, ismételt hangsúlyozza a párt s a szakszervezet hivatalos orgánumaiban írt cikkeiben és tanulmányaiban, hogy a francia dolgozó társadalom elosztódási aránya, különösen a kisparaszti parcellabirtok rendkívüli jelentősége nyomatékosan követeli a munkás- és középosztály maradéktalan megegyezését. *Jouhaux*, a több mint öt millió tagot számláló francia szakszervezeti szövetség főtitkára, hasonlóképp a teljes megegyezésen alapuló taktikát képviseli.

A szakszervezeti vezér programadó könyvében (Le CGT ce quelle est, ce que elle veut — Mi a Confédération du Travail és mit akar?) a tudományos szocialista alapos közgazdaságtani tájékozottságával indul: »A profit-ökonomia ideje — olvassuk mindjárt a bevezető oldalakon — lejárt. Nem szabályozza már a gazdálkodó tevékenységet, hanem csak zavarja. A kulturnemzetek életének elviselhetetlen súlyos terhe lett s egyre nagyobb katasztrófákat okoz. Így a profit-gazdálkodás helyettesítésére egy új gazdasági renddel: *a közérdek ökonomiájával* (l' économie de l'interet général!) ma éppolyan elkerülhetetlen szükségesség, mint a feudális kiváltságok megsemmisítése s az ancién régime leváltása volt a francia forradalomban.« *Jouhaux* e mondása, éppugy mint a többi ökonomikus aláépítettségű megjegyzése, ha úgy tetszik történelmi materialista — ám mennyire elmélyült, mennyire az egyetemes kultúra nagy problémáival összefonódó, mennyire nem »vulgármarxista« már ez a történelmi nézőpont s ez a materializmusnak keresztelt realizmus; és mennyire eszmei, a szó való értelmében morális és értékívő is, mikor a nagy tennivaló politikájára hívja fel a dolgozókat és vezetőiket! azt kívánja, hogy a »szerepe és jelentősége tudatára ébredt ember méltósága és minden nagy munkához szükséges lelkesültsége« sugározza be fénnel munkájukat...

A francia nagypolitikát így most, valószínűen hosszú éveken át *a Népfronton belüli váltógazdaság* fogja irányítani. S így mi sem természetesebb, minthogy a radikális-párti kormányok a szociáldemokrata vezetésű Blum-kormány után *most inkább a közép-*

osztály érdekeit és igényeit helyezik előtérbe és részesítik fokozott védelemben.

*

Ami most a *Labour Party*-t illeti, tény hogy az angol szocialisták sem a belga Munkaterv elméleti elánjával, sem a francia Népfront gyakorlati eredményeivel nem dicsekedhetnek. Londoni többségük ugyan nagyon dicséretes városigazgatási politikát végez az óriás metropoliszban, általános politikájukat azonban inkább a várakozás s a »felesleges rizikók« kerülése, nem az alkotó iniciativa jellemzi: *The time is in our side... This is no time for taking risks* — írja egyik kiváló publicistájuk. S az idő tényleg az ő pártjukon van. Tömegeik sokkal nagyobb mértékben gyarapodnak, mintahogy ezt az angol választási rend a mai parlamentben feltünteti: A Themze-től délre eső kerületekben például a Labour 1935-ben is, mikor *a parlamenti mandátumok arányszáma* tekintetében a konzervatív párttal szemben nagy vereséget szenvedett, 800.000 szavazatot kapott s még sincs e kerületekből egyetlen képviselője sem.

Ez a választási rendszer, mely relativ többségnek juttatja pótválasztás nélkül a mandátumot, az angol Munkáspárt legfontosabb problémájává a »helyes szövetkezés« kérdését teszi — s e helyes szövetkezés voltaképp csak Anglia formulázása, amit a belga Munkaterv mint *a társadalom dolgozó rétegeinek összetegését* követel. Ma az ugynevezett »nemzeti kormány« formáiban a konzervatív párt kormányoz s a nagytőke uralkodik. Hamaros és lényeges változást egy közeli választás se hozna. De a Labour mind határozottabb célkitűzéssel fordul azok felé a rétegek felé, amelyek Angliában is hivatva vannak jobbra vagy balra dönteni a politikai küzdelem mérlegét: a középosztályok felé. *Nem kétséges*, írja Pollard, a kiváló történetíró, egyik Times-beli cikkében, *hogy a Labour újra kormányra kerül*; de az hogy mikor, attól függ, miként tudja rendezni ügyeit szélső és tuzó balszárnyával... Mert ha ez sikerül, vagyis ha sikerül a bolsevista módszerekkel kacérkodó, de Angliában egészen jelentéktelen szélsőbaloldali elemekkel való leszámolás és ezzel lehetővé válik a *haladó liberálisokkal való szövetkezés*, akkor Angliában is elkövetkezik az a kormányzati forma, mely a skandináv államokat a virágzás magas fokára emelte: *a szocialista vezetés alatt álló liberális-demokrata koalíció*. S hogy ez mit jelentene egész Európára, az európai politika megbékélésére nézve, azt a mostani szomorú viszonyok között még elképzelni is nehéz. A fejlődésnek és haladásnak azonban ez a törvényszerű útja.

Teljes joggal hangsúlyozza Attlee őrnagy, a Labour parlamenti vezére, a Munkáspárt jövőjéről szóló írásában (*The Labour Party in perspective*): »Soha egy pillanatig sem kételkedtem benne, hogy bármik legyenek is a hibái és tévedései, a Munkáspárt Angliában az egyetlen szervezet, amelynek segítségével a társadalom új rendje megteremthető.«

És az Egyesült Államok?

Az USA munkáspártja persze csak most van alakulóban és kialakulását nagy mértékben elősegíti *Roosevelt munkásbarát politikája*. Ha a washingtoni Fehér Házban nem a New Dealt proklamáló elnökök ül, nem kerülhetett volna sor az amerikai sztrájkokra s nyomukban az új amerikai munkásszervezetek: a Comité for Industrial Organisation (CIO) megalakulására sem: Minden foglalásos sztrájkot egyszerűen vérbe fojtott volna például Hoover, az előző elnök nagytőkét szolgáló államhatalma... A roosevelti »administration« történelmi jelentősége éppen az, hogy *a végrehajtó hatalom jóindulatát és segítő támogatását biztosította a munkás érdekeknek* s a tavaly novemberi második elnökválasztás után megszerezte az USA-ban rendkívül jelentős, mert a törvények alkotmányossága felett is döntő Legfőbb Biróság (a Supreme Court) szentesítő jóváhagyását is.

Ezzel azonban — azzal tehát, hogy az Elnök nemcsak a fair play álláspontját választotta — a munkásalkalmazotti és farmeri érdekekkel szemben, hanem nagy mértékben támogatta és támogatja is ezeket az érdekeket, az Egyesült Államokban is megindult az a folyamat, melyet Laski, ugyancsak a Demokrácia krízisében, a demokratikus közekarató- és törvényalkotási forma egyik legjellegzetesebb sajátságának nevez: *az új érdekeknek megfelelő és őket szolgáló szabad pártalakulás*: A hagyományos amerikai republikánus és demokrata pártellentét tünőben van. Mindakét pártból menekül a reakciós monopol-tőke egy hamarosan formailag is megalkuló *tory-csoportosulát felé*, mely már is mindent elkövet Roosevelt céljainak megvalósítására: míg a másik póluson John L. Lewis *osztályharcos szervezetei* bővülnek egyre jobban. Közül azonban már láthatók *az új Középpárt* körvonalai — azoké az érdekeké, melyeket egy amerikai közíró találóan, jellemző összetétellel »demokratikus-republikánusok«-nak, az USA »összefogó nemzeti céljait« képviselőeknek nevez.

...Mert az élet keresi s ahol nem állnak erőszakkal útjába, meg is találja a maga fejlődő alakulásainak formáit.

Budapest.

Hort Dezső

CSABAYÉK

(*Befejező regényrészlet*)

Az idő pedig haladt a maga útján.

És bekövetkezett az, aminek be kellett következnie.

Annától is, Lászlótól is hetenként érkezett levél. Ezekben többnyire csak jelentéktelen dolgokról volt szó. Megírták, hogy jól vannak és lassanként megszokják a fővárost. Anna azt írta, hogy szorgalmasan látogatja az iparművészeti főiskolát, de amellet az egyetemre is jár, ahol német és francia szakra iratkozott be. László pedig szűkre szabott leveleiben többnyire munkaköréről, tisztviselő-társairól és napi beosztásáról számolt be.

A harmadik hónap végén azt írta Anna, hogy a leány-panzióból elköltözött, mert az étel ehetetlen volt, szobáját alig fűtötték, amellet pedig a panzióban állandóan oly nagy volt a láma, hogy nem tudott nyugodtan dolgozni. A Floriani-Gasse 24 alatt a második emeleten, egy magasrangu tisztviselő özvegyének lakásában talált magának mindenben megfelelő szobát és kérte, hogy leveleit ezentul oda címezzék. Étkezni, több barátnőjével együtt, egy közeli csöndes és megbízható vendéglőbe jár. — Csabay nem minden aggály nélkül vett tudomást erről a változásról, de ezuttal megint felesége volt az, aki megnyugtatta. Végre is Anna felnőtt leány, tudja mit csinál és nem is szabad őt önállóságában korlátozni.

Nyolc hónap mulva pedig express levél érkezett Verő Pétertől. Ebben csak annyit ír, hogy Csabay haladéktalanul jöjjön Budapestre. Lászlóval kapcsolatos dologról van szó, de írásban bővebbet nem közölhet.

Csabay este kapta meg a levelet. Átfutotta a gyors kézzel írt sorokat és érezte, amint minden csepp vére elhagyja agyvelejét. Nagy nehezen összeszedte magát és a levelet szó nélkül átnyújtotta feleségének. Az asszony elolvasta, de ő is tanácstalanul nézett maga elé.

Csabay még az éjjel Budapestre utazott. A délelőtti órákban érkezett meg, kis kizitáskáját leadta a dunaparti szálló portásánál, aztán első útja Verő Péterhez a lámpagyárba vezetett. Amint a szobába lépett, Verő komoly arccal üdvözölte, majd a külső és a

párnázott ajtót gondosan bezárta utána. Aztán felesattanó, kemény hangon elmondta, mi történt. A múlt héten feleségével néhány napra Lillafüredre utazott. A házban a cselédségen kívül csak László maradt. Amikor hazajöttek, az uriszobában lévő íróasztalt és az abban lévő kis vaskazettát, amelyben felesége kétezer pengőt őrzött, feltörve találták, a pénz pedig hiányzott. A cselédekre nem igen gyanakodhattak, mert évek óta szolgálnak a házban és teljesen megbízhatók, viszont László többször egymásután a hajnali órákban vetődött részegen haza. Akarva, nem akarva, Lászlót kellett gyanuba fogniok. Nehogy a dolog helyrehozhatatlan következményekkel járjon, egyelőre nem tettek feljelentést és csak magán-detektívet bíztak meg a nyomozással, aki néhány óra leforgása alatt csakugyan László személyében találta meg a tettest. A pénz egy része, kilencszáz pengő a szekrénybe akasztott szmokingjának belső zsebéből került elő, a többit elmulatta, László eleinte tagadott, de később a bizonyítékok sulya alatt beismerte tettét. A pénz hiányzó része természetesen megtérítendő, arról pedig érhetően szó sem lehet, hogy László a történetek után akár házában, akár vállalatánál megmaradhasson.

Verő Péter hangja úgy huzott el Csabay füle mellett mint sziszegő, éles, süvítő szél. Igen, megértette amit mondott, hiszen a szavak kemény értelemben voltak foglalva. Megértette, hogy Csabay László Verő Péternél betöréses lopást követett el. Feltörte az íróasztalt, felfeszítette a vaskazettát és a pénzt elrabolta. Mindez tiszta és világos. Csabay László pedig az ő fia. Itt az értelem akadozni kezdett, de végül ez a gondolat is a lelkére ütődött mint végső konklúzió. Megrázkódott. Mit is kell most felelnie? ... És a szája, idegen hangon, idegen gondolatfűzéssel már formálta is a szükséges szavakat: »Köszönöm, hogy megkímélt a nyilvános szégyentől... Természetesen meg fogom téríteni... Belátom, persze belátom... Sajnálom, hogy kellemetlenséget okoztam... Bocsánatot kérek...« Kell még valamit mondania? És még egyszer: »Bocsánatot kérek... Köszönöm...« Azzal fogta a kalapját és kitérőmögött a szobából.

Autóba veti magát, az autó megáll a ház előtt, amelyben László lakik. Csabay felvászorog a második emeletre és becsönget a lakásba. László otthon van. Amikor Csabay benyit a szobába, a fiu cigarettázva a diványon heverész. Az ajtónyílásra felugrik és most apa és fiu szemben állanak egymással. Csabayból felhördülve, lázongva, fenyegetőzve és kétségbeesve ömlik a szó. A fiu áll merev és konok arccal, kezében a füstölgő cigarettával. Csabay keze ökölbe szorul, már közeledik a fiu felé, a reszkető ököl már a levegőbe emelkedik... A fiu nem mozdul. Tudja, hogy ez a kéz nem

fog rá lesújtani. És amikor a fellendült ököl tehetetlenül megint lehanyatlik, a szemében zölden lobogó indulattal megszólal:

— Hát igen, loptam. Pénzt raboltam. Mert nekem. Csabay Béla, gazdag gyárigazgató fiának, kétszázötven pengő kegydíjből kellett a fővárosban tengődnöm. Azt hiszed, nem tudom, hogy ez az alamizsnát te küldted? Így akartatok port hinteni a szemembe, de nem sikerült. Mért nem biztad rám a gyár vezetését? Öreg vagy, miért nem adod át nekem a helyedet? Mert azt akarod, hogy örökké tőled, a kegyedtől függjék. Most is te tartasz a kezden. Loptam, raboltam, tessék: juttass a börtönbe!...

Csabay merev arccal, nyitott szájjal nézi a fiút. Nem érti a dolgot. Valaki, ez a feldult arcu fiatalember vele szemben, valami felfoghatatlan vádat lobbant a szemére... Nézi ezt a gyűrött, koravén arcot és nem ismeri. Nézi azt a villogó, ellenséges indulatot a szemében és ez a szem idegen neki. Ez a haj, ez a homlok, ez a gonoszul összeszorított szája, ez a makacs áll, ez a hanyag tartásu test és ez a gyűlölködő lélek egy emberé, akihez nincs köze... Beléhasít a kétely: ez volna az ő fia?...Az ő vére...? Valami szörnyű nyomást érez a lelkén. De ez a szem továbbra is kihívóan, gonoszul tapad rá. Ez a tekintet választ vár. A választ pedig ösztönszerűen a forrongó, felzaklatott vér adja meg és ez inkább elcsukló kiáltás mint válasz.

— Börtönbe foglak juttatni!

A fiu nyugodt. Tudja, hogy apja erre ugysem képes. Csabay érzi, hogy már nincs mondanivalója és szinte futva menekül a szobából.

Ott bolyong a pesti utcán. Maga sem tudja, hogy került ebbe a zugó forgatagba és hogy miért mozog itt előre-hátra ez a reugeteg sok ember. Száz ember, ezer ember, csupa egyforma árnyék, jelleg nélkül és lélek nélkül, jönnek a homályból és eltűnnek ismeretlen célok irányában. Mit keres ő itt?... Magára eszmél. Az Andrassy uton jár, süt a nap, kis tavaszi szellő bujkál a siető emberek közt. Az egyik sarkon megáll. Értelmetlenül nézi a nőket és férfiakat, amint elegánsan és magabizón, mosolyogva és közömbösen elhaladnak előtte. Ez a sok ember mind valakihez tartozik és mindegyikhez tartozik valaki. Ő pedig ki van dobva ide az utcára, magánosan, mint egy beteg veréb, amelyik kiesett a fészekből. Mi a szándéka, mi a célja?... Menekülni a sors elől, önmaga elől, de hová?... És ekkor eszébe jut Anna. Nyolc hónapja nem látta a leányt és most abban a rászakadt sötétségben a lelke feléje tapogatózik. Hozzá akar rohanni, még ma nála kell lennie.

Ettől a gondolatától kissé megnyugszik. A délután folyamán felkeresi egyik üzletfelét és intézkedik, hogy ezeregyszáz pengőt utaljon át Verő Péter címére. Utána szállóba hajt, ahol számlá-

ját kiegyenlíti. Gyorsvonattal akar Bécsbe utazni, de meggondolja magát: zaklatott idegei nem bírják el a vonaton való hosszadalmas utazást és azért úgy dönt, hogy repülőgépen teszi meg az utat.

Este lesz, mire az asperni repülőtéren kiszáll a gépből. Autóba vágja magát. Floriani-Gasse huszonnégy — veti oda a sofőrnek és a kocsi már rohan vele, hosszú fason át, az ezer és ezer lámpával világított, villogó és tündöklő város felé. Már benn van a város szívében, az autó befordul a Floriani-Gasseba és célnél van. Csabay kiszáll. Rosszul világított lépcsőházon át feljut a második emeletre. Az ötös számú ajtónál becsönget. Néhány percig vár, aztán csuszanó lépéseket hall, majd egy bizalmatlan képű, fekete ruhás öregasszony nyitja ki félig az ajtót.

— Kit keres? — kérdi gyanakvó szemmel.

— Csabay kisasszonyt

— Nincs itthon — és már be akarja tenni az aítót.

— Mikor találhatom idehaza?

— Mit tudom én? Lehet, hogy éjfélkor, lehet hogy előbb is.

— Hol szokott ilyenkor tartózkodni?

— Nem vagyok én a gyámja! Nem szokott nekem az utjairól beszámolni. — És ezzel végérvényesen rácsapja az aítót.

Csabay még egy ideig ott áll az aítő előtt, aztán lassan lebotorkál a lépcsőn. Az idegen, ismeretlen utcán belevegyül az esti forgatagba és megy előre, maga sem tudja, merre. Kijut a Mariahilfer-Strasséra, ahol, mint valami hatalmas tüzijáték, lángolva és lobogva, harsány és tündéri ragyogással, ezer sötétkék, vérpiros és topázszínű fényreklám vonaglik a levegőben. Csabay mindebből nem lát semmitsem. Sötét, keserű gondolatokkal van tele, a régi, elízhetetlen kőd, mint titokzatos, néma árnyék, most is ott ólálkodik körülötte. Mihez fogjon? Hol keresse az éjszakai Bécsben Annát? Majd később megint fölmege a lakására, de addig mitévő legyen? Visszafordul és egy idő múlva megint a Floriani-Gasseban találja magát. Fáradtságot érez, a lábai már alig viszik. Egy kávéház előtt megy el, néhány pillanatig még habozik, de aztán befordul a forgóajtón.

A kávéház öreg, kopott helyiség, két hosszú szárnyal, amelyben alig lézeng valaki. A szellőztető készülék busan berreg bele az estébe, de haszon nincs belőle, mert a vastag füst sűrű gomolygással belepji az egész helyiséget. Csabay egy ablakmélyedésbe ül, fekete kávét rendel, de nem nyul hozzá. Üres, távoli tekintettel néz maga köré. A kávéház másik szárnyának végén, hosszabb asztalnál, hangos társaság mulat. Csapdossák az asztalt, egy éles hang recsegve kiválik a zavaros lármából, nyomában robbanó nevetés támad, poharak ütődnek össze hangos csörrenéssel és utána még erősebb lesz a zajongás. Csabay önkéntelenül oda figyel. A

társaságban csupa fiatalember és fiatal leány van, akiket szemmel láthatólag csöppet sem feszélyez a többi vendégek jelenléte. A fiatalemberek közül többen átölelve tartják a mellettük ülő lányt, egy leány fejét szomszédja vállára hajtja. Csabay látja, amint egy bársonyzeκές, művészahu fiatalember feláll az asztal mellől, odamegy az egyik leányhoz, két ujjával megfogja az állát, arcát maga felé fordítja, hosszú csókot nyom a szájára, aztán szó nélkül visszaül a helyére. Csabay látja és a szivverése eláll. Amint a leány arcéle feléje villan, Annára ismer. Egy pillanatig arra gondol, hogy odarohan, megragadja a lányt és kivonszolja innen. De érzi, hogy ezt nem teheti, mert azok ott biztosan kiröhögnek, talán rá is támadnának, a kávéházban botrányni idézne elő, arra pedig ő nem képes. Nem akar többé odanézni, elfordítja a fejét és lélektelenül kibámul az utcára. Odakünn szemerkélni kezd az eső, az ablaktáblára apró csöppek verődnek, amelyekből hirtelen szeszélyes csikokban leszalad a víz. Néhány siető árnyék suhan el az ablak előtt. Onnan a sarokból egyre csak árad és hömpölyög az idéetlen láрма.

Csabay várja, hogy a mulatozásnak vége szakadion. Az idő ólomlábakon halad előre. Végre felállnak és kitódulnak az ajtón. Csabay két sillinget dob az asztalra és ő is megindul. Az első saroknál a társaság széjjelválik. Anna nem marad egyedül, a bársonyzeκές fiatalember belékarol és a bizonytalanul járó leányt szinte futva magával ragadja. Csabay alig tudja őket követni. Megérkeznek a ház elé, a fiatalember becsönget. Csabay mintegy kétszáz lépésnyire tőlük megáll és várja, hogy bucsuzzanak. De nem így történik, a kapu kinyílik és mindketten belépnek rajta. Csabay most gyors léptekkel a ház felé tart és ő is becsönget. Hosszu, kínos percek telnek el, de a kapu mögött senki sem mozdul. Ujból és újból csönget, míg végre a kulcs megfordul a zárban. A házmester az idegen embert nem akarja beengedni, de Csabay mormol valamit, félretolja és már rohan is felfelé a lépcsőn. Reszkető ujjal megnyomja a lakás csengőjét. Az ajtó csak félig nyílik, de Csabay a nyíláson átfurja magát és már benn van az előszobában. Anna ál előtte virágos selyempongyolában, amelyet szemmel láthatólag most kapott hirtelen magára, a nyitott ajtaju másik szobából pedig, ingujjra vetkőzve, Anna kísézője les kifelé.

A lány szólni akar, de Csabay a kezénél fogva behuzza a másik szobába. A fiatalember tekintete egyikről a másikra esik, felismeri a helyzetet, sietve a ruhája után nyul és gyorsan kioson. Apa és lány egyedül maradnak.

Csabay hangja felcsattan:

— Ez az ember a szeretőd, ugye?

A lány arcán gyanus pir lángol, a tekintete zavaros. Hallgat.

— Miért nem beszélsz? Azt kérdeztem, a szeretőd-e ez az ember?

Annának nem tetszik a szó.

— A barátom: — mondja és egy arcizma sem rándul.

— Hát ez lett belőled? Hát idáig sülyedtél? — szakad ki az örjögő kétségbeesés Csabayból.

A lány arcára elszánt dac ül. A hangja megélesedik:

— Mit akarsz tőlem? Felnőtt ember vagyok. Csak önmagamnak tartozom felelősséggel, senki másnak. Nem fogom az életemet a te avult nézeteid szerint leélni!

— De igenis azt fogod tenni, érted? Még ma éjjel elviszlek innen.

— Nem!

— Nem kérdezlek. Parancsolom!

— Minő jogon?

— Az apád vagyok! Ezért!

Anna szemében gonosz mosoly villózik. És hahotázva kiáltja feléje:

— Te? Az apám? És te igazán azt hiszed, hogy az apám vagy?

Most nagy csönd következik. Az a csönd, amely a lecsapó villámot követi. A villámot, amely világít és pusztít egyszerre. És az elhangzott szó iszonyu világossága mellett egy élet hazug, torz képei táncolnak el a férfi szemei előtt. Még egy pillanatig ágaskodik benne valami, még ösztönszerűen tiltakozni akar, de nincs ereje hozzá. Aztán összeomlik benne minden.

A lány már megbánta, amit mondott, beszélni szeretne, de Csabay némán int a kezével. Nincs már több mondanivalója neki sem. Feje a mellére esik s mint aki halálos sebet kapott, lassan kivánszorog a szobából.

Megint künn van az utcán. Az eső elállt, nagy csönd mereng az alvó házak között, sehol egy lélek sem látható. A lépte üresen, tompán koppan a kövezeten. Egy, kettő, egy, kettő s aztán lassabban: egy... kettő... egy... Szédülést érez. A régi szivgyöngesség lepi meg. Nekitámaszkodik egy kapunak, s szemét behunyja. A lány hangja rikolt a fülében: »Igazán azt hiszed, hogy az apám vagy?« Nem, ő már nem hiszi. Ő már érzi itt, ebben a vérző, vésszesen dobogó szivben, hogy László sem az ő gyermeke. Ő már mindent tud. És fáradt, olyan nagyon fáradt. Ujra megindul. A kezével, mint a vak, végigtapogatja a falat, különben elesnék. — »Az asszony még Argó halálos ágya mellett is hazudott...« Hideg fut végig a tagjain, láza lehet, halántéka dobolva lüktet. És vonszolja magát előre. — »Más volt a lelkük, más volt a vérük, soha egyetlen közös gondolatunk sem volt...« Feltürt galléru férfi jön vele szembe. Megszólítja:

— Beteg?

— Nem — mondja Csabay és igyekszik felegyenesedni, de amint a másik továbbhalad, megint összegörnyed és — egy... kettő — egyre lassabban rakja egyik lábát a másik elé. A szive örült ütemű riadót dobol, rászorítja a kezét, hogy megnyugtassa, de hiába. Köriülnéz. Kis parkot lát a közelben és benne — néhány lépésnyire — padot fedez fel. Vigyázva, nehezen odabotorkál és ráomlik a padra. Két kezét széjjelveti a támlán, feje hátrahanyatlik, tüdeje zihálva levegőért esd.

»Volt egy asszony, akit szerettem. Mélyen a lelkemből. Ellökött magától, megcsalt, magamra hagyott. Volt két gyermek, akiknek odaadtam az életemet. A könnyem, a sóhajom értük volt. Nem az én gyermekeim. A szeretetem nem kellett senkinek. Hazugság volt az életem, csuf, gonosz hazugság. Teremtő Isten, miért tettél nyomorultabbá az utszéli koldusnál?!...«

Szörnyű nyomást érez a szívéen, homlokára hideg verejtek ül, erőtlen teste lassan lecsuszik a támláról és már egész hosszában hanyatt fekszik a padon. Két fáradt szeme az égre tapad, amelyen foszladozó felhők száguldanak bizonytalan irányok felé. Olyanok, mint a tépett gyászfátylak, amelyek mögöl itt-ott már apró csillagok néznek le a földre. Mély, halálos csend van mindenütt.

A szive egyre halkabban dobog. És ekkor a lelke homályából fölzeng az Ige: »Tekints az égre és lásd meg, és nézd meg a felleget, milyen magasan vannak feletted!« Ajkára megbékélt mosoly ül és megtörő tekintete egybefonódik a csillagok tiszta fényével...

*

A kisvárosban még néhány napig beszéltek Csabayról és halálának különös körülményeiről...

V É G E

HAJNAL A HARMADIK ERDŐBEN

A vén asszonyok gerince este már a tücsök dalából is megjósolja a hajnali deret. Másképpen égnek a csillagok, szemük úgy örvend, hogy biztosan sirás rejlik mögötte. A falu fölött szétteregeti valaki a leszedett kukorica illatát. Nappal békésen nyikorgó kocsik hozzák be mint a rablott arany terhét a középkori várurak. Halomba öntik a tornácon vagy az udvar egy napos szögletében és sötétedésre az aranszínű termés beszélni s eszmélni kezd, hogy hova is jutott. Álmodnak s emlékeznek a mezőről is és átüzengetnek egymásnak a házakon át az udvarokba. Ebből ismerős füledt és édes illat lesz s piros vágyat fog tőle a falusi ember taplós fekete csöndje is.

— Nem birom paitás. Indulnom köll, de rögvest a világ végire.

— Ha köll, indulhatunk. Csak előbb hagy tapogassam meg a zsebemet, hogy mi van nálam.

Az elkeseredett fogadkozás Variu Petié, a beleegyezés Béres Dani barátságának érző bizonyossága. Ott állnak a falu piachelyén a szombateste csatangolásra bujtogató lázával. Elindulnak szépen vacsora után, maguk se tudják: meddig és merre. A magas fehér-falu templom látása eszméltette őket arra is, hogy mennek. S amikor megszólaltak rá, a vastag, sötét béke torka úgy elnyelte a szavukat, mint egy szörnyű nagy óriás a közönséges emberi pohárral mért kortyokat.

A templomkerítés mellett megállnak egy percre. Megállítja őket az emlékezés. Itt van a szomszédban az iskola, s onnan ide jártak játszadozni egykoron. Vasárnap is a prédikációig itt vadultak, míg a tiszteletes, aki már sötét, selyemfényű palástban jött tulfelől, be nem kergette őket a zsoldáros gyülekezetbe.

Allnak és hallgatnak. És a csöndben a torony elkongatja kilenc otromba hangját. Mintha fehér ragyogó víz volna a világ, és a kilenc óraütés kilenc fekete kőnek lomha, játékos leejtése belé.

Csak éppen hogy megállnak mint akik tájékozódni akarnak. Nyomban rá hárman lesznek, mert a sarok felől fűtvérszve egy pálcás vig alak térül eléjük. Pálcájával a csizmáját csapdossa s erről megismerheti a legvakabb sötétben még a süket is, hogy csak Veres Antal lehet ő.

— Hát tik?

Csupán ennyit kérdez és számításal mérlegeli eltalálható szándékukat.

Béres Dani felel rá, de csak úgy, hogy éppen felelet lehessen.

— Láthatod, hogy csakugyan mink vagyunk.

— Akkor egygel többen lesztek. — mondja rá Veres Antal.

Már indulnak is. Varju Peti hallgat. Béres Dani szól egyet-mást, Veres Antal fityörész és verdesi tovább a csizmáit. Talán az, hogy ilyen zajjal vannak, a falu végén még egy cimborát ragaszt hozzájuk. Nótázva jön a tanyák felől s halad haza a temető felé. De mintha ösztöne sugallná, megáll s néz feléjük, még a nótáját is félbefejelejt.

— Ott kiket látok? — kérdezi fennen, mert a látatlan látható is felhívja ellenségnek.

— Ha látod, ismerd is meg, de ne kérdezd.

Ez Veres Antal hangja s rá az előbb még kérdező is oda békél.

— Hát mentek?

— Megyünk.

Ő is közelebb érdeklődik. Már előbb is tudják, hogy csak Fonyó Pista lehet. Amikor közéljük vegyül, még befejezi a megkezdett s haza vezérlő nótáját, aztán bucsuzik az ágyba csalogató szándéktól.

— Akkor gyeriünk többen is.

Mennek. Varju Peti hallgat tovább. Béres Dani szól egyet-egyét, Veres Antal halkán fityörészget. Fonyó Pista dudol is hozzá. Künn törik már a szederindás határt, ahol mosdató tisztaság éneklő körül az ember szívét s a csillagok úgy várnak fönn, mint a hullni kész áldás tömege egy nagy fekete égi rostában.

A nóta elhallgat, a fiútt megtörök, a szó félbeszakad, és Varju Peti száján a csönd szinte kivirágzik.

— Azt hiszem, tudjátok: Miért megyek. Kerekes Angelát igaz nivoltában meg kell találnom ezen az éccakán.

Bólintanak rá, mint akik eddig is figyelemből szótlankodtak egy közös szép terven. Csak éppen Fonyó Pista bámul meghökkenést játszva, mert neki semmi sem úgy jó, ahogy van. Ellenkezős természetű szót akaszt s gáncsot vet minden egyetértő gondolat elé.

— Kerekes Angéle? Én nem ismerem.

Rátámadnak, hogy itt nem helyénvaló a tréfa s ne ellenkezzék. De Fonyó Pista megköti magát, fejét csóválva s nagy göggel kijelenti, hogy aki szépség, azt a hajadonok sorából mind igen jól ismeri s akit nem ismer, ahhoz nem hasit éjnek idején ilyen utat. Már új nótába is kezd s visszabucszuk kényes daccal szinte észrevétlenül.

Egy kicsit bosszusan vállat vonnak neki s ballagnak tovább ösvényen, kopasz kései tarlón és fekete szántáson.

— Most aztán vigyázzunk. — inti egy helyt cimboráit Varju Peti, aki különben a legnagyobb gondolat terhével ballag elől — mingyár a keresztuttra érünk. Én elvégzem, amit köll, de senki egy szót se, mert csak így lesz fogantatja.

Két jegenye álldogál a keresztutnál, amilyen illedelmes szomo-

rusággal csak állhat őszi estén két magányos jegenyefa, ha szinte a sors fölé növesztette őket az Isten.

Varju Peti megkoppaszt egy napraforgószárat, a keresztutra lép s kört kanyarít vele. A másik kettő a fák alá állva nézi a műveletet. Akkor a zsebébe nyúl Variu Peti és elhint valamit arrafelé, amerre menni szándékoznak. Neszel egy darabig és farkaszemet néz az emelkedő holddal, amely ősi fájdalmával mint egy vén rokkant most indul kéregető égi utjára.

— Gyertek!

A két utitárs hozzá közelít s Varju Peti magyarázza a további tudnivalókat.

— Megyünk az erdőig. Ott vár ránk valaki, az majd eligazítja a többit.

Addig még hosszú az út, de szép egyetértő hallgatásban ez is eltelik. Veres Antal füttyürésző kedve is közben elnémul. Füttyre csücsörített szája csak éppen lélekzetével szaggat egy-egy kurta dallamot. Az erdő előtt megáll, mint a gyerek, aki többé nem érzi játéknak a vállalkozást.

— Én meggondoltam, ha nem haragusztok meg érte.

— Nem hittünk, nem is küldünk. A jóbarátság így is, úgy is megmarad.

Veres Antal pislogva mentegetőzik.

— Hosszu út lesz ez még nektek is, én pedig már elfáradtam. De holnap majd elmondjátok.

Igérik, hogy megtudja: mint és hogyan végződött az egész. Paroláznak s már csak ketten maradnak, mint ott a templomfal tövében: Variu Peti és leghivebb pajtása, Béres Dani. Ők azonban csak épp hogy egymás szemébe pillantanak s már vágnak is neki az erdőnek.

Az első cserje tövéből egy ücsörgő vén ember emelkedik talpra. Varju Peti zsebébe nyúl és maga elé hinti azt, amit a keresztutnál szőrogatott a szaladó szellőkbe. Az öreg elkap belőle, megszagolja és bólint.

— Hát tik vagytok.

— Mink.

— Még hozzá ketten.

— Mind a ketten a magunk dolgának akarnánk a végére járni. Ezt Varju Peti mondja, Béres Dani csak bólint hozzá.

— Értem, — szól kurtán az öreg és simít a szakállán.

Megindulnak. Hogy félreértés ne essék a továbbiakban, Peti nagyjából mégis szavakba aprózza, hogy mi vezérli őket.

— Kerekes Angelát akarom én látni igazi mivoltában és hozzá való érzésében. Pajtásom szintugy. Ezért keltünk most utra.

Az öreg felelete tudatja, hogy ő is ésszel lát.

— Te beszélsz többet fiam, hát te vagy az, aki jobban szenvedsz tőle. Kerekes Angéla a pajtásodat választotta, de te kételkedel. No majd meglátjuk.

Ugy zeng a hangja, hogy hurokat szólaltat meg a lélek mé-

lyén. Szégyen, megalázkodás, bűn, titok: minden muzsikáló érzetté s boldogsággá válik hallatán abban, ahogy megnyilvánul.

— Ugy van. Ezér is jöttünk.

— Értem.

Mennek hallgatva vagy két-három köhajtásnyit a komoly fekete erdőben tréfásan futó fehér ösvényen. Egy fordulónál az öreg kérdezősködni kezd.

— Mit láttál eddig a ti Angélatokban?

Variu Peti szaporán, szinte részegen s lázzal vall.

— Én nem kutakodtam. Én csak a nézését láttam. Meg egy-egy mozdulatát, ahogy innen oda fordul, lehajol, fölemelkedik, viszanéz...

Az öreg megrázza a szakállát.

— Értem.

Elmerül egy kicsit a gondolataiba. Időteltével mégis felel.

— Az az Angéla, akit még nem láttatok, itt vár a kék kastélyban. Mingyárt oda érünk. Majd fogad benneteket szive szerint mind a kettőtöket. A ti dolgotok, hogy a végén megbeszéljétek, kinek ad igazibb ajándékot.

Ballagnak az öreg után s bizsereg a lelkük is, hogy milyen szépen beleszóppentek a mesébe. Izgalmas jó érzés, hogy ők most nem is ezen a világon vannak, s valahol arra járnak, ahol gyerekkorukban álmodták a tündérek, szellemek és csudás erők széles szép országát.

Közben egy tetszetős kékablakos házhoz érnek. Az öreg meg is áll, mint aki itt cserben hagyja őket. Ujja egy világos ajtóra mutat.

— Ott kopogjatok. A többit az eszetek meg a szívetek majd megsugja.

Bekopognak. És csakugyan Kerekes Angéla arca az, ami rájuk mosolyog az üvegen át.

— Láss csodát — ámuldozik a kész vendéglátás édes örömevel — még hozzá ketten is.

Ahogy belépnek, Kerekes Angéla haját igazítva megáll előttük, aztán kitarja karját. Egyiknek balra, másiknak jobbra mutatja az utat. S csodálatosképpen Peti is, Dani is úgy látja, hogy a lány övele megy a belsőbb szobákba. Egy pillanatra szánakoznak is egymáson, de új érzések élednek és a szánalom eltemetkezik.

Az ajtók halkán becsukódnak. El vannak így egymástól külön egy óráig is talán. Utána bucsuzkodnak ugyanabban a pillanatban.

Kinn az ajtóban megállnak. Béres Dani szólal meg elsőnek.

— Hát sajnállak pajtás, de te akartad.

Variu Peti nem érti, milyen szándékozásból sarjad a baráti szó.

— Te sajnálsz, mikor ez az én kötelességem volna? Mondd ugyan, hogy mért!

Béres Dani nehezen formálja a magyarázatot.

— Csak azért, hogy úgy magadra felejtett.

— Kicsoda?

— Angéla.

— Angéla? — hüledezik Peti — hiszen velem volt az utolsó percig.

Dani megborzong s fejtől a lába-ujjáig kigyöngyözik a bőre, mintha egy kancsó forró italt hajtott volna föl egy emelintésre.

— Ugy éljek, hogy velem volt.

— Ezen nagyon el lehet gondolkodni. Meg is teszik s utána jóízű gyönyörűségbe vesz minden érzésük.

— Mink ugyan jól bele kalandoztunk a mese országába.

— Tán épp a kellős közepébe.

A szél zsákkal hozza a virágszagot valahonnan s önti maga elé, mint a pazarlás bolondja. Átiárja testüket s még a csontjukon is nótákat furulyál. Dani elmondja, hogy s mint telt el az ideje a maga Angélájával, és Peti fölörvend gondolatban, hogy neki igaziban s bővebben mérték az a'ándékot.

De végül mégis egymásra pillantanak.

— Most aztán mi lesz?

A kérdésre Peti arcán elföllegesedik a frissen váltott öröm.

— Megyünk tovább. Angélából én ezek után még többet akarok látni. Így még mindig nem tudom, hogy hozzám kicsoda. A szemét láttam nekem is égni, kezének érintését éreztem, orcája tüzelt a homlokomon, de mi rejlik benne mélyebben és mit őrizget csak nekem?

Nagy eset. El is tűnődnek raita. És szemlélik, hogy a másvilági hold hogy szenteli kinemmondható s el nem énekelhető érzéseivel a világot.

Istenem, mit is csináljanak? Olyan a sorsuk és a titkuk, ho'v csak kinzásokra vall.

Egyszerre lám eléjük csoszog a szakállas is, aki eddig vezette őket. Ugy vizsgálódik, mint aki szót vár.

— Veletek mi lesz még ezen az éjszakán?

Peti leszegzi arcát.

— Mennénk tovább, ha tudnánk merre.

— Csak annak a csillagnak irányába. A másik erdőnél vár az apám, ő se lesz rosszabb vezető.

Írányt mutat nekik. S ahogy hallgat, a jó sziv forrása cserge-dezik a köztük megálló csöndben.

No jó, hát mennek tovább. Az erdő már feketéllik is alant. Jó mélyen még, de valamit mégis takar az égből

Akkor Béres Dani egyszerre megáll és azt mondja, hogy ő nem megy tovább.

— Nem-e?

— Nem paitás. Ne is haragudjál, de nekem elég ennyi.

— Mit csinálsz ennyivel?

— Visszamegyek. Angéla maga is mondta, hogy aki visszafordul, ugy várja, mint ahogyan fogadta.

Nem bucsuznak sokáig.

— Hát akkor Isten áldjon testvér!

— Szerencsés utat testvér!

Kezet fognak és Peti egymagában ballagdál, míg oldalt pengeti neki a fehér citerát a hold.

Az erdőnél úgy várja a másik öreg, mint az előbbi. Az arca is olyan, csak a szakálla hosszabb vagy két arasszal. A háta is görnyedtebb.

— A fiam kettőtökről izent, — mondja kicsit elvizsgálódva.

— Ketten is voltunk, de a pajtásom nem messze innen visszafordult.

— Így talán jobb is, — véli az öreg, de nem magyarázza, hogy mért gondolja ezt.

Az erdő közepén ugyanolyan világos házra találnak, mint a másik volt, de az ablaka ennek piros. Az öreg csendesen megnyitja az ajtót és bátorítva sugja.

— Csak haladj beljebb. A többit megtudod.

Ő már vissza is lép. Peti lábujjhegyen oszon befelé. Valaki dudorász benn, ezt már hallja. Megáll a másik küszöbön. A lámpa alig ég, s egy fiatal hajadon áll ott a gyér világosságban. Vetkőzik s nézdegéli fehér friss testét a tükörben.

Mintha megérezné, hogy valaki les rá.

— Jaj!

— A másik pillanatban még ez a helyzet is örömet gyuit az arcára.

— Nézd csak, hát te vagy!

Ő szép és szívet verő csoda a lányos szégyenkezés, de menynyivel fojtóbb öröm, ha ezen is őszinte valójában fölültör az ajándékozás tiszta szándéka! Amikor engedelmeskedik minden, csakhogy csodálkozást, gyönyörűséget és boldogságot viragozzon a másiknak s lélekben, szóban, testi édességben mindent úgy adjon, ahogy csak a gyerek jó szíve tudja a megnyilatkozást.

— Ézerszer kívántam, hogy egyszer így találj rám, — mondja Angéla, de a szeme eltalálását várja annak, amit nem mond ki. Peti megérti és visszahuzódik az ajtóból.

— Csak egy perc — vigasztalja a lány — míg magamra kapok valamit.

Csak egy perc és egymás mellett vannak. Szó szót kerget, kéz kézre talál minduntalan. Ő de gyönyörű, tarka mező volna, ahol a sok csók virággá festődne egy bolondos kedvű tavaszon!

A végén egy kis korholás is következik a szerelmesek szemre-lányó nyelvén.

— Hát ezért kellett ide vándorolnod? Nem tudtad ott is, hogy csak a tied voltam mindig?

Peti azonban a férfi-sorsot hordja s nem érti mindenben az ilyen esküvéseket.

— Mégis másnak adtad az életedet.

Ez az Angéla azonban szívből és nagy szemmel csodálkozik ennek az újságnak.

— Másnak?

- Igen. Vagy nem holnap hirdetnek Béres Danival?
A lány a fejét rázza.
— Hallottam-e a nevét egyáltalán?
— Lehet, hogy a szívedben nem csendül meg, de mégis hozzá adod magad.
A lány a homlokát dörzsöli, mintha egy elhomályosult álmot akarna megmenteni.
— Nem emlékszem rá, mégis elhiszem, ha mondod. De tudhatod, hogy ez semmiség, mégha így van is.
Az óra bele zendül a beszélgetésbe s erre bucsuzni kell. Különösen Peti már szinte sürgeti is, mert közben új gondolat telíti el. A száját harapdálja és elárulja, hogy még terve van.
— Végére járok különben ennek is.
A lány arca tiszta mosolygásban tükrözi a lelkiismeret nyugalmát.
— Lehet, édes.
Elkiséri az ajtón kívül is. Megáll mellre csusztatott kézzel és elköszönése a viszontlátást igéri.
Peti lent az udvaron az öreggel tanácskozik.
— Még mindig keveset tudok. Ha lehet, mennek tovább.
Az öreg szaporán pislog, mint amikor komolyodni lát az ember egy nagyon egyszerű esetet. De nem bailódik a lebeszéléssel. Vállat von és hagy épségben mindent, ami elhatározás.
— Vannak csakugyan, akik mennek tovább is.
— Az utat világítsa meg egy jó szóval!
Világít az öreg belül a szívével is.
— Csak erre egyenest, míg erdőre és mellette egy nálam vénebb emberre nem találsz. Az az én apám s majd elokosít abban, ami még hátra van.
Elválnak szíves szavakkal. A menés valamivel fárasztóbb de jobban megterem benne a csillagot zöldelő gondolat. Szinte röviddebbnek tűnik a távolság is. Félóra se, és Peti csodálkozva már a harmadik vezetője szakállát méri, hogy mennyivel hosszabb a másik kettőnél.
A köszönésen túl rendes beszélgetés alakul s hamarost megértik egymást. Mélyebbre vesznek az erdőben s eljutnak itt is a ház elé. De ennek kerítése és fekete, zárt nagy kapuja van, belül az ablakok a sötétséggel hallgatnak. Fújnak egyet a kapu előtt, és az öreg is, Peti is zavartan mintha egyik a másik szavára jesne.
— Itt volnánk — kezdi az öreg s úgy tesz-vesz, mint aki alkalommal még tisztázni akar valamit. Mindenre aprólékosan ügyel, csak éppen a kulcsokat nem keresgéli, hogy beljebb veriek magukat. Peti érthetőbben tapogatózik.
— Tán későn jöttünk, hogy az ablakok sötétek?
— Itt ez a rendje — magyarázkodik az öreg — mert élő emberfia nem juthat túl a kapun.
— Nem?

— Soha. Az győz és azt látják meg itt és azt ölelgetik benn. aki még az életet is levetkőzi magáról.

Nó ez nem hangzik egyszerűen. El is tűnődnek rajta mind a ketten. Az öreg gyűftja egyik szóval a másikat, hogy világosabb legyen, ami csak éppen hogy dereng.

— Mert látod; mindig az a szép, az a nagy, az a drága, aki elvész vagy elhagy, vagy éppen elmenekül. Ha valakit egészen szeretnek és valakit félig szeretnek és ez átlép ezen a kapun, akkor kibillentli helyéből a másikat. Ő lesz az igaz és ő él mindenben és neki történik minden, ami jó és szép csak történhet.

Peti kigyulladt szemmel néz és hallgatja a tanítást.

— Értem.

Az öreg lámpát emel a másik lehetőség felé is.

— De azért vissza lehet fordulni innen. Marad minden úgy, ahogy a másik erdőben élted.

Varju Peti megrázza a fejét.

— Nem. Én azt a lányt igaz mivoltában látni akarom. ha velem érez és magamat is csak így adom neki.

Zsebébe nyul, mintha meg akarná nyugtatni az öreget.

— Egy jó kés az van nálam.

Előveszi s mintha csak megföblögetné a hold gyéren csarranó fényében, könnyedén megforgatja. Leül a fekete kapu elé, anyjára és a kis hugára gondol, aki szép napos álmában most tán virágokat simogat.

Sötét van, új van, azzal az érzéssel, mintha nagy sziklák közt megfeneklett volna az éjféli s nem tudna tovább mozdulni az időbe.

De csak két percenét, vagy annyi se és egyszerre piros hajnal lesz. A világosság egy kis kertet csinál a hatalmas fekete erdőből s faluvégi fehér házat a sötét palotából. A ház rétre néző léces kapuja előtt egy fiatal halott hever mosolyogva. Talán másik csoda a véletlen, hogy valaki kilép az ajtóból s mintha érzés vezetné, arra felé siet. Kerekes Angéla az, és amikor meglátja kinn a fiatal halottat, elsápad és a lába szinte gyökeret futtat a földbe.

— Ó édes, csillagos életem!

Nézi a halott testet és ami csak élet benne, mindennel szánja, csókolja és simogatja egyszerre s magát ugyanugy mindennel feketén átkozni kezdi. Aztán szoritó, göresös ujjakkal a fübe kap, a harmatos ázott földdel kitép egy csomót és rá dobja a halott legegényre. Már ősz van, és a fű sárga, de egy elmaradt kék virág így is akad közte. És annak legépebb szirma a szív fölé hull, a fekete vérfolt közepébe.

Berényi János

AZ ELSŐ ÁBÉCÉ

Az életösztönök a nép lelkének mélyén alszanak. Csak egészen válságos pillanatokban ébrednek fel és pattannak ki az öntudatlanság puhán vetett sötét ágyából. Kétségtelen, hogy mi már megéltünk ilyen válságot. Kisebbségi sorsunk elég bizonyíték arra, hogy az átmenet nélküli változás megrendülésein mi is keresztül mentünk. Ez a válság azonban felébresztette és megmozgatta ösztöneinket is, hogy a hosszú nyugtatás után feltörjenek az öntudatlan mélységeiből. Válság rázott bennünket. Nem ismert új életet kellett élnünk, nem ismert módon, s az egészségből csak egy volt bizonyos: élni kellett. Az életösztön csodálatosan misztikus voltában jelentkezett. Azelőtt talán a tömegben elvesző és nem jelentős emberek azon vették magukat észre, hogy az élet megbizásából dolgoznak. Lehet hogy éppen fölköszöntöket mondtak, lehet hogy verseket írtak, lehet hogy újságban cikkeztek, lehet hogy dalolni tanítottak, lehet hogy előadásokat tartottak. Az élet állott hátuk mögött, s pattogtatott ostromaival. S a közönséges és szürke emberek kiváltak a többiek közül. Eddig olyanok voltak, mint a többiek. Most az élet megbizása feszült bennük. Semmiféle érzékük nem volt a »nemérdemes« fogalmához, s nem volt félelmi érzetük a »mindhiába« madárijesztője előtt. Rohantak a veszély helyére. Első és gyors segélyt vettek a veszélyeztetett pontokra. Volt-e hivatalosan elismert képzettségük, senki sem kérdezte. Nem elismert képesítés, hanem segítség kellett. Az ösztön önkéntelensége volt ez. Mintahogy az izzó vas elől elrántod kezod, a vakító fénytől elkapod szemed, a lehulló tárgy után önkénytelenül utána nyulsz. Nem az elgondolás, megítélés, nem az észokok mozdították meg őket, az egésznék élete misztikusan mozdult bennük, mintegy akaraton kívül.

Ezek között az önkéntesek között nagyon kevés volt a tanító. A tanítók hivatalos szolgálatban állanak, s ez az állapot mindig erősen feszélyezte őket a kisebbségi munka teljesítésében. Ez a helyzet eredményezte viszont, hogy a hivatottak közül éppen azok rostálódtak ki, akik a hajlamok szabad érvényesülése esetén, nevelésük és tanulmányaik folytán megszervezhették volna az iskolán kívüli elemi oktatást, főképpen pedig a betűvetést és olvasást. Ennek az elemnek elmaradásából természetesen következett, hogy az írás és olvasás oktatását jóideig elhanyagoltuk, míg csak

a jelentkező szomorú eredmények nem kérték számon tőlünk mulasztásainkat.

Szomorú helyzetünkben mégis érkezett vigasz. Megjelent a »Jugoszláviai Magyar Népkönyvtár« első száma: »Az olvasás és írás könyve« Marton Andor előszavával, Kelemen János összeállításában és szerkesztésében. Mint annyiszor máskor, most is az történt, hogy népünk életösztonei ismét nem szakembereinkben jelentkeztek. De annál hálásabbak vagyunk Marton Andornak és Kelemen Jánosnak, hogy lehetővé tették az első magyar Ábécé megjelenését és ezzel megteremtették az írástudatlanság leküzdésének egyik legfontosabb eszközét. Ezt a vállalkozást csak dícséret és különös megbecsülés illetheti.

De mint minden kulturjelenségünkénél, itt is figyelembe kell vennünk kisebbségi voltunkat, amely szerint szellemi javaink multhatatlanul átértékelendők.

Az Ábécé előszavának szóhasználatával élve, az »anyanyelvünkön« írás-olvasásnak, szemben a többi magyar kisebbséggel, van egy sajátos nehézsége. Ott, ahol magyar tagozat nincs, gyermekeinknek mindenképp előtt a cirill írást-olvasást kell megtanulniok. Így a magyar írást-olvasást egyidejűleg nem sajátíthatják el. Feltevére tehát, hogy elemistáink csak a szerb tagozatot és annak csak első vagy második osztályát járhatják ki, a latin betűket nem tanulhatják meg, mert a latin ábécé csak a harmadik osztály tárgya. Tudjuk azonban, hogy a harmadik osztályban a latin betűk elsajátítása csaknem játszi könnyedséggel megy, mert a kisdiák az írás és olvasás technikáját, tehát annak mesterségbeli tudását már előbb elsajátította. Megtanulta a betűk és szótagok összeolvasztását, folyékony és hangos előadását, sőt tollbamondás utáni leírását is. A latin betűk oktatásánál tehát tulajdonképpen nem »írni« és »olvasni«, hanem csupán újabb betűket kell megtanulnia. Szolgálatot tesz tehát a magyar írás-olvasás érdekében már az is, ha gyermekeink a helyi viszonyok alakulása folytán egy vagy két osztályt nem magyar tagozatban végeztek. Az írás-olvasás mesterségbeli tudását elsajátítja, míg ha a harmadikat is elvégzi, a latin betűkkel is megismerkedik.

Ezekben az esetekben az első Ábécé kitünő segédkönyv lesz, és nem kell vele szemben semmi különösebb követelményt felállítanunk.

Különösképpen áll ez a véleményünk akkor, ha gyermekünk magyar tagozatban nyer oktatást.

Valójában tehát ott, ahol egyáltalában iskola van, városokban és községekben, bár az írás és olvasás könyve nélkülözhetetlen segédkönyv, az ábécén kívül a legtöbb gondot arra kell fordítani, hogy gyermekeink föltétlenül járjanak elemi iskolába, s azzal semmi körülmények között el ne mulasszák. Miután az iskolakötelezettség az állami törvénnyel kikényszeríthető kötelezettség, nyilvánvaló, hogy ebben a munkában az opportunitás minden megsértése nélkül közreműködhetnének tanítóink. Más kérdés: hogyan

lehetne ezt keresztül vinni. Megtudnák-e tanítóink évről-évre mondani, vajjon kik az iskolakötelesek, kik azok, akik kötelezettségük dacára sem járnak iskolába, s vajjon akik nem járnak, miért nem járnak, és ha elmaradtak, hol maradtak. A tanítósnak nem csupán törvény által reárótt kötelessége és foglalkozása, de hivatása is volna, hogy ebben az irányban velünk együtt működjék.

A községekben és városokban tehát nem kétségbeesítő probléma az írástudatlanság. Lelkiismeret, erély és rendszer kérdése. S ha mégis vannak írástudatlanok, mert tényleg vannak, azokon az Ábécé segítségével és adott rendszerével mindenesetre lehet segíteni. A községben és városban mindig akad valaki, aki az Ábécé »tájékoztató a könyv használatához« című fejezetét át tanulja, s maga is okulva, megsegíti a rendszerint már öregebb tanulót a kásahegy átrágásában. Ebben a környezetben tehát a kiadott Ábécé teljesen megfelel. Szakszerű, pedagógiai utasításai pedig jól lehet nemcsak írni és olvasni tudó polgárokat, hanem egyszersmind jó tanítókat is fog nevelni, ami ismerve az írástudatlanok számát, szintén óriási nyereség és nem várt nagyszerű mellékeredmény.

De a legsúlyosabb kérdéseket nem is a községek és városok teszik föl nekünk, hanem a szállások.

Általában ismeretes a várostól távollévő és szétszórt szállásvilág közoktatásügyi állapota. Nemcsak ismeretes előttünk, de sokszorosan fájdalmas. Nem szükséges különösebb bizonyítás annak a ténynek elfogadtatásához, hogy a magyar kisebbség gazdasági helyzete s főleg a »kétkézi« munkás kereseti lehetősége rendkívül gyenge. Legalsóbb osztályunk szociális támogatásban nem részesült. Ezt csak félünk várhatta volna, de nekünk semmink sincs és nem is volt. A szállások béresei, egyéb alkalmazottai és többi kisemberei csaknem száz százalékgig magyar emberek. Ez a tény és a szállások közoktatásügyi állapota tehát világosan megmagyarázza, miért terjed a magyarok soraiban oly vészes arányokban az írástudatlanság.

Vajjon ezeken a leglényegesebb és legveszélyesebb pontokon érvényesül-e az Ábécé rendszere, mely oly sokat biz a vezetőre és tanítóra? Vajjon állíthatunk-e minden szálláshoz egy irányítót, aki munkájában eligazítja a tanulót? Bizonyosan nem tehetjük. De ha mégis akadna, aki lébckorba valami utbaigazítással szolgálna, vajjon annak alapján tudna-e tanulónk tájékozódni »Az olvasás és írás könyvcé«-ben. Lelkiismeretünk szerint azt válaszolhatjuk, bajosan. De ha azt a kérdést tennénk föl, lehetett volna-e az Ábécé kisebbségi viszonyainknak megfelelőbben átvittetni, akkor azt kel. válaszolnunk: igen, lehetett volna. Nézzük meg: hogyan.

»Mit csinál ez a legény?« — ez a kérdés az első képnél az »I« betűnél. »Ir.« Ez kétségtelen. Mindenki ezt felelné, aki azt a képet megnézné. Jó és érzékeltető kép. Ir — tehát az a betű, amely itt az első képnél van, az »ir« kezdőbetűje« »I«. Nagyon jó. El tudom képzelni, hogy e rendszer mellett csaknem minden segítség nélkül elsajátítható az írás-olvasás tudománya. A kép, a kérdés, a felelet,

az első hangzó eligazít, rávezet, megtanít. Miért ne lehetett volna ezt a rendszert az egész könyvben megtartani. »Mit csinál?« — kérdezném mindegyik képnél s a kép válaszolna, s immár tudnám is melyik az a betű, mely éppen e kép alatt következik.

Az Ábécé azonban korántsem tart rendszert e tekintetben. A második kép ábrázolása nem egyetlen cselekményre irányuló, tehát kétséges, mit kell felelnem. Kérdezem »mit csinál?« — és nem tudom bizonyosan, mit kell felelnem: a szegény ember vándorol-e, vagy a kutya ugat. Nem tudok tehát biztonsággal következtetni arra, hogy a »v« vagy az »u« betű-e az ismeretlen hangzó odanyomtatott képe. Hogy a negyedik és ötödik képnél lévő betűt kitaláljam, már úgy kellene kérdeznem: »mi ez?«, tehát kérdésem már nem cselekményre, hanem tárgyra irányul. Megtörik a rendszer. A hatodik képnél helyesen felelünk a feltett kérdésre. Mit csinál? — »ül«. Viszont a kép alatt nem az ige kezdő betűje van, (miként az első képnél), hanem az »el« betű. Itt már igazán megzavarodhatik a kis nebuló, vagy a szemérmes öreg diák. A hetedik képen tyukok kapargatnak. Mit kérdeznek: »mi ez?« vagy »mit csinál?«. Egyik kérdés sem jó. Itt milyennel kellene kérdeznem, az egyik tyuk bubos, — a sorra következő betű »b«.

A szóvártott esetek nem szándékos horgászás eredményei, csupán a rendszer megtörésének bizonyítására fölhozott adatok. Folytatni is lehetne azokat, de gondolatmenetünk igazolására ennyi is elég.

Ha felteszem tehát, hogy a kultúra végváraiban: a szállásokon van legnagyobb szükség az Ábécére, ha feltételezem, hogy a szálásnak a lehető legcsekélyebb segítség mellett kell magát író-olvasóvá képeznie, ha viszont ebből azt a következtetést vonom le, hogy az az ábécé felel meg legjobban, amely módszereivel a legkisebb külső segítség nélkül eredményre vezet, akkor azt kell mondanunk, hogy »Az olvasás és írás könyve« nem számolt eléggé a kisebbség helyzetével és sorsával.

Drózdai Gyula rendszere talán megfelel a többségi népek szükségleteinek, ahol az állam teljes gépezetével segíti az egyéni kezdeményezést, s ahol maga az állam is óriási rendszert épített ki a hivatalos oktatás lehető legtökéletesebb keresztülvitelére. De nálunk a kisebbségi népeknél a magunkra maradottság és magunkra hagyottság kezdetleges állapotában olyan rendszerre volna szükség, amely nem annyira a tanítót, mint inkább az önállóságra kényszerített tanulókat támogatja.

A kép oktató erejével kapcsolatosan egyéb rendszerek is tekintetbe jöhetnek a kisebbségi ábécé megalkotásánál.

Angyal János, Kun László és Leviczky Pál a budapesti tanítótestület megbízásából szerkesztett egy Ábécés könyvet: »Betűvár« — »Mesevár« címen: Itt a gyermekek olyan szöveget is tudnak olvasni, melyben még nem tanult betűkből álló szavak fordulnak elő. Ez a rendszer szövegbe iktatott képekkel dolgozik. Gyermekeink már néhány betű ismerete után »olvas«, tehát a rendszer

könnyűvé és élvezetessé teszi munkáját, megragadja képzeletét és fokozza munkakedvét. Képekkel dolgozni, s mi tudván tudjuk, milyen hatással van reánk mindnyájunkra a kép.

Ha az átdolgozó és átültető el is fogadná megjegyzéseinket, pillanatnyilag mindnyájunknak bele kellene nyugodnunk az adott helyzetbe. A könyv megjelent s azon egyelőre változtatni nem lehet. De kötelességünk e kérdésről beszélni és felhívni minden érdeklődő figyelmét. Talán le tudjuk fektetni a legjobb kisebbségi ábécé alapelveit, mire a második kiadás megjelenik.

Mert meg kell jelennie. Nálunk a legkelendőbb könyvnek az ábécének kell lennie.

Akikben pedig a nemzet életösztone mozdul, engedjenek ennek az ösztönzésnek. Aki ma csak egy betűt megtanul ábécés könyvvel a kezében, mint önkéntes tanító, vagy az Ábécé kiadásával mint a nemzet életösztonének kifejezője, óriást épít az omladozó falakon. Attól pedig senki se féljen, hogy csendes hangya munkát végez, névtelen munkát folytat, hogy nem kerül a világ hű vásáranak dobjára s nem csattognak magasztalására a mulandóság rettenetes réztányérai. Ez a munka, nem a mulandóságnak készül. Ez a nemzet életének vivő ere és örök ereje. Ez a csendes és szerény munka a nemzet életében örökkévaló.

Draskóczy Ede

VILÁGTEREMTÉSI MONDÁK

Fiatal volt még a föld, midőn az első emberek mutatkoztak rajta. Sűrűbb volt a levegője, rombolóbbak a viharai, lazább a talaja, tüzesebb a napja s fényesebbek a csillagai. Az ember szemeláttára szélesült a tenger és alakultak új szárazföldek. Minden nép emlékeiben ott remeg az özönvizek borzalma. Az ősember mindent változónak, mindent átalakulónak látott. Sziklák helyén, másnap tő terült el, fák helyére kopár szikla lépett, a sima talajt szakadékok hasogatták meg, az üldözött ellenség hirtelen eltűnt, és szörnyű állat toppant az üldöző elé, előbb nem látott hegység zárta el utját, és új állatok és növények mutatkoztak a régiék helyén.

Az ősember minden tapasztalat híján megértés nélkül állott a jelenségekkel szemben. Nem ismerte a tárgyak tulajdonságait, nem tudott semmit a testek összetételéről, részeinek jelentőségéről, és csak tevékenységükben, egészükben észlelte azokat. Még félig állati agyában a régmúltból homályos, összefüggéstelen emlékek maradtak meg: nélkülözésekről, fáradalmakról, harcokról, veszedelmekről, melyekbe a külvilág érzéketlensége és ellenséges magatartása

sodorta. Maga után ítélte meg a természetet, mert csak magáról tudott biztosat, és azért minden tárgyban félelmet, és gyűlöletet föltételezett más tárgy iránt, abban a meggyőződésben lévén, hogy minden tárgy él és minden tárgy akar. Ebből a szempontból nem látott különbséget élő és élettelen között, és csak egy okságot ismert, az akaratét. Vischer, a nagy német esztétikus, híres regényének, az »Auch Einer«-nek hőisében ilyen régmúlt idők hazajáró lelke él; ő is az elguruló inggombban, a megpattanó lámpaüvegben, az elgörbült viláiban és az engedetlen nyakkendőben, mely sohasem marad meg a kívánt formában, rosszakarattól eltelt ellenséget lát. Az ősember szemében minden élt; élt a fa, és mindennapi dolog volt, hogy az erdőben férjét kereső nő elé egy fa lépett és elfeledtette vele a férjét; élt a szikla, melynek emberi vágyai és érzelmei voltak, hiszen még Zeusnak is egy szikla szült gyermeket; élt a szó, amit az ember kiejtett, élt a ruha, amit viselt, hiszen még a XVII-ik században is Boris Godunov, a kalandor cár, megesketette hiveit, hogy lába nyomát nem fogják megrontására felhasználni. Az átok materiális volt, mely kísérte azt, akinek szólt, — és élt az áldás, mely leszerelte az ellenséget, és harc esetén ott harcolt a megáldott mellett.

Élt a kavics, és élt a víz, amelyből folyton újabb és újabb állatok léptek elő. A nap, a hold és a csillagok ember módjára élő lényeknek számítottak, a nap azért sötétedett el, mert elfogyott a tüzfája, s mert éjjel egészítette ki a nappalra szükséges készletet. Az eszkimó a hold foltjait a hold szerelmi ajánlataival és a nap erényességével magyarázza. A tolakodó hold arcát az erényes nap hamuval szórta tele, innen a holdfoltok. A nap a csillagok atyja, aki fel akarja falni gyermekeit, ezért menekülnek a csillagok a felkelő nap elől, s ezért nem láthatók nappal, hanem csak éjjel, midőn a nap alszik.

Hitt abban, hogy minden mindenné változhatik. Amint eltűnik a víz s jég lesz belőle, a hóból pedig víz, éppugy változhatik az ember állattá, sziklává és ezek viszont emberré. Homéros Odiseájából tudjuk, hogy a kigyó, mely a veréb fiókáira tör, egyszerre sziklává változik. Az asanti nép borzalommal látja, hogy változik át a főnök, akinek oroszlán a mellékeve, valóságos oroszláná. Mindez az ősember szemében mindennek egyformaságát és mindenné való átalakulási képességét bizonyítja. Mindennapi dolog, hogy a szarvas megszólítja a vadászt. Shakespeare egyik legbájosabb nőalakja, Ofélia, tébolyában népies hiedelmekkel magyarázza balvégzetét, és elmondja, hogy a bagoly a pék leánya, és csak azt tudjuk, hogy mik vagyunk, de nem tudjuk mivé lehetünk. A dán őshit szerint egy péknek züllött leánya éjjeli madárrá, bagollyá változott át. *Ennek az ősi hitnek a metafizikája a lélekvándorlás tana.* A farkasember, az elátkozott királyfi, a Cspikerózsika: mind ennek a hitnek még ma is élő, kései csökevényei. Az a hittérítő, aki az egyetlenegy és mindenható Isten nagyságát magyarázta a

szegény vadembernek, csodálkozással hallotta annak meglepő válaszáat: hogy nem lehet ebben a vallásban, mert az olyan hatalmas lény, aminőről a hittérítő beszélt, az embert fölfalja. Nem természetellenes elmaradottság az ősembernek hite: a mi szemünkben csodásban és hitetlenségben: a szerintünk természetesen. Mert a maga korlátolt mivoltán kívül semmi mást nem ismert, minden tapasztalat nélkül állott, s ezért szelleme hozzáférhetetlen volt az olyan okoskodásra, mely a tárgyak tulajdonságának ismeretét feltételezi és fogalmakra épít. Csak azt hitte, amit érzékelt, látott, hallott. És az nem szimbólum volt az ő szemében, hanem valóság. A fa — elképzelése szerint — nem a természet része, hanem teljesen önálló, mindentől független és a maga akaratából cselekvő lény, mely gyümölcsöt nem a természet törvényénél fogva hozott, hanem bizonyos lények iránt érzett szereteténél és saját akaratánál fogva. Itt találkozunk az ősember gondolkodásmódja az állatéval, mely szintén mindent élő valóságnak érez. A széltől lobogtatott kendőben az állat ismeretlen hatalmat sejt, csakugy, mint az ősember a hajladozó lombokban, vagy a tigris az előtte ismeretlen egérben. Az ősember szelleméből teljesen hiányzik az elvontság, az érzékién felüli fogalom, az érzékelt dolgok összefüggésbe sorozása s tulajdonságaik meglátása. E kezdetleges szellemi alkatot mutatja az ősember nyelve is, amelyben minden jelenségnek külön neve van, de nincs szava az azonos tárgyak egybefoglalására. Az ősembernél minden akácának megvan a saját neve, csakugy, mint minden embernek, és száz nevük van a medvéknek, de nincs kifejezés az akácfa- és a medve-fogalomra. Éppugy nincs szava a száza vagy ezerre, de külön szava van a száz csónakra, a száz madárra vagy az ezer kókusz dióra. A számot csak tárgy formában tudja elképzelni, mint a színeket is.

Egy francia író az ily primitív ember értelmét: a logika előtti értelemnek nevezte el, mintha ezek az emberek nem a logika törvényei szerint gondolkoznának, mert a logika, az okfejtés és a helyes következtetés tudománya, a különbségek és ellentétek észleletén alapszik, holott a primitív ember minden tárgyban hasonlóságot és azonosságot lát. Mi a tárgyakat egymástól élesen elhatároltnak látjuk, míg a primitív ember titokzatos összefüggéseket lát közöttük. A francia író beállítása téves, mert a gondolat tartalmát, annak formáival cseréli el. Mást gondolunk, de azért ugyanugy gondolkozunk, mint őseink. A primitív ember agyának összetétele és sulya csak olyan, mint Newtoné vagy Shakespearé, csak hogy mások a modern ember tapasztalatai és ismeretei s természetesen mások a következtetései is. Ha őseink agya más formákban és nem ugyanazon törvények szerint következtetett volna, mint a miénk, nem lehetünk volna azokkal, amik vagyunk, épp oly kevésbé, amily kevésbé tudnánk Bolyai négy dimenziós világhoz szokott emberei, a mi három dimenziós világunkban mozogni.

A régi korok embere nem gondolhatott arra, hogy van valami

más is, mint amit minden nap érzékel, olyan, ami a fölött áll. Szemben minden tárgy külön keletkezik — véletlenül — készítője az ember vagy más valaki, készül egy másik tárgyból vagy a földből, de semmi sem teremtődik. Azt mondhatnók, hogy az ősembernek annyi a teremtési mondája, ahány tárgy van. Minden egyformán közel áll az emberhez, de éppen ezért egyformán távol is. Minden rokon mindennel, de éppen ezért nélkülöz ez a rokonság minden jelentőséget. Az emberiség legősibb hagyományai közé azok tartoznak, melyek egyes tárgyak keletkezését, egyes eseményeket, ilyen érzelkelhetően magyaráznak, így alakult át pl. Dafne babérfává. A vízözön pedig úgy keletkezett, hogy a teknősbéka egy harkály bosszantására a föld összes vizeit magába szívta, s midőn a harkály csőrével ráütött, ijedtségéből egyszerre kibocsátotta. Az ősember nádasból lépett ki, s agyagból és vízből elkészítette a többi embereket. Más hagyományok szerint a nap sugarainak hatása alatt nőtt ki minden a földből, az ember is, az állat is. A peruiak szerint az emberek csinálták a napot és a csillagokat.

A világ ilyen kezdetleges fölfogása mellett az ősembernek tulajdonképpen nincs teremtési mondája. Igazi teremtési mondák alakulásához az emberi gondolkodás tartalmának kellett átalakulnia. Enyhülnie kellett az emberi szellem tárgyhoz tapadásának, képessé kellett válnia fogalmak alkotására. Az időmulás ezt lehetővé tette, hozzászoktatta az embert a tárgyak megkülönböztetéséhez és az emberekkal való érintkezéshez. Ezzel tágult látóköre, emelkedett önbizalma, ismeretekre tett szert, erősebbnek kezdte magát érezni, a nagy mindenség ridegsége ellen támaszra talált a maga nemzetiségének embereiben és a barátságos nemzetségekben. Enyhült kedélyének zordsága, s az ősi kor csupa ellenség-hitének helyébe: a barát- és ellenség-hit lépett. Biztosat még mindig csak magáról tudott, de minthogy már ő sem volt ellensége mindennek, megkülönböztetett ő is barátot és ellenséget. A buvóhelye közelében tartózkodó vagy kóborlásai közben sokszor látott állatot vagy növényt barátjának kezdte tekinteni, mely titokzatos védelemben részesítette, de amelyet neki is kötelessége volt védeni. Az ugynevezett totemrendszer kezdőkora ez, melyben a védőállatoknak bizonyos szerepe van a nemzetség és a természet teremtése körül. Még hasonlóknak tartja az egész természetet, de már vannak fokozatok a hasonlatosságban, az egyformaságban —, közelebbi és így igazi rokonság csak az ember és totemek közt van, a többi tárgy távolabb áll. Igaz, hogy ma ez, holnap meg más tárgy a totem.

Mindegyik törzsnek más és más a totemje, és ezért más és más a teremtési mondája. Az egyik nemzetség a sólymot, a másik a kengurut részesíti különös tiszteletben, titokzatos hagyományokat fűz hozzájuk, természetfölötti erőket tulajdonít nekik. Az ilyen tárgyakat tilos bántani, nem szabad pusztítani. Ez a kezdetleges és bizonytalan hit a tapasztalatok fölhalmozódása, a gondolkodásnak bonyolultabbá válása folytán átalakult, új formákat öltött. Az ember álmaiban megjelent az elhunyt családfe, az élő barát vagy el-

ienség, az áliat, melyet legyőzött, vagy amely elől megfutamodott. Önmagát látta messze tájakon, hosszu virrasztásaiban ismeretlen hangokat hallott, láthatatlan tárgyak gyors suhanásait érzekelte, meglátta minden tárgy mögött az attól különálló valamit, mely testetlen formában jelenik meg előtte. Kezdte megkülönböztetni a tárgyakat azok szellemétől, mely túléli őket, meglátni a tárgyak bizonyos összefüggését, kapcsolódását és elzárkózását a tárgyak másik rendjével szemben. Megállapította a különbséget élő és életetlen, hatalmas és gyöngye között, s belátta, hogy az érzékelhetőn kívül létezik nem érzékelhető is. Ezzel a szelleme válnak a tárgyak lényegévé, a mindenség szellemekkel népesül be, a rózsaszelleme teremt minden rózsát, a vízé: minden vizet, az emberé: minden embert. Az ember már csak bizonyos tárgyak szellemével érzi magát rokonnak, azzal az állattal, amellyel legsűrűbben találkozik, s amelytől sikert remél.

Az *ainó-törzs* pl. a medvét tartja ősenek, s ha bármilyen okból kénytelen egy medvét megölni, szellemének megbékítése végett a nemzetség egyik családja köteles ünnepélyesen eltemettetni és megsiratni. A görög és a rómaiak ősvilágának szent állata a farkas volt, Zeust és Dianát farkas módjára engesztelték, s kedvezésük elnyeréseért misztikus rituálékban emberi áldozatokat hoztak. Tompa bájos virágregéi és az ezeregyjé csodálatos történetei ezen korok embereinek lelkéből fakadtak. Az indiánusok medvéje, a tanácsokat osztogató táltos, a hamupipőke galambjai e régi korok maradványai.

Ezen idők embere azonos fajú tárgyaknak tehát közös teremtőt tulajdonított, ami ugyan haladás a multhoz képest, de még hosszu fejlődésre volt szükség, hogy a tárgyak felett álló elvont hatalom váljék teremtővé, s hogy az ember a hatalmasabbakat képesnek higgye többfajta tárgyaknak teremtésére.

A hosszu történelmi időszakok új tapasztalatok egész sorát vették az ember lelkébe. Ezer új fölfogást tanult megismerni, megszokta a töle idegen emberekkel való érintkezést, legtöbbször mint ellenség, sokszor mint barát, de az ilyen érintkezésnek a hatása alól ki nem vonhatta magát. Amit az őskor a maga eredendő ellenségeskedése mellett lehetetlennek tartott, lehetővé vált; egymástól eltérő nemzetségek *egy hatalom alá* kényszerültek és állandó szükségszerű érintkezésre. Már maga ez a kézzelfogható, érzékelhető tény is alkalmas volt a fajok szerinti teremtő erőkre vonatkozó hit átalakítására. Csökkent az egymással szembenálló nemzetségek száma és csökkent a teremtő erőké. A különböző nemzetségek együttélése — akár szövetkezés, akár legyőztetés okozta azt —, fölé- és alárendeltségbe kényszerítette az embereket, s egymás közt parancsok és köteleességek kezdetleges rendszerét honosította meg, ha nyers formában és rövid időre is, de mégis megismertette velük olyan erőket, amelyeknek közvetlen érzékelhető tárgy nem felelt meg. Így hozzászókkott az ember az elvontságokhoz, s a tárgyakra és világra vonatkozó fölfogása lassacskán hozzásimult a

szövevényesebb társadalmi rendhez, melynek teremtési mondái is megfelelően alakultak át. Hinni kezdett elvont, magasabb hatalmakban, azok magasabb tulajdonságaiban, és a teremtnél az erősebb vagy számosabb állatnak vagy növénynek tulajdonított nagyobb befolyást. Az amerikai sikság indiánusa pl. az ott beláthatatlan mennyiségben élő pusztai farkastól származtatja az embert és az állatokat, az északibb törzsek a nagy nyultól, a hottentotta a sáskától, a herreró-néger az óriási fától, amelyből minden keletkezik, míg a perui a napot ismeri el teremtné. A görög Uranos és Gea, az újzélandi Rangī és Papa, az ég és föld örök egymásra borulásából keletkeznek a csillagok, a hegyek —, Kronos és Rea viszonyából a víz, a pokol és az égnek minden jelensége, míg Uranos vérehullásából emelkedik ki a tengerből a szépséges Afrodite, s Perusa szerelmeskedéseiből származik India csodás természetvilága. Grotész, félelmes és naivul szép mondák világítják meg ezt a kort. A szépség és gyöngédség iránti örök érzék nyilvánul meg az ausztráliai maórik mondájában, mely szerint a nő visszhangból és napfényből teremtődött. Egy másik monda a nő előbbre-valóságának hódol. midőn azt tartja, hogy a nő oldalbordájából lett a férfi.

Az ember már nem lehet rokon a természet minden tárgyával. hanem csak azzal, melyre legnagyobb szüksége van, vagy amelytől leginkább fél. E tárgy és az ember között állandó szövetkezés áll be. Ez a totemrendszer legmagasabb fejlettségének kora. — Feltűnő formájú vagy nagyságú tárgyak különös hatalmat jelentenek, a víz szellemei a felhőkben, a levegő a viharban mutatja meg erejét. A görögöknél a Herakles- és Prometheus-mondák származhatnak e kor embereitől. A Homéros előtti istenek kora ez és Pan, a mindennél jelenlévő félig isten — félig állat, volt élő jelképe az embert az istenekkel és a természettel összekötő rokonságnak.

Ahol számos hatalmas törzset egybefoglaló, eltérő törzsi berendezéseken és komplikált szervezeten nyugvó társadalmak állandósulhattak, melyekten számtalan hagyomány élt egymás mellett és keresztezte egymást, ahol szünni kezdett az egyéni és törzsi egyenlőség, és hatalmas élt a hatalmasabb, gyenge a gyengébb mellett, ott az együttélés lehetővé tételére állandó, nem csupán a yers erőn alapuló intézményekre és reflexiókra épült fogalmak rendszerére volt szükség, hanem lényeges átalakuláson ment át az ember világról vallott felfogása is. Az emberi természet legmélyén gyökeredzik, hogy mindent saját képmására formálva képzel el, és hogy életrendjének minden változásával átalakul világnézete is. Ha addig mindent egyéni akaraton nyugvónak látott és azt vélte, hogy a megszámlálhatatlan tárgyak roppant akarata okozza a világegyetem előrenemlátható és elnemkerülhető történéseit, tehát a végzetet, — a hatalmas társadalmakban történt állandó együttélés: a törvény és törvényesség új fogalmait ismertette meg vele. Az ember a maga alkotta törvényeket és a maga erkölcsi világát átvitte a mindenségre. S ha nem is tudott egyszerre elszakadni a múlttól,

s ha képtelen is volt a természetet a törvény tiszta fogalmára fölépíteni, a rendszertelenség helyébe mégis rendszer lépett, s a tárgyakat csakugy mint az embert és az emberi törzseket, állandó fölé- és alárendeltségi viszony kezdte egybefűzni. A hatalmas természeti erők mellett az egyes tárgyak jelentéktelenségbe süllyedtek, a totemek kora lejárt, és elmúlt az ember és természet rejtélyes rokonságának a kora. Az ember és tárgyak között éles különbségek kezdenek érvényesülni, a fizika és erkölcsi világban bizonyos törvényszerűség kezd kialakulni. Orestes mondájában a végzet, az Erynisek hatalmának megtörését látjuk, az apját megbosszuló fiu esetében az erkölcsi törvények felülkerekedését a vak akaraton. Az ember által alkotott erkölcsi törvények őrei: Osyris és Minos lesznek az alvilágban. Nem állatok vagy növények már a világ alkotói, hanem nagy természeti erők. Zeus a mindenséget betöltő égboltot és levegőt jelentette, Apolló a világosságot, a háborgó vizeket Pozeidon, a földet és belsejét: Hádes. Egyiptom ezer állata mindinkább Osyris és Amon Ra, az erő és világosság, az Assyrt teremtők serege Asur és Marduk, az indus istenek és félistenek tizezrei Varuna és Indra teremtő hatalmaivá alakulnák át, melyeknél csak az állati fej vagy az állati test emlékeztet eredetükre. A régi teremtők jelentéktelenségbe süllyedtek, s csak a családok vagy községek védszentjeiben, a helyi és családi nemtőkben, a laresok és penatesok, a Geniusok és Demonok formájában emlékeztetnek korábbi jelentőségükre. Az ember az istenekkel tartja a rokonságot, és felemelkedésével elveszti sulyát a természet többi része.

Ez a fejlődés a világbirodalmak megszilárdulásával tovább folytatódott. Ezek mindegyike magát a maga nemében egyetlennek, a többiek felett álló hatalomnak érezte. Az ember felhalmozódott tapasztalatai világában kezdte tisztán látni a különbséget anyag és szellem között, és azt, hogy azonos minden anyag és azonos minden szellem. A nemzeti teremtési mondák mellett előtérbe nyomul az egységes és egész világot felölelő teremtésben kifejeződő hit. Az elvont fogalmak, az erő, az igazság, a szépség kezdik betölteni értelmüket, és minél összpontosítottabbá válik a társadalmi élet, minél több nemzetség olvad egybe, minél állandóbb ezeknek együttélése, s minél nagyobb jelentőségre emelkedik az állam, annál hatalmasabbnak bizonyult a hódító törzs akarata és értelme. s ezzel mindjobban előtérbe lép a törzs felfogása a világ keletkezéséről, szemben a többivel. Minden népre érvényes igaznak hirdetik azt, amit addig csak egy nép ismert magáénak, s nemzetközi érvényességre tart igényt, ami addig csak nemzeti volt. Háttérbe szorul Ozyris, a nemzeti isten, és előtérbe lép Amon Ra, a világ ura, minden népnek teremtője, Marduk, föléjeemelkedik az asszirok nemzeti istenének, Asurnak. Így emelkedik Indiában is Varuna Indra fölé, s a görög bölcsök tanításaiban már egy teremtője van a világnak.

A fejlődés ezen fokán a társadalom magasabb rétegeiben min-

Spectator: Világteremtést mondák

denütt ott lebeg az egy Teremtőben való hit, csakhogy misztériumokba rejtve. Az egyiptomi templomok papjai soha sem tudták megbocsátani a maroknyi zsidóságnak, hogy hallatlan lelki bátorsággal a nép közkincsévé tette azt, amit ők féltékenyen rejtettek: mert arra a népet éretlennek tartották.

A teremtési mondák fejlődésére is érvényes tehát az, ami minden társadalmi történetre, hogy különlegesebből és elzárkózottságból fejlődött mind általánosabbá s mind több tényesorozatot felölelővé. Ez a fejlődés teljesen független a politika napi eseményeitől, mert az egyszer elért fejlődési fokozaton, az egyiptomi, a görög és római nép politikai hatalma lehanyatlása után is *magát* tekintette a minden népre érvényes igazság egyedül hivatott hirdetőjének. Lelke átalakulását és tartalmát a világ történései ki nem cserélhették.

Az ember tehát abból indult ki, hogy minden önmagát teremti. Ettől nagy távolságra esik a teremtés visszavezetése egy teremtő akaratra. A kiinduló pont: mindennek önállósága, — a befejezés: mindennek függése egy központi, mindenható akarattól. Ugyanez a fejlődés menete minden világrészben, minden korszakban, minden népnél. A világhíres kulturájú görögnél is megtaláljuk a természetnek ugyanazt a kezdetleges sötét értelmezését, amit Afrika négerjeinél. Mindenütt ugyanaz az ember esze és lelke, nem látunk fajok szerinti, hanem csak helyzeti és kulturkülönbségeket.

Frappáns az analógia az ősember kiinduló pontja és a mai tudomány, a mi ismerettömegünk között. Az ősember primitív lelkében ugyanolyan egységben látta a tárgyakat, mint a mai tudomány szövevényes elméleteiben. Mi mindent atomokból összetettnek látunk és energiával ruházzuk föl úgy az élő, mint az élettelen. Mi is azt tartjuk, hogy mindennek lényege ugyanaz, csak a forma és az energiamennyiség más. Így látta ezt az ősember is, és így találkozik a naiv és durva ösztön a rafinált megismeréssel.

A teremtési mondák tovább nem fejlődhettek. Ami azon túl történt, a tiszta törvényesség birodalmának felállítása, melyben nincs tudatos akarat, és amely törvényeket uraló hatásokból és ellenhatásokból származó fejlődésre építi fel mindennek keletkezését.

SPECTATOR

TÖKÖLI SZÁVA

A vojvodinai szerbség most ünnepli a budapesti Tököliánum alapításának századik évfordulóját. A noviszádi Szerb Maticában tartott centennáriumi ünnepségen dr. Mócs Alekszandar, a Matica jelenlegi elnöke és dr. Ivity Alekszandar szuboticei egyetemi tanár ismertették Tököli Száva munkásságát, kinek nemes egyénisége példakép lehet minden kisebbségi sorsban élő nép számára.

Tököli Száva többek közt azzal tette emlékezetessé a nevét, hogy hatalmas alapítványokkal biztosította a kultura fejlődését, s erőteljesen követelte a szerb és a magyar nép megegyezését. Politikai elgondolása megelőzi a manapság mind időszerűbbé váló únamedencei összefogás problémáját s azon a sikon mozog, amely fél évszázaddal utána Kossuth Lajos tervezetében, majd újabb hét-nyolc évtizeddel később Tardieu és több más jelenlegi politikuséban kapott határozott körvonalat.

Tökölinek ez az álláspontja nem politikai vagy gazdasági érdekből eredt, hiszen független s dús gazdag ember volt. Családjának évszázados magyarországi küzdelmei érlelték meg benne ezt a meggyőződést.

Tököli Száva családja még 1400 körül költözött Magyarországra s a Ráckeve közelében lévő Tökölön telepedett le. Innen nyerte később a család a Tököli vagy szerbben: a Tekeliia nevet. A család első ismert őse, Tököli Jován résztvett Budavár győzelmese ostromában és vitézségének elismerésül kinevezték az aradkörnyéki szerb katonaság kapitányává. Néhány év múlva, amikor Rákóczi megkezdte szabadságharcát, az osztrákoknak sikerült Tököli Jovánt megnyerniök és így az egész szerb hadsereg a kuruc szabadságharc ellen fordult. A magyarok és szerbek között ekkor hosszú csatározgatás indult meg. A maitényi fegyverletétel után Tököli Jován jutalmul magyar nemességet és csanád-megyei birtokot kapott. De a bécsi kormány a magyarországi szerbség nagy tömegével szemben mégis elnyomó politikát folytatott. Az osztrák hivatalnokok mindenáron katolikus hitre akarták őket téríteni s ezért basáskodtak, ami csakhamar Szegecinác Péro lázadására vezetett. A lázadás leverése után a családott szerbek jórésze kiköltözött Oroszországba, hogy az északi testvérmépnéi találjanak menedéket.

Tököli Száva a kuruc szabadságharc és Szegecinác Péro lázadásának következményén okulva, belátta, hogy a bécsi kormány-

nak egyedüli célja, hogy a szerbeket az alkotmányukat védő magyarok ellen kijátssza s felhasználja. Ezért a szerbek 1790-i temesvári nagygyűlésén azt követelte, hogy a szerbek a magyarokkal egyezzenek ki olymódon, hogy kiváltságaikat ismertessék el a magyar országgyűléssel. S ellenezegült azoknak, akik Schimdtfeld császári kiküldött biztatására azt követelték, hogy a temesi bán-ságot szakítsák ki Magyarország testéből és alakítsanak külön önkormányzatu szerb vajdaságot. Ez a kívánság — mint tudjuk — 1850-ben teljesült, de az akkori szerb vajdaság sorsa Tököli Száva hatvan év előtti érvelését igazolta.

Tököli állásfoglalása nemcsak tapasztalatból fakadt, hanem a felvilágosodott szellemű nevelésből is. Tököli iskoláit Budán és Bécsben végezte s tanulmányai közben sok irányu érdeklődést árult el. A jogtudományon kívül tanult festeni, foglalkozott a muzsikával, érdekelte a technika, s mérnök szeretett volna lenni. A szerb és magyar nyelven kívül folyékonyan beszélt latinul, franciául, németül, olaszul és spanyolul. A doktori címet Budán szerezte meg s ő volt az első szerb doktor. Sokat olvasta a felvilágosodott nyugateurópai írókat, s az új francia szabadságeszmék légkörében nevelkedett, felismerve azok nagy jelentőségét. Amikor tanulmányai befejeztével Oroszországban járt, élesen elítélte az orosz jobbság elnyomatását. Itthon is a rendi kiváltságok ellen fordult, és hacsak tehetné, oltalmába vette a szegény, elnyomott népet. Emiatt összeütközésbe került a szerb vezetők konzervatív részével, főké a görögkeleti püspöki karral. De nála a sovinszta elfogultság nem rontotta meg az egyenlőség, szabadság és testvériség tiszta fogalmait, mint sok későbbi népvezérnél. Ő az új eszmék áldást hozó hatását egyformán kívánta minden nemzet számára. Sajnos ezzel az álláspontjával meglehetősen egyedül áll a történelemben. Fél évszázaddal később a nagy francia eszméket már sovinszta mellékizzel keverték.

Említettük már, hogy Tököli Száva nagy műveltségével fél évszázaddal megelőzte kortársait. Ez okozta élete csendes tragédiáját is. Mint kora legműveltebb szerb vezetője, fiatalon, tele tetterővel, olyan állásra vágyott, ahol tudását kellőképpen érvényesítheti. A bécsi udvar szerb referense akart lenni, de ellenfelei — a konzervatív körök — elbuktatták. Sőt Dyonisos budai görögkeleti püspök államellenes könyv írásával is gyanúsította. Tökölit ez teljesen lehetetlenné tette. Ekkor elkeseredetten vonult vissza birtokára. Ne feledjük, hogy Martinovics Ignác korában élt, amikor a francia rokonszenvvel gyanúsított embereknek könnyen fejük hullhatott.

Mindamellett nem nyugodott. Szoros összeköttetést tartott fenn kora legműveltebb délszláv elméivel. A Balkánról térképet készített, amelynek az 1804-ben megindult szerb szabadságharcban jó hasznát vették. Politikai éleslátására jellemző, hogy még az első szerb felkelés kitörése előtt azt ajánlotta a császárnak, hogy a törököt szorítsa vissza és alapítsa meg Nagyszerbiát. Emiatt nem

hogy elismerést nem kapott, hanem még rendőri felügyelet alá helyezték. Ugyanakkor azt is ajánlotta az uralkodónak, hogy a mai Szlovénia területén állítsa fel a szláv illir királyságot. Ezt is elutasították, holott ezzel talán megnehezítették volna Napoleon hódítását. Később Tököli nagy elégtétellel értesült arról, hogy amire az osztrák császár nem volt hajlandó, megtette halálos ellensége: Buonaparte Napoleon. Számára is voltak jó tanácsai az illir királyság berendezésére, de Napoleonnal nem sikerült kapcsolatot találnia. Ezt halála napjáig sajnálta.

Mindenütt ott volt, ahol népének segítségére lehetett. Megjelent a bécsi kongresszuson is. De mindenütt háttérbe került. Az ő korszaka még nem virradt fel.

Szerencsétlen házasságkötése után, már öregedő korában, belátta, hogy nagyszabású elgondolásaival nem mehet semmire sem. Ekkor lemondott arról, hogy népéből messzire kiemelkedve, Bécsben keressen munkaterületet. Belátta, hogy ő és a hozzá hasonló szellemek csak akkor fejtethnek ki eredményes tevékenységet, ha mögöttük egy olyan képzett nemzedék áll, mely fel tudja fogni eszméinek jelentőségét, és közösséget vállal vele.

Intézményesen biztosítani akarta a szerb nép nevelését, és ezt úgy vélte elérhetőnek, ha lehetővé teszi, hogy a legszegényebb tehetséges szerb ifjú is tanulhasson. Ezért elhatározta, hogy nevelőintézetet létesít, és ellátja minden szükséges anyagi segéllyel. Éppen száz esztendővel ezelőtt alapította Pesten azt a nevelőintézetet, amelyet róla Tököliánumnak neveztek el. A Tököliánum hamarosan megkezdte működését, és azóta számos képzett vezetőembert adott a szerbségnek. A Tököliánum hosszú ideig a Szrpszka Matica kezelésében állott. Most a budai szerb görögkeleti püspök viseli gondját az intézetnek.

Tököli ezenkívül még számos más alapítványt is létesített. Többek között a debreceni református magyar kollégiumot és a Magyar Tudományos Akadémiát is támogatta. Magas, európai színvonalú szellemiségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy kulturális s főképp nevelési ügyben akkor is áldozatkész volt, ha nem a saját nemzetéről volt szó.

A Szerb Matica haláljának jeléül örökös díszelnökké választotta. Tököli Száva örök példája marad az áldozatkész kisebbségi vezetőnek és a magas műveltségű, széleslátókörű népi előlíronak. A magyarok mindig tiszteletben tartották. Mi sem jellemzőbb erre, mint az, hogy amikor a Szrpszka Matica születésének századik évfordulóját ünnepelte, a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjében Jókai Mór is megjelent az akkori Uvidéken rendezett Tököli-émlékünnepélyen.

A Tököliánum centennáriuma újabb figyelmeztetés a kisebbség számára, hogy gondoskodjék az új nemzedék neveltetéséről!

Tóth Bagi István

ZMÁJ ÉS A „SZERB ATHÉN“

ZMÁJ KÖLTÉSZETÉRŐL ÉS FORDÍTÁSAIRÓL

Közel kétszázötven éve, hogy a törökök elől menekülő és az osztrák hadakat segítő délszerbiai, montenegrói szerb lakosság egy töredéke, élén III. Arsenijével, a nagynevű petyi patriarchával, az akkori Magyarország lakatlan mocsaras vidékére, a Duna—Tisza mentére telepedett. Az ugaron hagyott fekete termőföldeket csakhamar felszántották, a szétszórta lakó magyar és német lakosság mezőgazdasági kulturáját átvették, hogy a Habsburg-ház védelme alatt, amelyhez a Rákóczi-felkelés idején is hűek maradtak, virágzó falvakat, gazdag városokat alapítsanak. A török hódoltság korából megerősített Petrovaradin évszázados várerődítményeivel szemben, idővel a Duna másik partiára is nagyszámu szerb lakosság költözött, a szagedi pravoszláv püspök is odatelepedett és a német telepe-
sekkel, magyar értelmiséggel, iparossággal karöltve fejlesztették városá Ujvidéket, Neusatzot, a mai Noviszádot, a szerb kultúra történetében oly nagyjelentőségű szellemi központot. Míg a magyaroknak Noviszád a délvidék és a Balkán felé tartó gazdasági fejlődés virágzó városát jelentette, a németeknek pedig a környék sváb telepesei élénk vásárhelyét, addig a balkáni-bizanci kulturából felszabaduló szerb népi fejlődés nyugateurópai törekvéseinek első, kezdő nyomai a büszkén szerb Athénnek nevezett Noviszádhhoz fűződnek. Ebben az európai szellemvilágban is döntő jelentőségű átmeneti korban, amely Napoleon világot hódító hadjáratait, I. Ferenc osztrák császár abszolutizmusát fogta át, a szerb felvilágosodás irodalmának nagy uttörője: Dositej Obradovity már halott volt, de a szerb romantizmus megalapítója, Vuk Karadzsvity, a teremtő autodidakta, már hozzáfogott élete nagy munkájához, a szerb nyelv tisztaságáért és a különböző dialektusoknak a tiszta népi nyelvhez való visszatéréséért. Az osztatlan szerb nép kulturájának, irodalmának fejlődésére döntő befolyást gyakorló munkában Noviszádnak is jelentős szerep jutott. 1819 októberében lett a szlovák Šafarik a szerb gimnasium igazgatója és ezzel Komensky népnevelő szellemét ültette át a Délvidékre, amelynek nyomán irodalmi folyóiratok, így a Georgije Magarasevity alapította nagymultu »Letopis«, szerb könyvnyomda, könyvtár és a »Matica Srpska« is keletkeztek. Az erős szellemi élettel párhuzamosan haladó

gazdasági fellendülés a szerb telepeseket, földművelő gazdákat városi polgárokká fejlesztette és a városiasodó »szerb Athén« derék, gazdag polgárai minden kulturális és népnevelő munkából kivesszik részüket. Szellemi közélet bontakozik ki, a »Matica Srpska« ülései többet jelentenek, mint a dunamenti politikai korcsrnak üres vitái. A szőlőhegyek présházaiban iddogáló polgárok összejövelel in is egyre nagyobb tért hódít az a szerb irodalom, amelynek utja, fejlődése Nyugat felé tart, arra, ahol Goethe a Vuk Karadzity fordította szerb népi legendák, époszok kristálytisza üdeségétől meghatva, a szerb népi költészetet az európai irodalom közkinésének tartja.

Ez a kifejtelt noviszádi szerb kulturélet adta a szerb irodalomnak Jovan Jovanovityot, aki Noviszád nélkül aligha lett volna sokoldalú, csapongó, közéletet és irodalmat egyformán bevilágító szellem. A szerb-horvát irodalomban, a fejlett városok szellemi környezetének, légkörének különben is feltűnő nagy hatása van az írónak. Zagreb régi történeti emlékei, a Felsőváros ódon utcáinak köveit adtak inspirációt Senoánnak, a »horvát Jókainak« és Ivo Vojnovity tüzesen izzó lirája, drámái. Dubrovnik napsütését, kék egét, a Stradun régi házainak pompás archaizmusát lehelik. Jovan Jovanovity, aki 1833-ban született Noviszádon és a dunamenti síkságból kiemelkedő lankás szőlőkertek között, a várossal szemben fekvő vincellérfaluiskában, Kamenicán 1904-ben, mint a szerb irodalom harcos sárkánya, a »Zmaj«, hunyja le szemét. Noviszád költője, a dunamenti népek kulturája kölcsönhatásának legtipikusabb szellempéldánya, akinek lelki és szellemi alkatában a szerb patriciusi környezet gyermeki emlékei át, a magyarság dacos, büszke virtussága és a derék, sváb földművesek józansága, szorgalma forr össze, hogy Bácska dus televényéből olyan szerb költő formálódjék, aki a maga külön hangjával, különálló egyéniségével is a szerb irodalom nagy családfája felé tör utat. Ez az út és ez a fejlődés annál is érdekesebb, mert a költő ősei nem a III. Arsenije patriarcha alatt bevándorolt szerbek közül valók. A család macedoniai eredetű. Középeurópa élénkebb gazdasági piaca felé tartó szívós, gazdagodni akaró cincárok — a Balkán legkitűnőbb kereskedői — akik görögül irnak és olvasnak. A költő nagyapja Jovan — akit mindenki kis Jánosnak nevezett — még olvas görögül, de már szerb könyveket vásárol s ha meg is szerzi a magyar nemeséget, kora kezdődő szerb kulturáját kíséri figyelemmel. Az apa, Jovanovity Pál, a közben szabad királyi várossá emelt Noviszád szenátora, közismert és tisztelt személyiség, már százszázalékos szerb, aki vagyona alapjait egy gazdag szenttamási (ma Srbo-bran) nagybirtokos szerb családba nősülésével szerzi meg. A cincár-görög vérségbe ojtott friss szerb keveredés és a városi polgári életmódhoz simuló zsirus föld termő erejének hatásából lett költő Jovan Jovanovity, aki polgári szellemének, erős kulturális életre törekvő hajlamának legfőbb kitevőjeül mindig a nép üde kedélyét tartotta. Középkolai tanulmányait Kiskunhalason, a két

legfelsőbb osztályt, az ugynevezett filozófiai éveket Pozsonyban, az evangélikus liceumban végezte, ahol a szlovák szellemi élet átalakulására s ujászületésére oly döntő befolyást jelentő hires liceum és nagyevű növendékeinek, Kollárnak, Safariknak és Palackynak szelleme, a szlovák ifjak köre, az ifju szerb diákra felejtethetetlen hatást gyakoroltak. Majd jogot tanul Pesten, Prágában, Bécsben s amikor 1861-ben hazatér, szülővárosa aljegyzője lesz, a nyugtalanság láza fogja el. Nem tud a kisváros szűk szellemvilágához hozzászokni. Ujra Pest, ahol a már ismert szerb költő orvostanhallgató lesz, aki mikor hazatér és már gyakorlóorvos, s betegények orvosa, istápolója — tiszteletdíjat soha nem fogadott el — tulajdonképen csak az irodalomnak él. Nyugtalansága tovább üzi. Lakik és orvosi gyakorlatot folytat Pancsevön, Karlovácon, Futokon, éveket tölt Bécs, Beograd, Zagrebben, a beográdi szerb Nemzeti Színház dramaturgia is lesz, közben a legszorgalmasabb író, irodalmi szatirikus és gyermeklapok mindig vállalkozó szellemű szerkesztőkiadója. Husz éven át szerkeszti a »Neven«-t, az ifjuság lapját és majdnem negyedszázadon át a szerb közélet egyik szellemi tényezőjét, a »Zmaj« (Sárkány) című társadalmi, politikai vicclapot, melynek népszerűsége olyan volt, hogy a szerkesztőt csak »Zmaj«-nak emlegették. A szerb irodalom Pantheonjába is ezzel a névvel került be. Ötvenéves írói jubileumát 1889-ben Zagrebben ünnepelték s az a délszláv kultúra jelentős manifesztációja volt. Ettől az időtől kezdve a szerb parlament évi diszadományban részesíti. Élete utolsó éveit kamenicai szőlőbirtokán tölti, utolsó kívánságához hűen ott is temetik el, azon a kis dombtetőn, ahonnan a jó szem a kanyargó Duna homályba vesző síkságán át, kristálytisza időben Sumadija hegyeiig és a Száva sárgavízű sodrásáig lát el.

Mint említettük, már középiskolás korában kezd irogatni és kora romantikusságára jellemzően első zsenjét Osszián álnév alatt adja ki. Az angol Macprerson állítólagos ó-gall dalai, amelyeket Osszián, a hires bárd neve alatt tett közzé, az ötvenes években divatos olvasmány volt és nálunk Kazinczy Ferenc magyar fordításában láttak napvilágot. A fiatal szerb diák, akire ezek a borongós népi áballadák igen erős irodalmi hatással voltak, ugyanakkor egy lázas, politikai és nemzeti befolyáson is keresztül megy. A délvideki szerbek nagy harcosa, a nála alig pár évvel idősebb Svetozár Miletity környezetébe kerül és ez a modori, pozsonyi gimnáziumokban végzett szerb ügyvéd, aki a délvideki szerb nemzeti küzdelmét megszervezi, a budapesti parlament szerb frakcióját vezető és köztársasági szellemű, antiklerikális publicisztikai munkát végez; lapját a »Zasztavát«- pedig minden szerb mozgalom szellemi központjává fejleszti, a költő lelkivilágára eltörölhetetlen hatással van. Költészetének nemzetnevelő politikai jellegzetességét Svetozár Miletitynek, a délvideki szerbek atyjának szenvedélyes tüze hevíti. Az ossziáni dalok után Bodenstedt álkeletiességének lesz áldozata és az ifju, tikkadt szomju-

sággal szűresöli Mirza Schaffy dalait, lírai elmélkedéseit borról, szerelemről, Istenről, politikáról és ugyancsak Bodensteden át ismeri meg Omár Chajján csapongó dalait, négysoros epigrammáit, amelyek későbbi politikai satirikus költészetének lesznek utmutatói. A perzsa dalok, a romantikus költőből korai pesszimistát, majd epikureust nevelnek. Ekkor írja anakreoni dalait, a bor és a szerelem örömeit, hozsannázó líráját, amelyektől később a népi dalok átköltése felé fordul, személyes lírai élményeinek menyasszonyához, majd későbbi feleségéhez fűződő mély szerelme tiszta kisugárzásához. Több dalából népdal lett és a Duna mentén alkonyatkor lefelé sikló hajókról, uszályokról ma is érzelmes malodiában tör fel a »Tiha noći« (Csendes éj) vagy a »Ha eszembe jut« dallama.

Szerelmi lírája: a humanista, latin líra érzelmessége. Egy őszinte lélek eüikus, ideális szerelmét énekli és aki olvassa, annak legelső benyomása, hogy költője tiszta ember. Etikai egyensúlyából soha sem vesztit s amikor gyermekei s felesége elhalnak, mint ha még nagyobb vágyódással, lendülettel fordulna a lélek tisztasága felé. Halottait sirató versei elégikus hangjában kora kritikussai, Sully Proudhomnak formát tisztelő, belső lelkiéletének minden apróságára felrezenő parnasszienségét vélték látni, holott költőnk érzékenysége tisztább, közvetlenebb. Elégikus versei közül messze kimagaslik kísértetiesen fájdalmas víziója halottaival, amint elmosódó szilvettekként vonulnak el előtte és nem látja, melyik anyja, nővére, felesége, gyermekei. Lírájának ezek az elégikus versek legmaradandóbb értékei. Mint teljes lírai termésében, ezekben a versekben is az erőszakos szintakszis nyomai, nyelvtani modorosságai, erőltetett rímei, nehézkes formája sokszor feltűnnek s aki magasabb esztétikai követelményekkel fordul Zmaj egyes versei felé, azt itt-ott csalódás is éri. Kora másik nagy lírikusa Laza Kosztity mondta róla, hogy a csalógányt elnyelte a sárkány (Zmaj), vagyis a lírikust, satirikus, epigrammitikus költészeté, amelyről még beszélünk. Költészetét, úgy véljük csak teljes oeuvején, tizenhat vaskos kötetet kitevő teljes termésén át lehet felmérni, tehát líráján, népi dalain, epikus és satirikus költeményein, novelláin, egy színművén és a szerb irodalom fejlődésére örök hatást gyakorló monumentális fordítóművészetén. Népdalai. a »Snohvatice« (Ha az álom eljő) formailag tökéletesek. A népi lélek retortáján átszűrte egyszerű formát, nemesebb köntösbe öltöztette.

Zmaj ekavciban, vagyis szerb dialektusban írt, ezeket a népdalakat azonban horvát ijekavciba tette át. Nyelvtani erőszakosságaitól itt sem mentes és gondolati logikájára is lehetne panaszkodni. De mert itt valóban az érzés a fontosabb, a szív verése és nem az értelem parancsa, a »Snohvatice« hatása ma is töretlen.

Epikus költészeté, harcos karaktere, tulfütött nemzeti érzése ellenére is aránylag jelentéktelen és az 1848/49-iki eseményeket

Kázmér Ernő: Zmaj és a »szerb Athén«

adó »Szenttamás« egyetlen nagyobb hősi éposza töredékül maradt. Polgári lelkivilága, romantikája nem tudott a hősi korhoz visszaterni és a várak, a rablók, a felkelők világa elmerültén, inkább a történelem dicső emlékeit idézi. Ilyen szép verse a »Nagyapó és az unoka«. Mint már említettük, Zmaj költészetének kora szerb társadalmára gyakorolt nagy hatását szatirikus verseiben kell keresnünk. Zmaj a délszlávok egyesülésének harcosa, a szerbek és horvátok egy államba olvadásának nagy híve — sokat élt Zagreb-ban — és a két testvérnép között felmerült ellentéteknek állandó ostorozója volt. Élete eszményképül Gaj illirizmusa megvalósítását, a Bulgáriát is Délszlávországhoz kapcsoló nagy Jugoszáviát tartotta.

Zmaj mindig vidám tréfás kedély volt és szenvedések és gondok, amelyek derűs kedvét fájdalommá fagyasztották, szatiróját komolyabbá, céltudatosabbá és a tréfa helyébe nevelő, ostorozó jellegűvé formálták. A haladás törhetetlen híve és ennek a haladásnak érdekében ostorozza kora társadalmát, közéleti nagyságait. Őszinte érzésből fakadó szatirikus versei, kiméletlen, de sohasem sértő epigrammái, humoros-szatirikus lapjaiban jelentek meg, s bizonyos, hogy Heine, Petőfi, Hugo Viktor korukat pellengérré állító versei és az akkor népszerű »Fliegende Blätter« száraz kispolgári humora voltak szociális, nemzeti érzésektől fűtött tréfás kedélyének forrásai. Republikánus volt, ódát irt Garibaldihoz, Mazzinihez és megvetette Napóleont, mert imperializmusa diadalért népeket igazott le. Ugyanakkor II. Sándor cárt dicsőítette, mert felszabadította a jobbágyokat és segítette a balkáni szlávokat. Az osztrák-magyar monarchia helyzetének kinövéseit állandóan nyesegette és ha Pest utcáit is rója, Gül Baba sírjának rózsáiban gyönyörködik s ott is csak a szerbekre gondol:

*»Imao sam da s' poklonim
Azret pobu Gül-Babinu
Ali i tu mislio sam
Samo, samo o Srbinu«.*

»Nad Tatranskim Bregovima« című versében a tátrai ormok fenséges látványában így ír: »Akit megfognak, azt Aradra viszik s így lesznek a szlovákokból magyarok«. A szerbiai állapotokat is szatirikusan figyelte, Knez Mihajló rendőrségét állandóan kárikirozza.

Jaksity fivérek és Laza Kosztity gondolati, filozófiai lirájuk hevületével, kései romanticizmusuk minden pompájával, Zmaj költészetének érzelmi lehatároltságán messze túlmentek, de a kor költője, a szerb társadalmi életet kisugárzó szellemi fáklyája mégis ő maradt. Napról-napra frissebben patakzó újabb meg újabb szatirái valóságos társadalmi események és a lírai zsurnalizmus pongyolaságával odavetett rimes sorok az akkori idők polgári életét fűtő eszmék visszatükrözői. Jelentős propagandaerejük volt

czeknek a verseknek, valóságos vidám alkalmi plakátok, egy érdekes kor színes dokumentumai, Szvetozár Miletity politikai eszméinek dalban népszerűsítői, amivel a konzervatív, városi kispolgárt a tespedésből, a csak meggazdagodniakarásból rázta fel. A verset népszerűsítette, kormányok, pártok, közéleti nagyságok, papok, polgárok eszméit, cselekedeteit kritizálta. Küzdött a pravoszláv egyház autonómiájáért, a halálbüntetést állandóan ostromozta, mondván:

*»a haladó szellemért szégyenkezem,
uj koromért szégyenkezem
és szégyenlem a fejlődést
és szégyenlem a gyarló embereket.«*

Kritikájában odáig ment, hogy a cincárokat, a csak pénzgyűjtő, mohó nagykereskedőket — maga is cincár eredetű volt — a legkiméltlenebbül kipellengézte, hasonlóan azokhoz a vicclapokhoz, amelyek a háboru alatti hadigazdagok parvenümodorát vették célba. Ir a cincárról, aki nem tud addig meghalni, amíg nem vgasztalják, hogy:

*»sok ezüst, arany
van a föld alatt.«*

A cincárok gyermekei becéző neveit tréfás csokorba fogja:

*»Kato — zlato (arany)
moj Zafiru — moj taliru (az én tallérom)
Berko — Biserko (Gyöngy)
Vaszice — Kaszice (kassza)
Janko — Banko.«*

A hatvanas években kibontakozó költő, aki politikai és szatirikus költészetével valóságos utmutató, társadalmat, eszméket iránnyító vezéregyéniség volt, fordítói művészetével a szerb irodalomnak és a szerb művelődésnek is vezetője lett, irányítója a nyugat-európai szabadságesszmék és művelődés felé, amely Zmajnak kora ifjúságától késő öregségéig, mindig éltető eleméül maradt. Kora világköltészetének figyelemmel kísérése Zmaj lírájában olyan jelentőséget kapott, mintha a maga líráját írta volna, azt amit szeretett volna, de soha meg nem irt. A meleg családi otthon és a családi boldogság utáni vágyakozás, a gyermekek derüs kacaját sirva kísérő költő, akinek lírája tul a romantikán, a derék városi korrekt polgár egyhuru lírája, hisz pl. szerelmi lírájában sohasem ir le szerelmi enyelgést, szerelmeskedést — fordításaiban a harcos Körnert, Freiligrathot, Herweghet, Heinet és Berangert fordítja, tehát elsősorban azokat, akiknek lírájában valóságos programzene a politika, a reakció, a zsarnokok elleni küzdelem és a két

forradalom lázában vergődő új Európa káosza. De fordította Goethe-t, az »Iphigenia Taurisban«-t is, Lenaut és Anastius Grünt és igen sokat a szláv költőkből is, így Puskin legszebb epikus költeményét, a »Poltava«-t, Lermontov leghíresebb művét, a »Démon«-t és a cseh Jan Neruda kozmikus dalainak nagy részét. Jan Neruda, aki pontosan egyidős volt vele, különben is legkedvesebb költői közé tartozott és eszmevilága sok rokonvonást mutat fel Neruda lelki, szellemi átalakulásával. Mindketten szocialisták voltak, de egyre jobban közeledtek szláv nemzetek új feltörő nacionalizmusához. Mindketten szívvel, lélekkel fordulnak a népi lélek formálta dalok felé, a népi nyelvet egyforma tökéletességgel ültetik lírájukba és egyben mindketten legnagyobb és legszabadabb humoristái is népeiknek. Epigrammák mesterei, parodiák merész formálói, akik anyagi kérdéseken, társadalmi előítéleteken átgázolva, harcolnak az etikus emberért, hogy életük végének magányos csendjében, már a tiszta, elvont líra ösztönében a lélek rejtett ismeretlenjeit keressék.

Fordító művészetének és fordító irodalmának hatalmas anyagát azonban a magyar líra és a magyar irodalom remekeinek átültetése teszi ki. Lefordította Petőfi János vitézét, Arany János Toldi trilogiáját és a Murány vár ostromát, az Árva Gólyát, a Velszi bárdot, Petőfi legjelentősebb lírai költeményeit: Homér és Ossziánt, a Csárda romjait stb., ditirambusát »Az örült«-et és fordított többek közt Garay Jánostól (Kont), Gyulai Páltól (Éjféli látogatás). Lefordította Madách »Ember ragédiáját« is és a költő, akinek politikai attitűdje a délmagyarországi szerbeknek Délslávia szláv népeivel való egyesülése volt éltető eleme, tépett, megpróbáltatásos élete kemény éveit a magyar irodalom és a magyar szellem csodálatában töltötte el. Zmaj magyar fordításai mélységesen szép vallomások az egymásmellett élő népek szelleme, kulturája, közössége mellett. A csüggedt költő, lemondván a maga lírájáról, hittel, akaraterevével lett fordító, idegen irodalmak remekeinek tolmácsolója, idegen nyelvek költői szépségének ihletett buvára.

Fordításaival nemzedékeket nevelt művészekké és a szerb nyelv tömörségével, változatosságával a nyelv új lehetőségeire mutatott. Ahogy a maga egyéni líráját is erőszakosan, szabadon, sokszor pongyolán töri versebe, úgy fordításaiban is sok szabadságot, merész rimelést, az eredetiek architektúráját megbontó önkényességét enged meg. Ez az önkényesség azonban mindig az eredeti gondolatának tökéletesen visszaadása és az érzékeny fülvél kihallgatott lírai szívhang muzsikája miatt történik. Legtökéletesebb fordítása a »Toldi«. Arany népies, régi szavainak zamatját nemes szerb stílusba teszi át, amelyek a mondán alapuló hősi trilogia minden parány részét hatásosan szinezik. Petőfi János vitézében főleg a leírás részek, színes képek üdességét, népdalszerű közvetlenségét úgy meg tudta őrizni, hogy a Zmaj fordította János vitéz több külön kiadásban, már évtizedek óta visszatérő kedvelt

népi olvasmány. Zmaj a fordító világirodalmi érdeklődését tekintve, sokban rokona Hviezdoszlávnak, a nagy szlovák költőnek, aki az oroszok mellett ugyancsak a magyar költők felé fordult a legszívesebben. Hviezdoszlav Madách fordítása azonban teljesen kongeniális fordítás, lirizmusában, a külső forma virtuóz hangszerelésében tökéletesebb az eredetnél, míg a Zmaj fordította Tragédiát Zmaj érzései és gondolatai tépelődő kifejezésének darabossága kíséri.

Zmaj teljes lírai munkáját a »Vevania« vaskos kötetei adják, de ma ez a líra csak gondosan válogatott antológiában hathat. Teljes munkájának kordokumentum jellege azonban egyre jelentősebben domborodik ki és a tizenkilencedik század második felében polgárisodásnak induló szerbek, főleg a Vajdaságban élők, szellemi, politikai és társadalmi életének mindig maradandó értékű forrásmunkáivá konzerválódnak.

A világirodalom, elsősorban a magyar irodalom mindig jóleső érzéssel, kegyelettel fog gondolni Zmajra, Nyugat és Délkelet irodalmának lelkes hidverőjére.

(Beograd.)

KÁZMÉR ERNŐ

IRODALMI SZEMLE :

K ö n y v e k

Reményi József: *Amerikai írók*. (Tanulmányok. Franklin Társulat, Budapest.) — Török Sándor: *Valaki kopog*. (Tizenkét szoba regénye. Franklin Társulat.) — Karel Csapek: *Egy mindennapi élet*. (Regény. Prager kiadó, Pozsony.)

Mit tagadjam? Bizony, ide s tova huszonöt éve, hogy a budapesti New-York kávéház erkélye irodalmi kórasztalától, a déli temperamentumu, sötétbarna arcu, mosolygós Reményi József bucsut vett. Elment Amerikába. Előbb konzulátusi titkárnak, majd nyomdásznak újságírónak, gyakorlati szociológusnak. Végül egyetemi tanár lett Clevelandban. Valósággal karriert csinált. Amikor évek múlva, szülővárosába Pozsonyba hazalátogatott a széles Duna partján sétálva, órákig beszélt amerikai életéről. Éppen bontakozóban volt nagy regénytriológiája. »Jó hinni« a háborueelőtti vidéki magyar városnak vívódó problémáitól, az európai életet már rázó vihar előszelétől az amerikai magyarok sorsregényéül s az itthonmaradt, menhelytelenül szomorú magyarok tragikomikus portrészorozatául írta. Ennek a hatalmas valóságregénynek kötetei majdnem kétezer oldalt tesznek ki. Hősének, Barth Jancsi fiatalságának rajzában, önmagának és a mai nemzedékünknek állít meghatóan impozáns emléket. Kor-

képét adja annak a vajdó zavaros kornak, amely századunk első két évtizede reményei, letörései, sivárságai után, újabb problémákkal és új társadalmi szemléletekkel vértezett fel bennünket, hogy az egyetemes emberi lélek e'hivatottságában találjuk magyarságunk rendeltetésére.

Ídegen földön, idegen világrészben íródott Reményi Józsefnek magyar sorsproblémákkal telített regényciklusa. Ez a mélységében és tisztaságában teljes irodalmi munka érdekes, színes lektúrstilusával, az amerikai magyarok egyletesdíjének tarka és fantasztikus alakjaival, a regény és az önéletrajz korlátjain túl lendül. A magasabbrendű feladatokra felkészült szociológusnak, a mindennek mélyére néző riporternek kompetenciájában valóságos kollektívregénnyé szélesült s végeredményben nem az egy kivándorló, Barth Jancsi a hőse, hanem minden amerikás magyar.

Huszonöt év Amerika ... és a gépek, a trösztök zugó világa, mint-

ha mégis messze elkerülte volna ironkat. Regénye elemeibe, alakjaiba, az amerikai életnek csak külsőségei ivódtak. Mindig valami nyugalmas fölényben maradt az üzletek képzettársításával megfertőzött amerikai légkörrel szemben. Valamennyi nagyobb tanulmánya, lejegyzései szokatlanul gazdag folyóirat munkásságának eredményei. Alig van az egyetemes magyar szellemiségnek olyan revüje, amelybe ne írta.

Amit Amerikáról és az amerikai élet minden megnyilvánulásáról ad, az az otthoni szellemiségén át nemesedik és az amerikai korlátalan szabadságból ivelődik valóságos, európai szemlélődésű írássá. Szempontjaiban, megállapításaiban sohasem igazodik azokhoz az amerikai sablonokhoz, amelyek a cselekvő amerikai élet szellemének termékei s amelyek a szellem ottani munkásaira is nyomasztólag hatnak. Amerikai irodalmi tanulmányai tömegéből egy kötetre való most »Amerikai írók« cím alatt adott ki. A könyv a legszerencsésebb időben jelenik meg. Már-már hiányát is éreztük az ily komoly összefoglalásnak. Egyre nagyobb arányokban kibontakozó gazdagságával, a magyar tanulmányirodalom szüntelenül a francia és az angol irodalom fejlődését és kiteljesedését vizsgálja. Egyre izgatottabb kíváncsisággal mélyed Proustig, Gideig és Huxleyig, de közönyösen halad el Amerika mellett. Mintha még mindig Anglia könyvgyarmatának tartaná. A Nobel-díjak — Sinclair Lewis és Eugene o'Neill — ugyan népszerűsítették, nagykorusították, de az európai átlagolvasó az amerikai irodalmat még mindig Hollywood mo-

ziipara elsekélyesedett szellemén át látja. Zane Grey alacsonyrendű regényeit jobban ismerik, mint Thornton Wilder »Szent Lajos király hidjá«-t, amit Reményi József is annak a világirodalmi alkotásnak tart, amiről már tíz év óta, ha amerikai irodalomról beszélhetek, soha sem tudok meghatódottság nélkül áradozni. Ezzel a jóleső megállapítással tulajdonképpen majdnem mindazt meg is mondtam, amit az író új könyvével és első tanulmánykötetével kapcsolatban hangsúlyozni kell. Mert hogy egy izig-véig író, aki az irodalmat a hátgerince minden porcikájáig, érzékeny keze minden uja idegéig érzi és a huszonöt év amerikai kultúrával való közösségben, Cooper-tól, a heroikus indián történetek regényes mesélőjétől a marxi ideálokkal telített, szatirikus szinpadí munkákban tomboló — igaz, nagyon tehetségesen csinálja — Elmer Riceig ér, az csak természetes. De hogy valaké, aki az amerikai irodalmat végigkísérve, száv év fejlődését — fiam mondja, hogy az »Utolsó mohikán« első kiadása körülbelül száz évvel ezelőtt jelent meg — az európai irodalom, társadalom és szellem szemléletén át determinálja és az amerikanizmus legjellemzőbb vonása, az egyéniség hiánya ellenére is megmutassa, hogy a fiatal amerikai irodalomnak van például Zolája (Drciser) s van a világirodalom minden izmusát bekalandozó intellektuális írója, (Sinclair Lewis) sőt új klasszikusa is, (Thornton Wilder) ahhoz valóban olyan világirodalmi ismerettel kell rendelkezni, ami az újabb magyar esszéírókat, köztük Reményi Józsefet is, képessé tesz arra, hogy a világirodalom utjairól új, egyéni és sza-

bad megállapításokat hozzanak haza. Ami ezekben a tanulmányokban itt-ott mégis zavar és megmondolkodtat, az inkább stílusa. Bőségesen ömölve, sokszor pongyolóságba fullad. Hasonlatait olyan fogalmakba, képzetekbe ojtja, amely az emelkedett európai esztétikai irodalom hangjának tökéletességére beállítottágunkat meghökkenti. De — ha túl is lépem vele a magánlevelezés kötelező diszkrécióját — nem hallgathatom el, hogy Réményi József nemcsak világirodalmi tanszékén, de az amerikai nagyvárosok irodalmi ismereteket habzsolni akaró nagy közönségének állandó, sorozatos irodalmi előadásokat tart. A szabad előadások gáttalanságában, az irodalmi szépségokra és kincsekre rámutató közvetlenségében az előadó a pillanat szeszélyében olyan kideríthető kifejezéseket, megjegyzéseket kénytelen hőmpolygítani, amelyek közönsége lehatárolt fogalomköréhez és izléséhez igazodnak. A két évtized óta előadó, ezeket a kifejezéseket, tanulmányaiból nem gyomlálta ki. Ezeket a szellemesnek vélt és jól hangszerelt formulázásokat mi téves észszrevételnek, az intuíción erőszakos ráérelésének érezzük. Ez azonban az amerikanizmus hatása, amelynek írónk szellemvilágával kevés közössége van. Ugy, mint mikor az alkonyi táj szépségébe merült szunyogcsipés figyelmezteti a valóságra.

*

Török Sándor most megjelent nagy regénye, tulajdonképen nem is regény. Mondhatnám: tizenkét kerek, pontosan lezárt novella, amelyeket az egy hős novelláról

novellára feltáruló új élménye, folyton új környezetének raiza ke-rekit szabályszerű, egész regényé hogy benne a mai irodalom egyre táguló lehetőségeire, új fogalmaira mutasson. Megindul, mint valami összefoglaló önéletrajz. A fővárosba került vidéki fiatalember szomorú, szűkös életének jobbrafordulásából oldódnak ki azoknak az egyszerű, keresetlen írói eszközökkel felvázolt ketrecoknak rajzai, amelyek hol kiürülnek, hol megtelnek »Az egyiket leütik, a másik agyonlővi magát, a harmadikat börtönbe cipelik udvarias rendőrök, meg zárt intézetekbe jőfogásu ápolók«. A ketrec az albréleti szoba, a regényt író hősnek tizenkét albréleti szobája. Ezeken át látatja új irodalmi területét, Budapestet.

Írói ereje eddig a faluból, az erdélyi havasok tövében meghuzódó kisvároskákból táplálkozott. Az »Esz ezalatt itthon«-nak háborus gyermekkori, ifjúi emlékrétegeiben megrázó élményeiben már olyan íróra ismertünk, akinek eredeti, jelentős elbeszélő művészetével találkoznunk, eseményt jelentett. Ez az élmény most megismétlődött, sőt fokozódott. Aki így mélyen lát a mai Budapest összezilált társalmába és aki, minden leplező szándék nélkül, a külső látszatokat fel-lebontva, merül el a pesti kopott bérházak, zajos emeletek, piszkos lakások lakóinak mindennapi életébe, az több az olyan írónál, aki teremő ereje, szárnyaló képzelete viaskodásában szövi kísérleteit, kitalált lírikus történeteit. Török Sándort új könyve a valóság írójának, a mindennapi életbe élénk került sok száz sors merész krómikásának mutatja. Minden szociológiai — hogy maradéktalanab-

bul mondjam — minden szociográfiai szándék nélkül, a budapesti bérkaszárnnyák és tömeglakások nomádjairól, a középosztály szétesésével megoldatlan helyzetbe kerülők nagy kasztjáról többet, jellemzőbbet mond annál a tudományos kutatónál, aki lakásról-lakásra járva, kíváncsi kérdésekkel ostromló szociológiai kérdőívére kapott pontos válaszokból rajzolná a pesti átlagtípusú bérház társadalmát. A mi írónk a maga egyéni módszerét gyermekkori élménye nagyvásári panoptikumához hasonlítja, ahhoz a körbeforgó, nyolcszögletű készülékhez, amelyhez két krajcár leguberálása után, odaállván, az egyik lyukon, behunyt félszemmel, az akkori idők primitív, »filmhíradó«-ját látta. Ez volt a »kuke de luke«. Tizenkét pesti albérleti szobáján át is panoptikumot látta, egy nagy álarcosbált, »ahol azonban mindenki a saját arcát viseli álarcnak és ez alatt hordja az álarcot. Nem történik ott semmi és mégis egy állandó csolekmény folyik. Valami körforgás ez, amelybe el is lehet szédülni.« Szociográfia helyett panoptikum, vagy ha úgy tetszik, a pesti kispolgári élet »kuke de luke«-ja. Adatok helyett, eleven élet. Arcok képek, hol drámai, hol groteszk jelenetek. Adatok tudományos rendje, okfejtése helyett az elbeszélőnek a biztos, könnyű és megvesztegetően vonzó, szinte kamaszos őszintesége, szabadszájúsága, ami az örök epika tiszta szabadságának azokra a nagy mestereire emlékeztet, akiktől tanulni s akikhez simlenni mai elbeszélőnek is erényt jelent. Az epikumnak erre a tiszta szabadságára különösen ott volt szüksége, ahol az élet rendjéből kihullott emberek fájdalmát sokszor fantasz-

tikumba hajló, mélységes realizmussal, szinte a maga emberi bánatát siró sorsközösséggel maradéktalanul fejezi ki. Mint Csehov, akinek szürke hősein ha nevetünk is mindig valami szomorú érzés marad szívünkben. Török Sándor szürke hősei csupa csehovi karakteralakok, akik valósággal premierplanban mutatják magukat. Rögeszmékben az író sohasem kívülről néző vagy leleplezni akaró kegyetlenségét mutatja, hanem a velükérező embernek az őszinteségét, aki a saját életével is tartozéka volt annak a társadalmi rétegnek, amelytől, ha el is kanyarodott, elszakadni már nem tud. Ebben az önként vállalt sorsközösségekben novellasorozatát bensőséges lírától remegő, költői képpel zárja le, amint főbérli lakása ajtaján egy koldus kopog, »csak egy koldus aki kopog és kéri, hogy szeressék.«

A »*Valaki kopog*«, az eredeti és jelentős új magyar elbeszélő irodalmunk kiforrottságának bizonyítéka fejlődési vonalának érdekes kísérlete. Egyre izmosodó új magyar regényirodalmunk mai nagy termésében is méltó hely illeti meg. Írója eddigi emberséges, szép regényei után újabb meglepetés, ami jele annak, hogy Török Sándor még nem mondta ki az utolsó szót.

✱

Az új cseh irodalom nagy értéke: Karel Čapek, legújabb regényével, az »*Egy mindennapi élet*«-tel fejezte be azt a magyarul is megjelent trilógiát, amely a »Hardubal«-lal és a »Meteor«-ral együtt regényhősei életének sokrétű, végtelen kuszáltságát, a tudatalatti egyéni erőkkel való szembekerülő-

sében látja. Az európai irodalomban nem ő az első, aki az egyén lelki szerkezetének, a fejlődésnek az élet dinamikájával kapcsolódó összefüggéseit regényes valóságképekben írja meg. Bizonyos, hogy utána még sokan megpróbálják, hogy az új regény, pszichológiai lélektanral megerősített egységes foglalatata legyen mindannak, amit a tudattalan »Én« a lelki östalaiból, a freudi »Es«-ből, az élet véletlenjeitől irányított elhatározásokig sodor. Mert mi a mai és a holnap irodalom? Megismerés. A művészet intuiciójával és leplezetlenül ösztöne önvizsgálóddással, új területeket felfedezni, az emberábrázolásnak, a valóságnyújtásnak az egyén és a közösség életére mutató ösztöneire tapintani. Tudományosan is bizonyítani, hogy az egész lélekterületen nincs többé titok! Az öntudatlanság is tudatos lesz, ha a módszertanilag felépített elemző kutatás — minden mai regényíró elsődleges kötelessége — a lelki szerkezet bonyolultságát szétfeljti és az éltető nap sugarával a titok börtönének ablakát feltárja.

A trilógia első része a »Hordubal« sem tért ki lélektani feladatok elől. Az Amerikából hazatérő, földjéhez és falujához az önkívületig ragaszkodó paraszt regénye, akit a feleségével összejátszott béres öl meg, minden drámai temperamentuma, szinte az írói, szüzi pillanatból felfakadt naturalizmusa ellenére is, lélekvizsgáló írás volt. A második részben, a gyilkosság felett megtartott főtárgyalás menetében az idő és a távolság elidegenítő hatásától gyűlöletes ellenségévé vált asszonynak a meggyilkolt férjjel szembeni, maradéktalanul kitapintható lelki, sokszor szexuális indulataira mutat, a hegyek fiával

Horduballal pedig szembe állítja a síkságról a hegyek közé került gyilkos béresnek lélekalkati különbségeit. Gyermekemlékeinek táji képein, népdalokra emlékeztető, egyszerűre fogott természetleírásain át is, valóságos kriminálpszichológiai elmélyedéssel láttatja ezeket a különbségeket. A »Meteor« a képzelet és a valóság regénye. A realitáshoz az a vékonyka, laza kapocs fűzi amit a lezuhanó repülőgép egyetlen utasa zsebében találunk s amire az orvosok csak a halott testi felépítettségéből következtethetnek. A képzeletből, a meséből feltörő valóságosnak diadalát maga az író igazolja, amikor a lezuhanó pilóta halála után érkező sürgöny tudatja, hogy a regényhős, akinek életregényét a vad Antillákra, cukornádplantázok rabszolgatelepeire álmódta, valóban kubai volt. Sorsa, egyénisége utjai elől menekült az ismeretlen utas. Megpróbált kilépni abból, amit a lélekklátók az »én« börtönének, az önkívületnek neveznek. Amikor azután repülőgépének motorja kihagyott, élete is kilendült pályájából, hogy az író fantáziáján át terebélyesedjen olyan buján exotikus, dus lombozatu történetté aminek az a legszomorubb emberi probléma a központja: szabad-e az élettel megalkudni és lehet-e az események viharzása elől menekülni? Csapek, erre a problémára, az »Én«-ben létező energián át próbál rávilágítani. Keresi, honnan van, hová tartozik, mi a jelentősége? Eljut a tevékeny ösztönöknek a romboló ösztönökig érő zajlásáig s amint írói-tudósi laboratóriumának lombkijain át szüri hőse vélt ösztöneit, képzelt eseményeit, győz az Idő, ami előtt minden energia megtorpan.

A trilógia befejező része az »Egy mindennapi élet«. Egy külsőségeiben leegyszerűsített, valóban mindennapi életet élt hivatalnokembernek sima évein, szabályosan kiépülő pályafutásán át újra bizonyítja, hogy nincs hétköznapi élet és nincsenek nyugalmas napok. A napok látszólagos egyhangúságát a pillanatok szenzációinak gazdag sorozata zavarja s az élet megszokott zajlása mögött, a tudatalatti ösztönökből érő, ismeretlen lelket, megdöbbenésekkel, lidércfényekkel rejtelmes világ veszi körül. Más az a világ, amiben reggelről estig ténfergünk és merőben más az, ami másik életünknek, másik lényünknek tudatába, kegyetlen biztonsággal kalapálja azokat a kínzó szöveget, amelyek a szívbé furódva, vércseppek lassu esőjét szemezik értelmünkre. Egy rendes és rendszeresnek ismert ember, halála előtt megírja élettörténetét, annak az életnek valóságát, amelyet külsőleg egy szép hivatalnoki karrier, boldog házasság és hű honpolgárság jellemznek. De ugyancsak az évtizedekben, ezeknek a külsőségeknek biztos országútja mellett, a belső életnek az a zavaros labirintusa kanyarodik, amely az »Én« kialakulását segítő ösztönök pubertási kezdetlegességein, a nemi ösztön első összetevőin, a serdülő kor vágyódásain, hangulatain át züllött diákságig, korszamázó bohémságig, az állam rendje elleni összeesküvésig vezetnek. A nyugodt hivatal, a példás házasság látszata mögött a korán ébredt gyermeki ösztönöknek azok az ősi nyomai kerülnek felszínre, amelyek idővel a valóságos és a tudatalatti élet közötti szakadékot okozzák.

Az Énről alkotott kép ebben a befejező regényben válik a legvilá-

gosabbá. Csapek hőseinek lelkikutatásaiból fakadó lélekösztönei erősségének, gyengeségének különböző fokozatai itt mutatkoznak a legélesebben. Az »Én« minden élettapasztalatának külsőségeit, a külvilágot, »A mindennapi élet« alkotó intellektusa, analitikus vizsgálódással keríti az ősvilági hatalmába és az előidőkben, a serdülő években felhalmozott emlékgökökből mutatja azokat a döntő jelentőségű lélek és jellemkomponenseket, amelyek a hős értelmét és fantáziáját három oldalról: a külvilág, az ősvilági szexuális ösztönei és az énfellettség kérelhetetlensége felől fenyegetik. Mind ezt a kegyetlen, rejtélyes és megrázó lelki problémát, tudatalatti lélekvivódást Karel Csapek azzal az írói egyszerűséggel, azzal az őszinte, mélyen emberi lírával futtatja be, amely egyéniségének sajátossága. Pozitív európai értékét az a könyvről-könyvre egyre biztosabban kibontakozó írói öntudat igazolja, amely a regénybeli lélektan meredélyeire kényszeríti és amik előtt nem furja homokba fejét. Felveszi a harcot az örök ismeretlennel és az ösztönök láthatatlan birodalmával. Nagy mesteréhez, a francia André Gide-hez hasonlóan, a lélek megközelíthetetlennek látszó káoszából mutat a tulajdonképeni tett értelmi és lelki rugóira.

Karel Csapek regénytriológiája az új európai regényirodalom nagy értéke. Világsikere bizonyítja, hogy a kis népek irodalma rést ütött a nyugati nagy irodalmak falán. Bátoran nyomul is előre, hogy a lélek minden állapotát bekalandozó, külön értéket, külön zamatot adó művészeti szándékaival nyugtalanítsa azt a világirodalmat, amelynek izgalmas és forró harca most zajlik

KÁZMÉR ERNŐ

LELTÁR LATÁK ISTVÁN

Irodalmi csödtömegünk egyik legértékesebb példánya. Rangja csak afféle káplári, de tarsolyában hordja a marsallbotot. Keménykötésű legény, szívós, inas paraszti fajta, a városi proletáriátus talajába ágyazva s a nagyrahivatoíttság nemes gallyával beoltva. A legfurcsább és legexotikusabb kulturnövények egyike, talán éppen azért, mert belső ellentmondásai dacára is oly mélységesen igaz és emberi. Ez valahogy valószínűtlen, csodálatraméltó. Laták István írói megvalósulásában a hősi erőfeszítésnek legmagasabb fokát kell látnunk, melyet elsősorban nem az eredmény fejez ki, hanem azok a sors- és terep-adta nehézségek, amelyek ellenében meg kellett nyilvánulnia. Egy példával szólva: könnyű a repülőgépnak a levegőben, a vonatnak a síneken, az autónak az aszfalton, de baj annak az utasnak, aki az akadályok és nehézségek ösvadonában kénytelen utat törni magának. Költőnek lenni is könnyű bizonyos körülmények között s a költők között is sokan vannak olyanok, akik számára tehetségük valóráváltása majdnem olyan természetes és magától értetődő életfunkció, mint a lélekzés, mely nem igényel különösebb erőfeszítést. Egy és ugyanazon költői tehetségen belül is vannak szerencsés és kevésbé szerencsés sorok s a költők közt is akadnak oly gazdagok, akiknek, mint mondani szokták, »csak a világrajönniök volt nehéz.« Laták István a kevésbé szerencsések, a költészet proletárai közé tartozik. Miért? Mert kevésbé született költőnek? Korántsem. Hanem azért, mert sorsa oly terepvízyonok közé állította, ahol lépten-

nyomon ezer nehézséggel és leküzdhetetlen akadállyal találja szemben magát. Vannak gazdag és vannak szegény lelkek. A legnagyobb tévedés lenne azt hinni, hogy azok, akik jómódban születtek és nőttek fel, elsősorban csak anyagi javakat örökölték. Sokkal fontosabb ennél az a lelki gazdagság, mely az öntudatukat áthatja s amelyet természetes és magátólértetődő sajátjuknak ismertek fel és fogadtak el, azáltal, hogy beleszülettek. Laták István mindezt nélkülözni kénytelen. Amióta megszületett, azt kellett tapasztalnia, hogy rangja, osztályhelyzete, másokéhoz viszonyítva csökként. A rongyos, éhkoppos gyerekek és a későbbi felnőtt is rutvarangyos békának érzi magát az emberi társadalomban. Emberi jelentőségét, éppen rangjánál és osztályhelyzeténél fogva alapszabványú kétségbevontnak érzi s így nem lehet írói mondanivalója anélkül, hogy egyben ki ne nyilvánítaná magáról éppen mindazt, amit annyira restel s amit a legtöbb ember ösztönszerűleg elleplezni igyekszik: azt, hogy nélkülöz, nyomorog, alkalmi munkákból tengődik és a legalsóbb emberi társadalom tagja. Az ember a rongyos fehérműjét legszívesebben a padláson szárogatja, irtam valahol. Mi sem természetesebb, minthogy Laták, akit éppen emberi alsóbbrendűsége tarthatatlanságának felismerése hajtott az írói pályára, emberi jelentőségével összeegyeztethetetlennek érzi azt a szerepet, amelyet az életben be kell töltenie. A kompromisszum itt majdnem elképzelhetetlen. Az író érdekei semmiképpen sem hozhatók az emberével közös nevezőre és ez a komplexum az esetek 99%-ban rendszerint teljes impotenciát eredményez vagy a legjobb esetben is

arra készíti az illetőt, hogy a lehető legteljesebb személytelenségbe, a gondolkodói pályára meneküljön és mint kritikus vagy szakíró próbáljon boldogulni. A kritikusról már régóta gyanitom, hogy az nem egyéb, mint a visszájára fordított író, akinek elsősorban egy személyétől többé-kevésbé elvonatkoztatott formára van szüksége ahhoz, hogy önmagáról könyílvánitbasson valamit. Laták Istvánban kétségtelenül van valami a kritikusból is, de a legcsodálatosabb mégis az, hogy ezt is legyőzte magában és mint költő, a Jaszí-bara, a kültelek, a legalsóbb társadalmi réteg, az elnyomott és megvevett páriák költője szólal meg, azon leplezetlenül és közvetlenül, éhesen, rongyosan, koldusan és keresztrefészítve, a rut varangyosbéka sorsát vállaló költő hangján, annak az osztálynak a hangján, amelynek alapjában véve úgy rémlik, mind a mai napig nem volt hangja. Költészete, emberi képviselése az örökkévalóság színe előtt, egyáltalán értéke és jelentősége.

Minden emberi, vallja ez a költő. Koldusok és királyok közt nincs emberi értékkülönbség és mindaz amit mi annak látunk, merőben kép-rázat, illúzió, az idegrendszer tehetlensége azokkal a benyomásokkal szemben, amelyek hatnak rá. Az emberiség ma, a huszadik században is merőben gyermekes szempontok alapján értékeli át illúzióit. Az életet tündérmesének látja és elismerésének első és legfőbb feltétele az, hogy az mennyi valósított meg a tündérmeséből. Ifjú szerelmese álma a regényes környezet, márványcsipkés palota rózsalu-gasokkal és szökőkutakkal, köztük a hős vagy a hősnő, vadonatúj csomagolásban, gyűre'ten és töretlen, mintha skatulyából vették volna ki.

Ez az álom nem tűri a hétköznapi valóságot, a munkát, a verejtéket, a szerénységet, a ráncokat az arcon, a foltokat a ruhán és ahol efféle tapasztal, onnét a lelke legmélyéig megsértődve és kiábrándulva menekül el. Az élet rejtélyes bujdosí, amelyben senki sem mutatja igazi arcát. Sokan vannak olyanok, akik éveken keresztül vasárnaponként találkoznak, egymás számára méltó keretben, többnyire idegen környezetben, kiöltözködve egyetlen ünneplő ruhájukban és a világe't sem hajlandók egymást otthonukba bevezetni vagy életviszonyaikról, környezetükről, foglalkozásukról bármit elárulni, mert szégyenlik magukat. köznapi mivoltukat, szegénységüket, alsóbbrendűségüket, amelyet a legmegbocsájtathatlanabb bűnnek érznek. Laták István hadat üzen ennek a merőben hívságos és tartalmatlan életfelfogásnak. Felismerése az, hogy az élete kutyaszorító, amelynek egyetlen elképzelhető megoldása, sorsának vállalása tüzön-vízen és minden poklokon keresztül és lázadó daccal úgy lehet, nem minden keserűség nélkül, fogait összeszorítva csak azért is gyökeret próbál verni abban a talajban, amelyből ammyira el kívánkoznék és tárja fel életének apró kulisszatitkaikat, szenvedéseit, megpróbáltatásait, mindazt, ami az életben tartalom, bebizonyítva, hogy az ember minden körülmények között ember marad, ha sorsának emberi voltát ő maga nem tagadja meg. Az emberi jogok szabadsághőse ő, a legelnyomottabb társadalmi osztály képviselőjében és ez a küldetés és az a becsületos következetesség, amellyel magát annak szolgálatába állítja, minden tisztelőtünk és bámulatunkat kiérdemli.

KISBÉRY JÁNOS

TARTALOM-MUTATÓ

(1937. IV. 1. — 1938. IV. 1)

VERSEK:

ARATÓ ENDRE:

Éz a vers	65
Őszinte szó barátához	208
1937. köszön	341

BERÉNYI JÁNOS:

Fekete vizen fényes evezők- kél	81
Asszonyok	81
Történelem	82
Mesekönyv	82
Más csillagok alatt	82
Boncoló teremben	83
Utitárs	83
Sárkányeresztés	224
Virággyas a méhes előtt	225
Estéli árnyékok	225
Tengerkeresztelő	226
Pillanatok orgonája	226
Megörzött csipkebokor	263
Aggokról szóló dicséret	302
Két kézfogó árnyék nyomán	302
Embernek szentelt ajándék..	303

BORSÓDI FERENC:

Dal a kis emberről	160

DÉNESNÉ F. MARGIT:

Pacsér, apám szép faluja.: 245

DUDÁS KÁLMÁN:

Esté a Tiszán	7
Örök kötelék	72
Látogatás	104
Szarajevói emlék	173
Összhang nélkül	335
Miniaturók	133
Téli vágta	134

GÁL LÁSZLÓ:

Eladok 34 évet	20
Kovilyi altatódal	215
És vagyunk!	216
Szobotica	217
Életem	132

LATAK ISTVÁN:

Hajnal a Jaszi-barán	293
Mosás volt	73
Régi szonett	74

VIG ERZSÉBET:

Zeneszerzemény	294
Az élet naplója	294

WEBER HENRIK:

Szívemet a felhőkig hajítom	13
Bírok a Holnappal	19

VERS-FORDÍTÁSOK:

DUCSITY—DUDÁS:	MARKOVITY—DUDÁS:
Visszatérés 51	Finále 161
MANOJLOVITY—SOMORJA:	NAZOR—DUDÁS:
Vers 78	Alszik az erdő 51
UJEVITY—SOMORJA:	
Három vers a »Kolajna« cik-	
lusból 79	

NOVELLÁK, KARCOLATOK, HANGULATOS IRÁSOK:

BATTA PÉTER:	Két korhadó koporsó .. 227
Rettenetes csók 126	Hej... Mári! 101
BEGA TAMÁS:	GÁL LÁSZLÓ:
Levél Párisba a Bega part-	Mozaik 29
járól 256	GERGELY BORISKA:
BERÉNYI JÁNOS:	Tiszta ajándék 167
Csillagüző 66	HERCZEG JÁNOS:
Sugártörés 176	Örök szerelmem 58
Engesztelő áldomás 209	A halál leányai 241
Barátforint 236	Halálos tréfa 116
Rokonok között 285	ILLÉS SÁNDOR:
Erdei muzsika 343	A napszámosember disznója 303
Szegénylegény aranykincse.. 7	Az asszony visszajön 74
Virágozzál rózsafa 61	KENDE FERENC:
Hajnal a harmadik erdőben 148	Péter hallgatja Antóniót, aki
BORSÓDI LAJOS:	Istent érzi 8
Werner 218	KRAMARITS ERNA:
BÖRCSÖK ERZSÉBET:	Ivó 355
Petyus elmegy 149	KRISTÁLY ISTVÁN:
Egy asszony két arca 330	Ünnepek előtt 21
CZAKÓ TIBOR:	Tavaszi ár 73
Az első vásárfia 363	A lord 251
CZIRÁKY IMRE:	Ötvenhetedik lap, tizenkette-
Édesapám... miért? 14	dik bejegyzés 258

Tartalom-mutató

MARKOVICH MIHÁLY:	REMÉNYI JÓZSEF:
A fekete torony 63	Étvágy 308
A lámpás kialszik 112	SZEGEDI EMIL:
Falábu Tatár András 162	Forró szél 105
Csavargók 258	TESZÉRI ELMA:
Tettének oka ismeretlen .. 20	Melódiák 49
RADÓ IMRE:	UZON—ULREICH MIKLÓS:
Jöttment 33	Földemberek 352

REGÉNYRÉSZLETEK:

BORSÓDI LAJOS:	SZIRMAI KÁROLY:
Csabayék 25	Egyedül c. regényéből:
Csabayék befejező rész .. 141	Dér András eljegyzése .. 32
	Dér András karácsonyestéje 367
SZTANKOVITY BORISZLÁV:	
Tisztátalan vér 180	

CIKKEK:

BATTA PÉTER:	KÁZMÉR ERNŐ:
Egynapos néprajzi muzeum.. 386	Pál Régensherceg muzeuma 359
CSUKA JÁNOS:	KENDE FERENC:
Hogyan képzelték el száz év előtt a szerb Vojvodinát .. 295	Értékmérés kisebbségi éle- tünkben 145
A Dunabánság kisebbségi népiskolái 15	Apáink és fiaink 201
A jugoszláv agrárreform .. 122	SPECTATOR:
DRASKÓCZY EDE:	A kisebbség kulturája .. 267
Törvényt ülünk 97	SZEGEDI EMIL:
HAVAS KÁROLY:	Kisebbségi kultúra — kisebbségi társadalom 1
A magyar műkedvelés és a magyar kultúra 182	Világpolitikai szemle 51
Az angol hadsereg 325	Szemle 119
Huszonöt esztendő az angol- olasz viszonyban 229	Mérgezett toll filozófiája .. 170
	SZIRMAI KÁROLY:
	Kendé Ferenc és a Kalangya 85

TÓTH BAGI ISTVÁN:	Tököli Száva 168
A jugoszláviai magyar kis- birtokosság szövkezeti meg- szervezése 274	THURZÓ LAJOS: A jugoszláviai magyar ifu- ság utja 349

DISPUTA:

CSUKA JÁNOS:	HAVAS KÁROLY:
Kisebbségi életszemlélet! 264	Mi lehet és mi nem lehet?.. 284
SZEVEDI EMIL:	
A szellem justizmordja .. 153	
»Nem lehet« és tanulságai .. 268	

TANULMÁNYOK:

HORT DEZSÓ:	KÁZMÉR ERNŐ:
Mégújhódó szocialista eszme- lág 135	A szerb irodalmi nyelv meg- teremtője .. .. . 1 Szvetisláv Sztefánovity .. 106 Zmáj és a »szerb Athén« .. 171
SPECTATOR:	
Világteremtési mondák .. 160	

MŰVÉSZET:

KÁZMÉR ERNŐ:
Ivan Mestrovity 231

KÖNYVEK ÉS IRÓK:

AMBRUS BALÁZS:	Találkozás és bucsú (Kör- mendi Ferenc) 279
A század asszonya (Földi Mihály) 43	CZAKÓ TIBOR:
A fegyverek visszanéznek (Zilahy Lajos) 93	Eltévedt sorsok (Kassák La- jos) 280
Dr. Vidor Imre 136	

Tartalom-mutató

CSUKA JÁNOS:

- A volt noviszádi szerb nemzeti kormány tagjainak visszaemlékezései 246
Kirilovity Dimitrije tanulmánya az asszimilációs magyar politikáról 336
Igy kezdődött... (Pfeffer Leó szarajevói vizsgálóbíró visszaemlékezései) 52

DRASKÓCZY EDE:

- Az első ABC 157

KÁZMÉR ERNŐ:

- Petőfi (Illyés Gyula) 39
A bagoly (Kárpáthy Aurél) 41
Srpska Trilogija (Jakovlevity Szteván) 42
Bűnösök (Körmenyi Ferenc) 87
Szlovák elbeszélők 89
Mai japán dekameron 91
Érzelmes utazás (Fejtő Ferenc) 129
Lidércke (Mohácsi Jenő) .. 130
Felszabadultál (Vézi Endre) 132
Az eltűnő idő nyomában (Mercez Proust) 134
A mai francia regény (Gyergyai Albert) 186
A varázsló (Komor András) 188
A hamis Néró (Lion Feuchtwanger) 191
Villámcsapás (Zsolt Béla) .. 270
Egyenlőség (Jesensky) .. 271
Két vagy három grácia (Al-dous Huxley) 274
S lehullunk az őszi avaron (Révész Béla) 313
Büntudat (Remenyik Zsigmond) 320
Apai örökség (Cs. Szabó László) 372
Rend a romokban (Illyés Gyula) 379
Suomi, a csend országa (Kodolányi János) 382
Bor és kenyér (Ignazio Silone) 381

- Sziklán cserje (Tamás Mihály) 79
Mi a magyar most? 81
Suhaj, a botyár (Ivan Olbracht) 83
Különös társaság (Ernest Hemingway) 87
Az első leány (Nikolaj Bogdanov) 89
Amerikai írók (Reményi József) 179
Valaki kopog (Török Sándor) 181
Egy mindennapi élet (Karel Csapek) 182

KISBÉRY JÁNOS:

- Valamit tenni kell (Tóth Bagni István) 46
Vándor a Nisavánál (Börcsök Erzsébet) 94
Nagy Lajos király (Gulácsy Irén) 142
Géza és Dusan (Hunyady Sándor) 282
Táltoskirály (Makkai Sándor) 285
Legdrágább kincsünk (Paul de Cruif) 285
Laták István 185

Dr. KOHLMANN DEZSÓ:

- Hermann Hesse 246

LUCIA:

- A halászó macska utcája (Földes Jolán) 44
Utazás a koponyám körül (Karinty Frigyes) 376

MUNK ARTUR:

- A beteg Kosztolányi 193

SPECTATOR:

- Trónjafosztott Allah (Linke Lile regénye) 286
Távol Kelet a XX. században (Kent könyve) 277

SZIRMAI KÁROLY:	János)	40
Tó mellett város (Herceg János)	Barangoló (Jankovich Ferenc)	42
Hat holdas rózsakert (Babits Mihály)	Dunántúli legendák (Dallos Sándor)	44
Ifjuság	Mifelénk (Cziráky Imre)	46
Boldog Margit (Kodolányi)	Kültelek (Laták István)	47
	Städler Aurél versei	90

M E G J E G Y Z É S E K:

SZEGEDI EMIL:	
Szegedi Emil	84

F E L O L V A S Á S O K:

DRASKÓCZY EDE:	
Összefogás	233
Az ezüstkoszorús Cziráky ..	97

G O N D O L A T O K:

REMÉNYI JÓZSEF	7

E G Y É B:

Pályázati hirdetmény	49
A szerb-horvát novellapályázat bírálóbizottságának jelentése	91
A magyar novellapályázat bírálóbizottságának jelentése ..	94
A Kalangya hírei	96

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásaik azt indokoltá teszik.

1938. Március-Április

KALANGYA

3-4. Szám

Ödgoverni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért iroja felel. — Szerkesztik:
SZIRIMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRIMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Sečerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar